

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

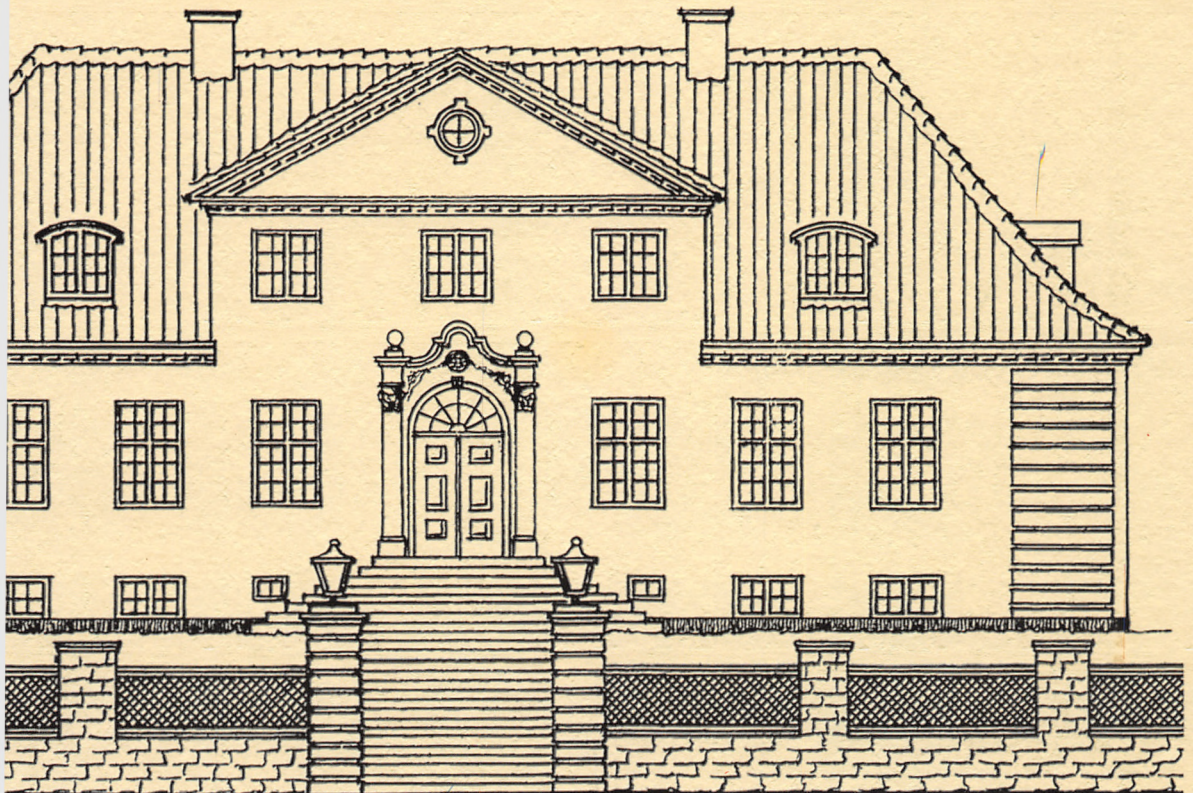
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG 2005

THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

2005

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion:

Jytte Nielsen

Svend Sørensen

Kristian Visby

Flemming Skipper

Omslag:

Museet for Thy og Vester Hanherreds udstillingsafdelinger

Forside: Jens Fogeds tegning af Spangbergs villa 1923, samt foto af villaen,
som nu rummer Thisted Museum

Årbogens adresse:

Redaktion:

Grurupvej 3B, 7760 Hurup

Tlf. 97 95 14 65

visby.hurup@mail.tele.dk

Ekspedition:

P. L. Haldsvej 60, 7700 Thisted

Tlf.: 97 92 25 18, e-mail: nielseriksen@mail.dk

ISBN 87-87382-12-1

WADMANN GRAFISK AS

2005

Indholdsfortegnelse

Svend Sørensen: Det begyndte i en skrivebordsskuffe	s. 7
Asgar Thomsen: Jens Andreas Foged	s. 33
Mette Roegaard Hansen og Anne-Louise Haack Olsen: Fortællingen om Landlyst og Drengshøj.....	s. 47
Michael Vandet: Levn fra Kjølbysgaard.....	s. 57
Oskar Kaalø: Skibsfarten mellem Kålø i Norge og Thy	s. 63
Orla Poulsen: Lokalhistorikeren Knud Mortensen	s. 75
Kaj Sekkelund: Om grænser, hegn og skel i det gamle Thy	s. 77
Herdis Fisker: En retsag i 1811	s. 89
Bent Anker-Møller: Maries rejse fra Klim til Sønderjylland i 1920	s. 93
Jens Andersen: Hanstholm 5. april 1942 – nedskydning af »Hudson« O/407.....	s. 97
Mie Buus: Klit og hede i Thy	s. 105
Aksel Kristensen: Nogle halvgrimme flintflækker.....	s. 121
Jørgen Nielsen: Barndoms minder fra Thisted	s. 123
Ove Kjær: En barndom i Thy (fortsat)	s. 133
Svend Sørensen: Der stander et ur	s. 149
Anne Frandsen: Lokalhistorisk litteratur 2004-2005 – et udvalg.....	s. 151
Kristian Visby: Formandsberetning 2004-2005	s. 152
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.....	s. 155
Forfatterfortegnelse	s. 156

Det begyndte i en skrivebordsskuffe

af Svend Sørensen

I 2005 har Museet for Thy og Vester Hanherred med en udstilling og en række arrangementer markeret, at det er 100 år siden, museet åbnede for publikum. I stedet for at udsende et jubilæumsskrift har museet valgt at henlægge en sammenhængende beskrivelse af museets historie til Historisk Årbog. Før museet fik hovedsæde i Jernbanegade ved Store Torv, havde det adresse to andre steder i byen. Frivilligt arbejde prægede driften indtil 1971, og det er ikke mindst denne periode, artiklen kaster lys over.

– Hvor startede dette hastigt voksende museum?

– I en skrivebordsskuffe, svarer viceskoleinspektør P. L. Hald, som har den daglige ledelse.

– Hvis skuffe?

– Min!

Det er den korte version af Thisted Museums begyndelse. Den kunne man læse i Kristeligt Dagblad 21. september 1953. Dengang havde museet lige fejret sit 50 års jubilæum og stod foran en udvidelse.

Og selvfølgelig vidste P. L. Hald, hvad han snakkede om. Den første gave til museet var en ske, der sagtens kunne rummes i en skrivebordsskuffe. Den er selvsagt forsynet med museumsnummer 1 og har i 100 år været udstillet for publikum. Det er en kobberske, der blev afleveret i 1903 af plantør Eskesen, Hvidbjerg Vesten Å. Skeen var fundet i plantagen under plantningsarbejde.

Kristeligt Dagblad fremhæver, at bronzaldersamlingen er P. L. Halts stolthed, og de smukke fund er ordnet med stor omhu og nøjagtighed. Hald understreger, at han har mange gode medhjælpere. Der pointeres, at det udelukkende er fritidsarbejde, både for hans og de øvriges vedkommende.

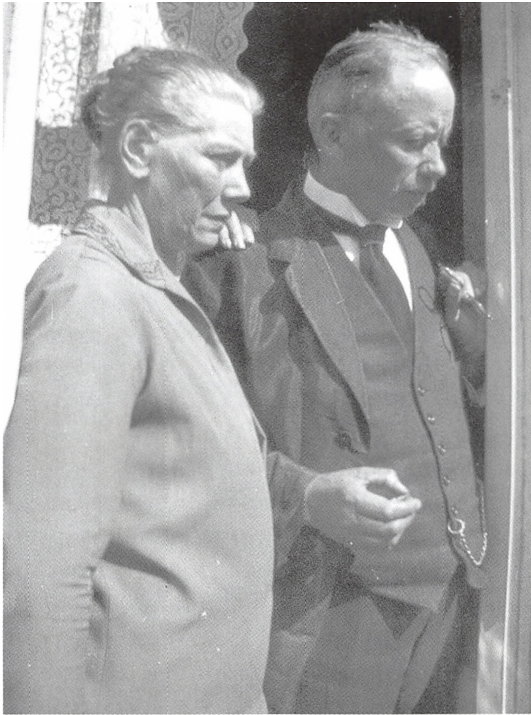
Fra den korte version vender vi os nu mod en lidt længere beskrivelse af museets histo-

rie. Og vi kan lige så godt få det på det rene fra begyndelsen: Museets tilblivelse og udvikling er vævet ind i Historisk Samfunds historie som ulden mellem hørtrådene i én af museets hvergarnskjoler. Vi kan fortsætte billedsproget og konstatere, at vævemesteren var P. L. Hald. Lad os derfor springe ud i det og få kastet lys over, hvem han var.

P. L. Hald – lærer, far og museumsforstander

Peder Laurits Hald var egentlig vendelbo, født 19. juli 1872 i et lærerhjem i Horsens øst for Vodskov. Efter lærereksamen på Ranum Seminarium i 1896 var han fire år ved seminariets øvelsesskole og kom derefter til Thisted Borgerskole. Fra 1921 og indtil sin afsked i 1940 var han leder af Østre Skole på Munkevej med titel af viceinspektør. Desuden virkede han som lærer på handelsskolen indtil 1926. I 1903 blev han udpeget til at opbygge et museum i Thisted, og to år senere kunne det åbne sin første udstilling i kælderen på Teknisk Skole. Han fortsatte som leder af museet indtil sin død i 1958.

Seminarieopholdet blev for P. L. Halts vedkommende afbrudt et år, fordi han led af »én eller anden mavesygdom«, som han har udtrykt det. Det var i øvrigt også maven, som

Jensine og P. L. Hald.

senere i livet voldte lidt problemer. Den syge seminarieelev måtte tage hjem til forældrene midt i eksamenstiden, men hen på efteråret kom han til kræfter og fik en plads som vinterlærer i Hals. Den følgende sommer vendte han tilbage til seminariet og fuldførte det sidste år. Eksamen foregik dog i Århus under forhold, der var »aldeles utålelige«. Måske var det en trøst, at han blev fritaget for militærtjeneste ved »nummerbytning«.

For en nyuddannet lærer må det have været lidt af en hæder at blive ansat ved Ranum byskole, der også skulle fungere som seminariets øvelsesskole. Netop på dette tidspunkt fik skolen ny bygning, og der blev ansat en andenlærer (Hald) og en lærerinde til de omkring 100 børn, der blev delt op i fire klasser. Undervisningen blev hver dag i et par timer overværet af seminariets elever. Et par gange om måneden skulle der leveres en »mønster-

time« – det morede ham, selv om det krævede en omhyggelig forberedelse.

I denne periode residerede P. L. Hald i frk. Petersens pensionat, og han virkede også som kirkesanger ved Bjørnsholm kirke, der var en del af Vitskøl Kloster. Jobbet gav ham sved på panden, fordi han også skulle nå at ringe med kirkeklokken.

P. L. Hald stiftede i disse unge år bekendtskab med lærerens datter fra Vilsted, Jensine. Her havde hun en tid holdt skole for småbørn, og i sin anbefaling skrev præsten, »at nævnte unge pige har særdeles gode betingelser for en sådan gerning, både gode gaver og tillige tålmodighed og et vindende væsen i omgangen med de små.«

Den 30. april 1901 blev de gift i Vilsted kirke, lidt øst for Ranum. På dette tidspunkt havde han virket et halvt år i Thisted. Da han rejste fra Ranum, gav seminarieførstanderen ham de bedste anbefalinger: »Børnene holdt ualmindeligt meget af ham, og der var almindelig sorg både blandt dem og forældrene, da han rejste herfra.«

At P. L. Hald havnede i Thy, var nok lidt af en tilfældighed. Senere glædede det ham, da han fandt ud af, at hans farfar stammede fra Kobberød i Gettrup sogn.

Da P. L. Hald kom til Thisted, havde byen endnu et atmosfære af »gamle dage«. Om dette fortalte han i 1953 til avisen:

»Thisted, det var en lille by med toppede brosten og gaslys i gaderne og brønde i gårdene, da jeg kom hertil... Elektricitet var der selvfølgelig ikke noget af i Thisted dengang. Man samledes hyggeligt om petroleumslamperne i stuerne hver aften. Det var især de store købmænd, der prægede byen dengang. Jeg husker, der stod altid fuldt af hestekøretøjer, når man kiggede ind i deres gårde.«

Da P. L. Hald kom til Thisted Borgerskole, var det en forholdsvis ny skole (fra 1883) med 15-20 lærere og med overlærer Graves

Nørgaard som leder. Hald underviste især i sang, fysik, naturfag og historie. De nygiftes første hjem var på Møllevej ved hjørnet til Sofievej. Da de tre-fire år senere flyttede ind i Skolegade 11, kunne Hald skrå over gaden til

sin arbejdsplads, Borgerskolen. Det kunne han fortsætte med, da familien flyttede ind i lejligheden over museet i Skolegade 9.

I ægteskabet kom der først to piger, Anna og Sigrid, og derefter to drenge, Jens og

Seminarielærer Kvolsgaard

»Den af mine lærere ved seminariet, jeg kom i det mest fortrolige forhold til, var Kvolsgaard.« Sådan skriver P. L. Hald i nogle private optegnelser om sin seminarietid. Kvolsgaard blev født 1854 på Bjerget. Som 20-årig blev han færdig som lærer på Ranum Seminarium. Derefter havde han stilling som lærer, især i Vendsyssel, hvor han blev ven med P. L. Halds far og bedstefar. Dette venskab blev overført på den unge Hald, da han kom på seminariet i Ranum. Her var Kvolsgaard i 1890 blevet ansat som dansk lærer, et arbejde han bestred indtil sin død i 1918. Men han havde det ikke altid lige let, skriver P. L. Hald:

»Kvolsgaard var som seminarielærer ikke kommet på den helt rigtige plads, han skulle så absolut have haft en virksomhed, hvor hans videnskabelige evner havde kunnet komme til udfoldelse. Hans kendskab til dansk sprog og litteratur var ubegrænset, og desuden havde han betydelige kundskaber både i islandsk og fremmede sprog. Han var

en højt begavet mand, men hans lærerevner nåede ikke op i højde med hans kundskaber. En varmhjertet og god mand var han, der ikke tålte modgang, og jeg ved, at den spot, han undertiden fra elevernes side kom ud for, gik ham meget nær. De elever, der virkelig fik øje for hans imødekommenhed og hjælpsomhed, blev hans svorne venner, men han blev desværre misforstået af mange.«

Det var ikke mindst rent privat, at P. L. Hald sugede til sig af Kvolsgaards viden: *»Et stort udbytte havde jeg derimod ved samtaler med ham i hans hjem; her var han helt sig selv, her var der ingen kritiske øjne eller smådrillerier til at pine ham. Gennem disse samtaler vækkedes min interesse for hjemstavshistorien.«*

På enestående måde har C. M. C. Kvolsgaard fastholdt Hanherreds folkekultur i de to bøger *Fiskerliv i Vesterhanherred* (1886) og *Spredte Træk af Landbolivet* (1891). Begge bøger er skrevet i »egnens mundart« og forsynet med en oversættelse til rigsdansk. Et tæt samarbejde med sprogforskeren H. F. Feilberg kom til at betyde meget for Kvolsgaards udvikling. Han var en af de flittigste bidragydere til Feilbergs *Ordbog over jyske Almuesmaal*.

Venskabet med Kvolsgaard fortsatte efter seminarietiden, da P. L. Hald var lærer i Ranum. Han betegner i sin beskrivelse ægteparret Kvolsgaards hjem som et tilflugtssted. Resultatet af dette venskab blev en museumsleder med høje faglige idealer.

Seminarielærer Kvolsgaard og hustru.

Helge. Som den yngste (f. 1908) var Helge kun seks år, da familien flyttede ind over museet i Skolegade 9. Som voksen fik han en uddannelse som bogbinder, men blev i 1936 ansat ved Thisted Politi, hvor han var indtil sin pensionering i 1976. Helge Hald blev 94 år og døde 29. december 2002. Om sin far fortalte han i 1987 til Radio Thy:

»Jeg er forbavset over, at et menneske kunne have så meget tid, dels til sin familie og dels til det arbejde, han skulle passe, og dels til de fritidsinteresser, han havde – dem var der jo mange af.« Helge Hald nævner i den forbindelse, at hans far samlede på sommerfugle. Han havde også en geologisk samling, som han bl.a. havde skaffet sig, når han sammen med sine elever besøgte molerforekomsterne ved Silstrup Hoved.

Om arbejdstiden fortalte Helge Hald, at hans far var i skole indtil klokken fire. Efter skoletid ordnede han korrespondance og andre presserende opgaver vedrørende skole og museum. Klokken syv om aftenen gik han i handelsskolen, hvor han underviste i handelskorrespondance. Når han kom hjem derfra kl. ni eller halv ti, fik familien en kop kaffe. Derefter var det en fast skik, at P. L. Hald læste op for sin familie. Det var et kapitel eller to fra en roman, som han havde fundet egnet. Som eksempler nævnte Helge Hald titler af Selma Lagerlöf og Rudyard Kipling. Det gav en indsigt i litteraturen, som han senere satte stor pris på.

At P. L. Hald var en afholdt lærer, er der mange vidnesbyrd om. Helge Hald udtrykte det på denne måde: *»Det er utallige, der er kommet og sagt til mig, at de havde haft far som lærer i skolen, og derefter sagt: - Hvor var det en rar mand!«* Selv huskede Helge også sin far som rolig og fattet. Nok kunne han blive vred, men det var ikke hans natur. Han var ligevægtig og altid rar at snakke med.

Det er især museumsmanden P. L. Hald, der satte sit præg på sønnen. Ifølge Helge

Hald var der ofte besøg til hans far. Det kunne f.eks. være lærer Sortfelt fra Skjoldborg eller lærer Jacobsen, Øsløs, der kom for at låne en bog. Overretssagfører Billeskov Jansen kom én eller to gange om ugen, og Helge var aldrig i tvivl om, når han havde været der. Han foretrak en bestemt kurvestol, og den blev ved med at give sig længe efter, at han var gået – Billeskov var skam en stor mand!

Helge Hald var i mange år en ivrig deltager i faderens udgravninger, og han tjente mange tiører ved at vise rundt på museet. Tilmed havde han også æren af at holde stigen for Sophus Müller (1846-1934), den legendariske leder af Nationalmuseet. Det var med en vis bæven, han så den gamle mand kravle op for at studere urner, som stod oven på skabet.

P. L. Hald mistede sin kone i 1933. Tyve år senere sagde han til avisen: *»Museet kom til at interessere mig mere og mere – og min kone var ikke jaloux på min interesse. Hun var selv klog på mange ting, f.eks. om gamle dragter, og så hjalp hun mig. Det var også mange gange hende, der tog imod gæster og viste dem rundt.«*

Efter museets indflytning i Jernbanegade i 1939 boede P. L. Hald et par år på 1. sal, inden han flyttede i en lejlighed på Tingstrupvej. Indkvarteringen på museet var en midlertidig løsning, som imidlertid var praktisk, mens indretningen af det nye museum stod på. Da tyskerne kom til byen i april 1940, blev Borgerskolen beslaglagt, og alle børnene blev samlet på Østre Skole. P. L. Halds verden af skolebørn og museumsgenstande var med andre ord i oprud. I den forbindelse var det uden tvivl en fordel for museet, at Hald kunne gå på pension som viceinspektør og koncentrere sig om opbygningen af den nye udstilling.

Ved åbningen af det nye museum fik P. L. Hald følgende skudsmål af formanden for Historisk Samfund, læge Toft, Vestervig: *»Hvis nogen sinde en sag er personificeret i en enkelt*

person, så er det historiske arbejde her på egnen det. Uden Hald havde det set anderledes ud. Hans ildhu og uegennyttige arbejde på dette område kan ikke nok påskønnes.»

Hald var alt andet end sig selv nok. Mange breve i museets korrespondance vidner om en løbende kontakt til Nationalmuseet. Det drejer sig bl.a. om navne som Chr. Axel Jensen, Johs. Brøndsted, P. Halkjær Kristensen og ikke mindst H. C. Broholm. Ved 40 års jubilæet i 1943 var det Axel Steensberg, der mødte op som repræsentant for Nationalmuseet. Han sagde bl.a.:

»Da jeg kom til Thisted for 5-6 år siden, dumpede jeg ind på museet, hvor jeg blev modtaget med åbne arme af museumsforstander Hald. Siden er jeg jævnligt truffet sammen med ham, og jeg sætter stor pris på ham, fordi han er et sjældent helstøbt og hjertensgodt menne-

ske. Heroppe i Thy har jeg opdaget, at det er en styrke, når Historisk Samfund og museet dækker hinanden.«

Som et led i museumsarbejdet var P. L. Hald en aktiv redaktør af Historisk Årbog. Hans største arbejde var årbogen »Af Thisted Købstads Historie«, der udkom i 1924 i anledning af byens 400 års købstadsjubilæum. Allerede i den første årbog fra 1906 skrev han om fortidsminder i Thy og Hanherred. Sin sidste artikel skrev han i 1957-udgaven, hvor han under titlen »Thy i fjendevold« beskriver ufredstiden 1657-60. Alt i alt blev det til ca. 40 artikler i årbogen plus et stort antal avisartikler. Dertil kommer flere hæfter, bl.a. om Thisted Kirke, Thisted Håndværkerforening og om Thistedes skolevæsen. P. L. Hald har også bidraget til bøger som f.eks. Landet mod Nord-

1924 var året, da P. L. Hald skrev den første bog om Thistedes historie i anledning af købstadens 400 års jubilæum. Begivenhederne blev kronet af et kongebesøg, hvor P. L. Hald selvfølgelig var til stede på havnen. Bag på billedet har han skrevet: – Bag ved »Haandtrykket« står Mor!

vest, Trap Danmark og Danske Slotte og Herregårde.

I sine artikler havde Hald sans for såvel de store linjer som de mere kuriøse detaljer. For eksempel nævner han i en fodnote, at man på egnen har et mundheld: »*De har det for dem selv, ligesom dem østen Thisted.*« Han mener, det er en hentydning til rakkeren og hans familie, der førte en foragtet og skyet tilværelse øst for byen.

Ud over den skriftlige formidling havde Hald især i sine yngre dage en omfattende foredragsvirksomhed rundt om på egnen.

Han gemte manuskripterne til disse historiske foredrag, og vi kan kaste et blik i et lille hæfte med fire foredrag. De løse, linjerede ark er syet sammen og forsynet med et omslag af karton – alt er det gjort med egen hånd og med Halds aldrig svigtende omhu. Der er foredrag om bronzealderen, om Thys geologi og om kornavl. Desuden er der et foredrag om øksens betydning for indførelse af agerbrug (altså som en nødvendig del af den forudgående skovrydning). Hald har kaldt sit foredrag »Øksen, Danmarks grundlæggende agerbrugsredskab«. Dette foredrag indledes

Ris og ros

Forud for vedtagelsen af museumsloven af 1958 var der debat. Formålet med loven var at stimulere det kommunale engagement rent økonomisk ved at gøre statstilskuddet afhængigt af lokale tilskud. Samtidig indførtes en selvstændig tilsynsinstitution, der skulle medvirke til en øget koordination af lokalmuseernes virksomhed. Ikke alle provinsemuseer var lige begejstrede. Der blev udformet en protestskrivelse på initiativ af T. Worsaae, der var formand for Sydsjællands Museum i Vordingborg. P. L. Hald har uden tvivl følt, at hans tætte tilknytning til Nationalmuseets inspektører var i fare. Derfor skrev han under på protestskrivelsen. Forståeligt nok var han måske også ved at blive for gammel til store forandringer.

Halds underskrift fik museumsinspektør Peter Riismøller, Aalborg, til i et personligt brev at gå i rette med Hald – ris fra Riismøller om man vil! Han mener, at den nye lov netop ville kunne sikre museet i Thisted. Hald havde skabt et fagligt niveau, som man ikke kunne forvente videreført ved frivillig arbejdskraft. »*Deres efterfølger*

kan ikke nøjes med den part, smedens kat fik,« skriver Riismøller og føjer senere til: »*Husk venligst, at Deres museum nu er et af de store og rige, som kræver en faguddannet mands hele arbejdsdag, hvis ikke Deres indsats skal have været halvt forgæves.*«

Riismøller fik ret i, at den nye lov var med til at sikre museernes fremtid. Allerede i 1963 kunne man konstatere, at der var sket en tredobling af de kommunale driftstilskud og næsten en tidobling af statstilskuddet. Riismøllers brev er dateret: Lysebu, Voksenkollen, Oslo 5. februar 1957. Trods sin kritik slutter han sit brev således:

»*Kære herr Hald, De ved godt, at De er en af de kolleger og mestre, jeg har som forbilleder for alt mit virke. Mine unge medhjælpere må finde sig i at høre om H. P. Hansen, Peter Holm, Jens Raben, Holger Friis og Dem som de mænd, vi andre må og skal lære af, om det skal gå os vel, og vort arbejde skal blive hæderligt. De må derfor ikke blive vred på mig, fordi jeg i dag opponerer mod Deres tilslutning til Worsaae-kampagnen. De vil forstå, at det sker ud fra de oprigtigste motiver.*

med følgende ord: *»Har De nogensinde tænkt over, hvilken sum af erfaringer sanket ned gennem tiderne og af mange slægtled, der er samlet sammen i vort værktøj.«*

Hvor slavisk manuskripterne er fulgt, kan vi ikke vide i dag. Som erfaren lærer og med øget faglig indsigt har han sikkert efterhånden frigjort sig af manuskriptet. Men det faglige grundlag skulle være i orden – Hald førte ikke løs tale! Mon ikke også han har haft en flintøkse med, da han skulle holde sit foredrag om øksens betydning. Vi ved, at han allerede i 1917 brugte lysbilleder som ledsagelse til et foredrag i ungdomsforeningen i Tingstrup.

Efter Halds død i 1958 skrev en anden pioner i Thys lokalhistorie, Torsten Balle, i Historisk Årbog samme år:

»Det viste sig snart og blev mere og mere klart med tiden, at Hald var en mesterlig museumsleder. Hans levende interesse for fortiden var forbundet med en overlegen begavelse, en kolossal arbejdssevne og en aldrig svigtende ordenssans.« Halds indlevelse og formidlingssevne betones, og her hedder det: *»Enhver ny ting blev betragtet og befølt længe og kærligt. Det var, som han talte med dem og fik dem til at fortælle.«*

Torsten Balle slutter sin nekrolog med disse ord: *»For sine fortjenester blev han hædret med ridderkorset og fortjenstmedaljen. Han var højt æret, anset og afholdt i by og på land her i Ty og af museumsfolk og historikere ud over landets grænser for sin virksomhed og for sine rige menneskelige egenskaber. Derfor føles hans død trods hans høje alder som et smerteligt tab. – Æret være hans minde.«*

P. L. Halds minde er bl.a. bevaret i et vejnavn og på en mindesten. I 1960 fik museet meddelelse fra byrådet om, at en nyanlagt vej ville få navnet P. L. Halds Vej. Fire år senere modtog man et brev fra Thyboforeningens formand i København, Harald Lunde, der

orienterede om, at foreningen ønskede at bestå en mindesten opsat ved museet. I brevet, dateret 21. april 1964, skriver han: *»Jeg vil ile med at fortælle, det bliver jo ikke nogen stor og prangende sten, vi vil rejse, men det ville jo heller ikke være i Halds ånd, Hald var jo en beskedne mand.«*

Mindestenens afsløring fandt sted 3. juli, på 6-årsdagen for Halds død. Det var en fredag aften, og mange af Halds gamle venner og elever slog kreds om stenen, der var anbragt syd for museet, nogle få meter fra den nuværende placering. Thyboforeningens formand hylkede Hald og nedlagde krans, og der var desuden tale af museets formand, J. J. Lustrup. På familiens vegne takkede P. L. Halds søn, dr. pharm. Jens Hald.

Den spæde start

»Hvem der oprindeligt har fået ideen om et museum, er jeg ikke klar over,« skrev P. L. Hald i 1953 i Thisted Amts Tidende og føjede til: *»Men det var ligesom den lå i luften. I sommeren 1898 var der afholdt en landbrugsudstilling, og ved denne lejlighed var det lykkedes daværende lærer ved Borgerskolen R. J. Rose ved et ihærdigt arbejde at få samlet en stor samling af gamle landbrugsredskaber samt prøver på gammelt husgeråd. Samlingen af disse sager var så stor og betydelig, at den næsten dominerede tingene fra den nyere tid.«*

Store dele af de gamle sager blev efter udstillingen sendt til Folkemuseet i København og det nyoprettede Landbrugsmuseum i Lyngby. Omtrent 50 museumsnumre vendte dog tilbage til Thisted i 1949. Men hjælplovene mistede Thy for altid!

Selv om behovet for et museum var udtalt i 1898, så var der først i 1903, der kom skub i museumssagen. På et møde i Thisted Håndværkerforening 6. juli 1903 blev det besluttet at oprette Historisk Samfund for Thy og Han-

Kunstdrejer C. K. Bunch, formand for museets bestyrelse 1933-38.

herred med henblik på at oprette et museum. Den stiftende generalforsamling blev afholdt 10. august samme år. Det var især frk. Zangenberg, der gav stødet til afholdelse af det første møde. Hun opholdt sig på dette tidspunkt i Thisted, og en del af hendes private samling var bragt hertil fra Aalborg og udstillet under mødet i Håndværkerforeningen i Vestergade, nu Løveapoteket.

Frøken Augusta Zangenberg var en usædvanlig dame. Hendes far var stadsmusikant i Thisted, men han døde allerede i 1849, kun tre år efter datterens fødsel. Som voksen ernærede hun sig som danselærer med det meste af Nordjylland som arbejdsområde. Hendes store passion var arkæologi, og hun hyrede folk til at frigrave oldtidsanlæg. Om frk. Zangenbergs og andre kvinders betydning for

museet henvises til Mette Fastrups artikel her i årbogen 2001.

At Augusta var en farverig person, afslørede P. L. Hald over for avisen ved jubilæet i 1953. Han spadserede engang sammen med hende over havnepladsen, og pludselig stødte hun til noget med foden. Hun bøjede sig, og snart stod hun med en nydelig pilespids af flint i hånden. Da Hald omtalte det over for læge Kjær i Hurup, viste det sig, at han havde oplevet akkurat det samme. Og som Hald lidt sarkastisk tilføjer: »Vi fandt så ud af, at frøkenen altid gik med en lille pilespids, som hun optrådte med ved passende lejligheder.«

I 1903 var der allerede flere museer i provinsen. Morslands Historiske Museum blev f.eks. oprettet 1901. Nyt var det imidlertid at stifte et historisk samfund for at få oprettet et museum. Således var der kun et historisk samfund i Ribe, da Historisk Samfund for Thy og Vester Han Herred blev oprettet. Måske var det lidt af en tilfældighed, at museet blev undfanget på denne måde, men det understreger, at det var et folkeligt projekt. Og den folkelige interesse for historie blev på dette tidspunkt i høj grad båret frem af lærere, ikke mindst på landet. I den første bestyrelse var ikke mindre end fire lærere samt forstander Peder Hansen, Thylands Højskole i Hundborg. Det var gået, som Christen Kold havde ønsket det, at degnen skulle være bondens hoved og ikke præstens hale!

Redaktør M. Aaberg blev den første formand. Han blev redaktør af Thisted Amts Tidende i 1883, året efter avisens oprettelse. Mest kendt er han nok som Thistedes borgmester 1917-25. Om Aabergs betydning for museet skrev Historisk Årbog 1934 i sin nekrolog: »Da Museet under Historisk Samfunds ledelse var vokset sig så stort, at det for det fremtidige arbejdes skyld blev omdannet til en selvstændig institution, ledede redaktør Aaberg også dets administrative arbejde som formand og

kasserer, og særlig museet vil for fremtiden være ham taknemlig, ikke blot for den person-lige indsats, han har ydet gennem sit arbejde, men også for den pengegave, han efterlod det.»

Efter Aabergs død i 1933 blev det tætte forhold mellem museum og lokalavisen videreført, først af redaktør Jesper Jørgensen Lustrup og dernæst af redaktionschef Jørgen Miltersen.

Med i den første bestyrelse var kunstdrejer C. K. Bunch. Det skulle få betydning, at både han og Aaberg havde tæt tilknytning til Thisted Håndværkerforening. Aaberg sad i dens bestyrelse 1890-1919 og var i mange år kasserer – i 1919 blev han udnævnt til æresmedlem! Bunch kom i Håndværkerforeningens bestyrelse i 1887, og i perioden 1900-1922 var han formand, altså netop da man skulle skaffe lokale til et museum. I foreningens jubilæumsskrift fra 1927 hedder det, at Bunch med *»sin rolige og besindige optræden altid forstod at klare skærene og bringe de forskellige sager til en heldig afslutning.»*

At de første møder blev holdt i Håndværkerforeningens sal, var altså ikke nogen tilfældighed. Historisk Samfund havde så at sige fra starten foden indenfor i Håndværkerforeningen. Da der skulle skaffes rum til et museum, havde foreningen også en løsning. Der var plads i kælderen på Teknisk Skole, som foreningen lod opføre i sommeren 1901 efter tegning af arkitekt Olivarius i Randers.

P. L. Hald gik med til mødet i Håndværkerforeningen på opfordring af sin skoleleder, Graves Nørgaard. *»Jeg havde ingen anelse om, at jeg ville komme ud for noget, der skulle få så vidtrækkende følger for mig,«* fortalte han 50 år senere til avisen. Som nyansat lærer havde Hald fået i opdrag at skaffe orden i skolesamlingen. I løbet af et års tid fik han samlingen bragt i orden og anskaffet et nyt skab til den. Nørgaard havde set mulighederne i Hald, heldigvis! Måske havde han

også set mulighederne i kælderen på Teknisk Skole – Nørgaard var leder af skolen fra oprettelsen i 1869 og frem til 1901.

Et kælderrum på Teknisk Skole

»Det var et kælderrum, og der var skabe hele vejen rundt, mørkt var det.» Sådan huskede Helge Hald forholdene, som han oplevede dem i sin tidlige barndom i kælderen på Teknisk Skole i Kr. Koldsgade. Mere lyst var det uden tvivl i skolens seks klasseværelser, sal, lærerværelse, portnerbolig m.m. A. Chr. Andersens var leder af skolen fra 1901 og til sin død 1911. Han var lærer i tegning og en habil kunstmaler. Hans navn er i dag bindeleddet mellem Teknisk Skole og museet, idet nogle af hans værker findes på museet. Mest kendt er hans dygtigt udførte kopi af Ernst Josephsons berømte maleri af J. P. Jacobsen.

Museets begyndelse var yderst beskeden, fortalte P. L. Hald til avisen 1953: *»Vi fik overladt noget af den plads, hvor der nu er bageri. Nogle kasserede skoleborde blev til udstillingsborde. Mange årgange af elever havde ridset navne i dem og tegnet på dem, så særligt kønne var de ikke.»*

Samme år skrev Hald i en avisartikel: *»Hovedsagelig drejede indsamlingen sig til at begynde med mest om oldsager. Mange store og gode fund var solgt til private opkøbere, og det hed sig, at der var ikke stort mere tilbage. En dansk-amerikaner, der oprindeligt var fra Thy, gjorde på denne tid store indkøb. Jeg havde lejlighed til at se en del af hans erhvervelser, og det kan ikke nægtes, at mit mod på at indsamle oldsager blev betydeligt mindsket, men heldigvis, også det kom man over, og de senere erhvervelser overtraf alle forventninger.»*

Oldsagerne kom dog snart i anden række. Det strømmede ind med gammelt husgeråd og redskaber fra stuer og stalde. På et bestyrelsesmøde i september 1904 *»gaves hr. lærer*

I de to bygninger til højre i billedet begyndte museet sin udstillingsvirksomhed. Man åbnede i 1905 i Teknisk Skole, og i bygningen længst til højre, Skolegade 9, havde Thisted Museum til huse 1917-39. Postkort ca. 1910-14.

P. L. Hald bemyndigelse til at anvende indtil 200 kr. på tilvejebringelse af montrere og skabe, så man til næste sommer kan begynde at gøre museet tilgængeligt for hvermand.»

Denne målsætning blev overholdt. 1905 var året, da man for første gang kunne gå på museum i Thy. Første åbningsdag var markedsdagen, onsdag den 7. juni fra kl. 13-14. En notits i avisen gør opmærksom på begivenheden, men ellers går man i gang uden de store armsving.

På generalforsamlingen i juni 1908 på museet kunne man præsentere frk. Augusta Zangenbergs samling opstillet i skabe og montrere. Hun var selv til stede, og formanden bragte hende en hjertelig tak (de tilstedeværende gav deres tilslutning hertil ved at rejse sig). Endelig vedtog man enstemmigt at optage frk. Zangenberg som æresmedlem.

»Gaven« var dog ikke gratis for museet, idet hun modtog 800 kr. som godtgørelse for udgifter ved erhvervelsen. Hald skriver i Thisted Amts Tidende 11/8 53:

»Et lån blev optaget, og vi sled i adskillige år for at få det betalt. Men hvad fik vi så? En række fund og indsamlinger fra Vendsyssel og Himmerland, men kun ganske lidt fra selve Thy. Hun var ganske vist født i Thisted, men størstedelen af hendes virksomhed faldt i Østjylland. Nå, samlingen gjorde jo indtryk, for der var mange gode ting i den, og den kom i virkeligheden til at virke som reklame og gjorde på den måde god nytte.»

Sansen for reklameværdi er altså ikke et nyt begreb. Reklame fik museet også, da Kong Frederik d. 8. besøgte Thy 6. august 1908. Nu var museet kommet så vidt, at man dristede sig til at vise samlingen frem for

kongen. Som P. L. Hald selv har formuleret det: »Han var en overordentlig elskværdig mand, der udtalte sin anerkendelse af det foreløbige resultat.«

Kongebesøget huskes dog nok især for turen til Vorupør, hvor kongen skulle tage mølebyggeriet i øjesyn. Med hjælp fra ingeniøren ved byggeriet blev der samlet 17 automobiler til en veritabel kortegekørsel. Så mange biler på én gang havde ingen øjne i Thy tidligere skuet! Men katastrofalt nok fik kongens bil motorstop kort før Hundborg, noget den urene benzin fik skylden for. Kongeparret nåede dog frem til molen, hvor der var bygget en æresport op over to motorbåde.

P. L. Hald var altid omhyggelig med at nævne sin »hjælper«, som han kaldte dem, der som oftes var rekrutteret fra bestyrelsen. Da han skulle gøre status i 1953, fremhævede han fra museets begyndelse tre lærere: Sødborg, Vesløs, Ditlevsen fra Elsted og Tilly,

Hørsted. Lidt senere fik han også hjælp af lærer Sortfeldt, Skjoldborg og lægerne Vilhelm Kjær, Hurup og Peder E. Toft, Vestervig. På ledelsesplan nævnes de to formænd, redaktør Aaberg og kunstdrejer Bunch. Og så nævner Hald overretssagfører Billeskov Jansen, som han betegner som den tredje mand: »Han blev hurtigt et interesseret medlem, der ikke alene var ivrig efter at skaffe museet gode erhvervelser, men som særlig interesserede sig for egnens gamle historie, særlig middelalderen.«

Samlingen fortsatte med at vokse. I løbet af en halv snes år var kælderen fyldt og mindede ifølge Hald mest om et lager eller et pulterkammer. Behovet for mere plads var påtrængende, og lige fra starten har det selvfølgelig været ønsket, at museet kunne blive herre i eget hus. Muligheden bød sig i 1914, så at sige lige henne på hjørnet – med adressen Skolegade 9.

Historisk Samfund for Thy og Hanherred.

Den nu tilveiebragte Samling af Oldsager m. m., som har Plads i Teknisk Skole i Thisted, staaer herefter gratis aaben for Besøgende hver Onsdag Efterm. fra Kl. 1—2, første Gang Onsdag den 7de ds. (Markedsdagen). Hvem der til andre Tider maatte ønske Afgang til Samlingen, bedes forud melde dette til Forstanderen, Lærer P. L. Hald. — For Besøg udenfor den ugentlige Nabningsdag betales 35 Ore pro persona.

Skoler fra Landet have gratis Afgang, men der maa forud gives Meddelelse til Forstanderen om deres Komme.

Skolegade 9

Det var lærer Rasmus Jørgensen Rose, der i 1898 stod for den første store museumsudstilling i Thy – den på Frederikstorv, hvorom avisen skrev: »Udstillingen af avlsredskaber fra vore forfædres tid er langt mere righoldig end udstillingen af moderne redskaber.« Som bekendt er et museum tempel for de ni musere, så mon ikke Kleio, historiens muse, har haft en skæbnetråd med i spillet, så netop lærer Roses hus kunne blive Thys første museumsbygning.

Lærer Rose stiftede i 1878 Husflidsskolen og 1886 Sløjds skolen. I 1888 byggede han huset, som senere fik den officielle adresse Skolegade 9. Efter hans død i 1908 blev enkefru Henriette Marie Rose boende, og da hun døde seks år senere, betænkte Historisk Samfund sig ikke på at erhverve bygningen – skødet blev tinglæst 12. januar 1915. Købesum-

Sådan blev folk i avisen gjort opmærksom på, at de for første gang kunne besøge museet 7. juni 1905.

Gæsterne skulle gå hen over åbningsåret 1917, når de trådte ind mellem søjlerne for at aflægge museet et besøg i Skolegade 9. I dag har Blå Kors genbrugsforretning i huset, og årstallet skjuler sig under et gulvtæppe. Fotografiet er fra 1986.

men var 10.000 kr. Et lån på 8.000 kr. overtages, og kontant betales 2.000 kr.

Huset var velegnet, fordi stueetagen havde to store lokaler, der blev benyttet til sløjd- og husflidsskole. De blev brugt af Borgerskolen til sløjdundervisning, og derfor kunne man ikke straks benytte dem. Hald flyttede ind i lejligheden på 1. sal, mod at han betalte renterne af lånet i huset, 400 kr. om året.

For at opnå statsstøtte måtte museet udskilles fra Historisk Samfund. På generalforsamling i juni 1915 vedtog Historisk Samfund, at museet herefter skal være en selvejende institution, der fører sit eget regnskab. Desuden vedtog man »at indgå til ministeriet med andragende om statsbidrag«. På endnu en

generalforsamling i juli samme år overlod Historisk Samfund den købte ejendom samt alle samlinger til museet som selvejende institution, så snart statstilskuddet var opnået.

I september 1915 forligger der brevveksling om statsanerkendelse med Sophus Müller, Nationalmuseet. Efter at have fået svar på nogle praktiske og økonomiske spørgsmål meddeler Sophus Müller, at han vil anbefale en bevilling på 500 kr. Om hans medvirken sagde Hald til avisen i 1953: »Direktøren for Nationalmuseet, dr. Sophus Müller, blev en god mand for museet i Thisted. Han besøgte det flere gange og gav gode råd, og endelig anbefalede han museet, så det opnåede statsstøtte.«

Ministeriet kræver dog, at museets love ændres, så det fremover er ministeriet, der skal godkende fremtidige valg af bestyrelsesmedlemmer. Den ønskede ændring bliver vedtaget på en generalforsamling allerede i februar 1916. Statsanerkendelsen faldt på plads i 1917, og fra 1918 og i mange år frem var statstilskuddet 450 kr. om året.

Den unge arkitekt Jens Foged udarbejdede i oktober 1916 et overslag over udgifterne til en ombygning. Prisen viste sig dog ikke at holde, bl.a. var alle gulvene i stueetagen ødelagt af svamp. Det lykkedes at få statstilskud til ombygning og indretning af lokalerne, og i 1917 gik håndværkerne i gang. Om sommeren rykkede museet ind i den underste etage. Det var på høje tid! Teknisk Skole blev overdraget 10. bataljon som kaserne i efteråret 1917 – museet skulle altså under alle omstændigheder have været flyttet.

Søndag eftermiddag 9. september 1917 åbnedes museet i sin nye skikkelse »i overværelse af over 100 besøgende herrer og damer.« Det blev meddelt, at ombygningen var blevet ca. 3.000 kr. dyrere end påregnet – i alt ca. 8.000 kr. Museet var opdelt i to rum, begge store og lyse. I salen til gaden var udstillet sager fra de

sidste århundreder, i salen til gården de egentlige oldsager. Foruden stueetagen benyttedes to kælderlokaler.

Allerede i 1917 udarbejdes der en vejledning til museet, og i Historisk Årbog samme år gennemgår Hald samlingen minutiøst. I alt er der 12 skabe med oldsager og fire med kulturhistoriske ting. Selv om denne fordeling var afhængig af, hvad folk afleverede, så afspejlede den vel også Halds store interesse for oldtiden. Selv var han dog klar over, at de fleste besøgende ikke har »den umiddelbare interesse og forståelse af samlingen af oldsager af flint«. Større er interessen for den kulturhistoriske samling, »til hvis forståelse man møder med større forudsætninger, fordi disse ting tilhører en nærmere liggende fortid, som man ikke føler sig så fremmed overfor.«

Selv pladsen over skabene blev udnyttet. Således kunne gæsterne over skab 14 finde byens og borgervæbningens trommer. Den kloge kone Stine Kusks agestol var også kommet på museum. Der var gratis adgang onsdag kl. 13-14, søndag kl. 13-14 om vinteren og kl. 14-15 om sommeren. »Museet er nu

ude over børnesygdømmene,« hedder det stolt i 1917.

I 1918 tegnes en forsikring på indboet. Selve samlingen sættes til 30.000 kr., mens inventaret forsikres for 5.750 kr. – foruden montrer er det bl.a. et fotografiapparat med tilbehør til 200 kr. og bøger for 2.000 kr. I 1939 fornys forsikringen med mere end en fordobling til 78.300 kr. Samlingen vurderes til 65.000 kr. – der er kommet endnu fire skabe og fire montrer, og bogsamlingens værdi er fordoblet.

Historisk Samfunds 25 års jubilæum omtales 1928 i avisen som »25 års jubilæet for Thisted Museum«. Begivenheden blev markeret på Hotel Phønix. Man startede med at synge »Over Thylands rige Agre«, som var skrevet til lejligheden af maskintrykker M. Jensen. Lærer Sodborg, Vesløs, høstede derefter bifald for et foredrag om Krejlerliv på Limfjorden. Efter foredraget læste løjtnant Hansen skildringer fra Thy, og Hald viste lysbilleder fra Thy og Hanherred. Aaberg oplyste, at man havde ønsket at give Hald »en opmærksomhed for hans arbejde«. Da han blev

Mandag d. 11 Marts 1935 gav Grasserer
N. L. Spangberg navn for museets Formand Skindbjerg
& Kinnels og museets leder P. L. Hald, Talsman
at ville skænke sin ibevarede Ejendoms, Tingning
og Hæde, i Jorntaarnegade til, Museet for Thy og
V. Han Herred efter sin Død.

Mandag d. 11 Marts 1935
P. L. Hald

P. L. Halds indførelse i protokollen efter det vigtige møde med N. L. Spangberg.

spurgt, sagde han imidlertid, at han ikke ville have noget – men bygningen trængte til maling! Og sådan blev det.

Der var dog udgifter til andet end maling. I 1928 blev der lavet tegning til et centralvarmeanlæg, og af forsikringen i 1931 fremgår det, at der er et varmeanlæg med to kedler. Desuden var der i huset et badekar og en gruekedel. I 1935 lavede Jens Foged tegning til indretning af to vandklosetter.

Redaktør Aaberg tog sig især af pengesagerne. Umiddelbart før sin død i november 1933 skænkede han museet 6.000 kr., hvoraf de 4.000 kr. skulle bruges i et byggefond. Han var kendt som en handlingens mand, og unødigt forhaling af sager var ham imod. Af samme grund havde han ikke spildt unødigt krudt på formaliteter vedrørende museet. Det er således først i 1934, at Historisk Samfund overdrager skødet på huset i Skolegade til museet – om det var en forglemmelse, står hen i det uvisse! Måske har skødet ligget i en bunke på Billeskov Jansens kontor.

På den tid blev der også råd til en ny protokol, og først nu føres en selvstændig forhandlingsprotokol for museet. Her har P. L. Hald indført denne vigtige meddelelse:

»Mandag d. 11. marts 1935 gav grosserer N. L. Spangberg over for museets formand kunstdrejer Bunch og museets leder P. L. Hald tilsagn om at ville skænke sin iboende ejendom, bygning og have, i Jernbanegade til Museet for Thy og Vester Han Herred efter sin død.«

N. L. Spangberg

Niels Lauridsen Spangberg blev født 1859 i Ydby, hvor faderen var skrædder. Han blev udlært købmand i Thisted, og i 1895 startede han som grosserer med eget kaffebrønderi. I de næste 40 år oparbejdede han en indbringende virksomhed. Mens Spangberg levede, skænkede han betydelige beløb til sin hjemby

– bl.a. til en administrations-bygning på Ny-torv.

Det var ikke mindst kunstdrejer Bunchs kontakt med grossererens, der fik denne til at testamentere sit hus til museet. Spangberg havde boet i huset siden dets opførelse 1924, siden 1929 som enkemand. Villaens byggegrund var en del af haven til Brinkmanns købmandsgård, der lå på Store Torv. Købesummen var 32.000 kr. – købekontrakten er fra december 1922, og skødet er udfærdiget i august 1923. Det blev nedfældet, at køberen gennem sælgeres gård har ret til *»kørsel og færdsel fra og til parcellen i anledning af transport af gødning og affald m.v.«*

Da Spangberg i 1935 gav tilsagn om, at han ville testamentere sit hus til museet, blev Nationalmuseet bedt om en vurdering af husets egnethed som museum. Chr. Axel Jensen svarer, at *»den efter tegningen at dømme er udmærket egnet til formålet. Når man tager i betragtning, at den er opført som privatbolig, forbavses man over, hvor godt det hele passer – både det ydre, vinduesformatet, rumhøjden og gulvarealerne.«* Han kommer derefter med konkrete forslag til indretningen og slutter: *»De bedste hilsner, også til arkitekt Foged. Det skulle glæde mig, om han kunne komme til at arbejde med museumsplanerne.«*

Det kom han! Jens Foged havde selv tegnet huset, så han var selvskreven til at følge det på vej. Han kom i øvrigt ind i museets bestyrelse i 1937, da Billeskov Jansen rejste fra byen.

Om huset skriver J. J. Lustrup i Landet Mod Nordvest: *»Ejendommen, der er en af de smukkeste og bedst beliggende i Thisted, var gældfri og stod grossererens i over 100.000 kr. Den blev overtaget af museumsbestyrelsen i sommeren 1939 efter grosserer Spangberg døde 4. juni 1939.«*

Huset var sat til 50.000 kr. i ejendoms-skyld, og i 1939 var det forsikret for godt 76.000 kr. Når man så lægger prisen for byg-

gegrunden til, så står Lustrups værdiansættelse til troende. Det var mange penge dengang, hvor man kunne købe et helt kilo Spangbergs Kaffe for omkring 4 kr. Dertil kommer, at der efter udbetaling til slægtinge og vedligeholdelse af gravsted blev testamenteret 335.000 kr. til kulturelle, uddannelsesmæssige og filantropiske formål. Heraf fik museet 30.000 kr. i obligationer.

I Spangbergs testamente fremgår det: *»Endvidere skænker jeg til Thisted Musæum hele den mig tilhørende malerisamling, men dog kun på betingelse af at samlingen anbringes i en tilstrækkelig stor tilbygning til museets fremtidige ejendom, min nuværende ejendom.«*

Efter råd fra direktør Svane, Statens Museum for Kunst, vedtog bestyrelsen 25/9 39 ikke at modtage malerisamlingen. Skammeligt, må vi sige i dag, ikke mindst når man tænker på, at der allerede lå planer for en tilbygning, som Spangberg selv havde skænket penge til (obligationerne). Med disse planer in mente kunne man sikkert have sikret sig malerierne, selv om de på længere sigt ikke alle kunne være permanent udstillet. Men kunst fra andegården passede sig ikke for en Svane, som H. C. Andersen kunne have udtrykt det.

Fra 1. september 1939 lukkes museet for at forberede flytning. Samme dag skrives slutseddel, hvor købmand S. Krogh Nielsen køber ejendommen i Skolegade for 20.500 kr. (11.000 kontant). Sidste læs blev flyttet 9. december (med undtagelse af avisens gamle trykpresse, som i mange år var en tung byrde at slæbe på).

Med henblik på de nye og større forhold ansøges i november 1939 om et forhøjet statstilskud. Det havde i en årrække været 450 kr., mens de lokale tilskud i 1939 var på 1450 kr. Ansøgningen resulterede i, at statens tilskud blev omtrent tredoblet, ligesom byrå-

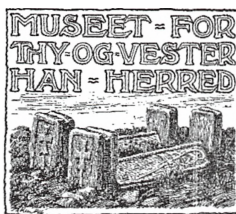
det fordoblede sit årlige bidrag fra 500 til 1000 kr. Desuden var der tilskud fra amtet og enkelte landkommuner. Ti år senere, i finansåret 1949/50, forhøjes statstilskuddet fra 1300 kr. til 2600 kr.

Efter Spangbergs død kunne thyboerne i øvrigt fortsætte med at købe Spangbergs Kaffe. Firmaet kom på andre hænder – først Frostholms i mange år – og flyttede senere til Nordvest Kaffe i Nykøbing og derfra til Vesta Kafferisteri i Skive, der var ejet af Peter Larsens Kaffe i Viborg. Nu er produktionen flyttet til Viborg. Her oplyser Kaj Bertelsen, at der i 2005 sælges 1 ton Spangbergs Kaffe om måneden i Thy. Han betyder, at der ikke er ændret på hverken brænding eller sammensætning – ikke så meget som en bønne!

Jernbanegade 4

Det er et stort arbejde at flytte et museum! Man kan ikke bare smide ting ud, der står i vejen, og en vis orden midt i roderiet er påkrævet. Social-Demokraten skrev, at museumsforstander Hald var helt udaset efter det mægtige arbejde med at flytte de mange ting. Til avisen sagde han bl.a.:

»Havde jeg været klar over, hvilket arbejde det var, så turde jeg aldrig have gået i gang med det. Der skete bl.a. det uheld, at hele stenaldersamlingen kom i uorden og lå i et forfærdeligt roderi. Det tog al min tid i to måneder at få disse stenredskaber sorteret og anbragt på de rette pladser.«

Adgangskort 1941

— 1 KR. —

for:

Kortet er personligt.

Bispegraven i Sjørring blev en tid også brugt som brevhoved.

Indvielsen af det nye museum foregik søndag 8. september 1940. Dagen efter var åbningen forsidestof i den lokale presse. Tiden var ikke til fest, og man kunne læse, at indvielsen foregik under stilfærdige former. Hald opridsede museets historie og mindedes Spangberg. Formanden for Historisk Samfund, læge Toft, hyldede Hald og rettede en tak til Helge Hald og frk. Gjødesen for deres hjælp med flytningen. Der var også indlæg af sagfører Bjerregaard, amtsfuldmægtig Andersen, redaktør Lustrup, lærer Jacobsen, Øsløs, og skoleinspektør Larsen. Til slut sang man en sang forfattet til lejligheden af togfører Svalgaard. Sangen blev hilst med bifald. Efter en gennemgang af museet samledes man til kaffe på Hotel Royal.

I det nye museum hæftede man sig ved, at J. P. Jacobsen havde fået sin egen mindeafdeling. Dengang var den placeret i stueetagen –

mod nordvest med kig til graven. Grundlaget for samlingen af J. P. Jacobsens ting blev skabt af hans bror, William Jacobsen, der døde 1939. Senere er der også indkommet ting fra hans søsters efterkommere.

I maj 1941 var man kommet så vidt, at der forelå en vejledning til de besøgende, og frk. Harkjær var antaget som kustode. Til det nyindrettede museum ville det selvfølgelig være godt med et trækplaster, og i 1941 bestilte man fire kopier af de berømte guldbåde, som i 1885 blev fundet i Nors. P. L. Hald nåede akkurat at opleve, at to af kopierne i 1958 blev udlånt til verdensudstilling i Bruxelles! I forbindelse med en nyordning af oldtidsudstillingen i 1987 fik man fem af de originale guldbåde deponeret fra Nationalmuseet.

Det første års besøgstal (fra åbning til 1. november 1941) var på i alt 1236. Cirka halvde- len var grupper: fem klasser fra Borgerkolen,

Sådan blev det nye museum i Jernbanegade præsenteret i Landet mod Nordvest II (1947).

»Interiør fra de nye museumslokaler«. Sådan præsenteres billedet i *Landet mod Nordvest II* (1947). Respektfuldt er der ophængt et portræt af husets tidligere ejer, N. L. Spangberg. Passende nok er han placeret i samlingen med mønter, pengesedler, porcelænen og sølvtøj. I dag er det udstillingslokale for jernalderen.

seks klasser fra Realskolen, ti klasser fra omegnens skoler samt Socialdemokratisk Kvindeforening. Grupper kunne også kombinere besøget med et foredrag, og det benyttede K.U. sig af tre gange og lærerforeningen to gange. Af almindelige besøg i åbningstiden var der 594 (af disse 115 fra den tyske værnemagt).

»Historiens mest gigantiske opslidnings-slag er nu i fuld gang på østfronten« kan man læse på forsiden af *Thisted Amts Tidende* 11. august 1943. Side to er næsten fyldt med en omtale af »Historisk Samfund og Thisted Museums 40 års jubilæum«. Man startede på museet, og derefter var der jubilæumsfrokost på Hotel Royal. Borgmester Bjerregaard sagde bl.a.: »Thisted Byråd har støttet museet gennem mange år, og nu er tilskuddet vokset til 1000 kr. Det er måske for lidt i forhold til den betydning, museet har for byen og egnen, men vi er jo ikke særlig velhavende. Byrådet har ikke sendt nogen

blomst til museet i dag, fordi museumshaven jo er fyldt med blomster, men jeg kan meddele, at byrådet har vedtaget at bevilge museet en gave på 500 kr. i dagens anledning. (Bifald!).«

Besættelsen

Besættelsestidens store brændselspriser kom til at belaste økonomien. Til Fordelingskontoret i Direktoratet for Vareforsyning oplyser Hald, at brændselsforbruget 1/10 1939-1/5 1940 havde været 13 tons cinders. På anden vis mærkede man også krigen, idet der i maj 1941 kom påbud fra politimesteren om ansættelse af to husvagter i tilfælde af luftalarm samt anskaffelse af to gasmasker og armbind.

Personligt var P. L. Hald som museumsleder i tyskernes søgelys. Han modtog således indbydelse til kammermusikaften tirsdag 28.

oktober 1941 på den tyske søflyverstation i Dragsbæk. Til sine danske gæster stillede kommandanten bus til rådighed med afgang kl. 20 og 20.15 – »Abfahrt Parkplatz gegenüber Hotel Royal«. Før indbydelsen blev gemt til eftertiden, skrev P. L. Hald for en sikkerheds skyld med blyant nederst: »Tog ikke mod indbydelsen.«

Som det fremgik af statistikken, besøgte tyskerne museet. Til Kristeligt Dagblad fortalte Hald i 1953: »Under besættelsen havde vi den overraskende oplevelse, at en tysk oberst mødte op for at se mindestuen, og da han nåede frem til døren, slog han hælene sammen og gjorde stram honnør, før han trådte ind. Han citerede J. P. Jacobsen indgående. En anden tysk officer mødte op flere lørdage med ti soldater, som skulle se stuen. Deres kendskab til J. P. Jacobsen og Christen Kold var forbløffende.«

Ved jubilæet i 1953 fortalte amtmand Egedorf, at Hald var med til at redde gravhøjene ved Vester Vandet skole. Tyskerne ville have ødelagt dem med deres byggeri, og som amtmanden udtrykte det: »Det var Hald, der som repræsentant for »Det kgl. danske Nationalmuseum« tog sejren hjem.« Hald kommenterede amtmandens oplysning og sagde: »Jeg husker også episoden fra Besættelsen. Bagefter blev jeg inviteret med tyskerne til Klitmøller, hvor jeg var inde i en stor sal og sad under et billede af Hitler, som jeg dog ikke blev præsenteret for (munterhed), men jeg fik et stort glas portvin og en meget god cigar.«

Efterkrigstiden

Vand i kælderen var et problem i Spangbergs villa. I november 1945 oplyser protokollen, at der er lavet udløb fra kirkegården, så der ikke mere risikeres oversvømmelse af kælderen under stærkt regnsky. Det klarede dog ikke alle problemer. Da Jørgen Miltersen i 1969

afløste J. J. Lustrup som formand, fik han gang på gang indskærpet af den gamle formand: Sørg for at holde tagrenderne rene! Få is og sne væk i tide, så vandet ikke løber ind, når tøjjetret kommer!

I sin efterhånden høje alder havde P. L. Hald selvfølgelig øjnene rettet mod fremtiden. I juni 1946 hedder det i museets protokol: »Endvidere vedtages at rette henvendelse til skolekommissionen om, at der ved ansættelse af adjunkter ved gymnasiet foretrækkes en mand med interesse for arkæologi.«

Om henvendelsen har haft nogen virkning, er vel tvivlsomt. Men i det mindste fremsatte adjunkt Frida Madsen i 1948 et ønske om en instruktiv stenaldersamling til gymnasiet. Hun modtog i juni et antal på 45 numre fra frk. Zangenbergs samling, der som tidligere nævnt ikke havde så høj kurs hos Hald. Frida Madsen var med fra gymnasiets start i 1947 og rejste i 1955 til Århus Katedralskole. Hun underviste i dansk, oldtidskundskab og histo-

Efterhånden tvang alderen P. L. Hald til at klare de arkæologiske udgravninger siddende på en stol. Her 1954 på Christianseje i Tilsted. Knælende ses til venstre kustode Helene Pedersen og i midten frk. Gjødese.

På Nationalmuseets udstilling »Fra danske Museer« i oktober 1954 var følgende udvalgt fra Thisted:

Pilespids (Vust) – tyndnakket økse af flint (Thisted Stadion) – økse af grønsten (Agger) – ragekniv og pincet af bronze (Visby) – to armringe af bronze – bøjlenål af bronze – terrin af tin – daldøsspil – brudevers fra 1826.

rie og blev ved sin afrejse takket for sit »djærve arbejde« i skolen.

Der er den krølle på historien, at rektor Finn Jorsal mødte op med kassen ved den reception, som i 2003 blev afholdt, da Jytte Nielsen tiltrådte som leder af museet. Ingen på gymnasiet kendte noget til forhistorien, men han følte, at kassen hørte hjemme på museet, så værsgo! En efterfølgende undersøgelse viste, at han havde ret. P. L. Hald havde omhyggeligt indført hver enkelt genstand i protokollen, hvor Frida Madsen havde kvitteret for modtagelsen.

50-året i 1953 blev i avisen betegnet som et tredobbelt jubilæum: Historisk Samfund, museet og P. L. Hald. Først var der modtagelse på museet kl. 16, hvor mange gratulanter indfandt sig med amtmand og borgmester i spidsen. Om aftenen samledes man på Hotel Royal, hvor der var foredrag af landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, der fortalte om lokalhistoriens betydning. Hald sagde bl.a.: »Jeg er helt flov over al den virak.«

I en beretning fra 1953 oplyser Hald, at samlingen består af ca. 8.000 numre – 5.000 fra oldtid og 3.000 fra historisk tid. Han nævner desuden, at der ikke er foretaget arkæologiske undersøgelser de senere år. I 1953 betalte voksne 50 øre og børn 25 øre i entre. Året efter blev beløbene fordoblet. I de første ti år efter krigen svingede besøgstallet mel-

lem 1500 og 2500 – dertil kom skoleklasser og foreninger.

Tilbygning

Allerede i sommeren 1937 udfærdigede Jens Foged en tegning, der i det væsentlige svarer til den udvidelse, som blev realiseret i 1954. Dog er tegningen fra 1937 forsynet med ovenlysvinduer i taget. Udbygningen krævede plads, og 1. maj 1938 forelå en skrivelse fra Thisted Kirkebestyrelse om, at kirken uden vederlag afstår et stykke af den gamle kirkegård, ca. 33 m².

Efter indflytningen tog man sagen op igen i januar 1942 med henblik på en tilbygning i sommeren 42. Jens Foged fremlagde tegninger og overslag på et udvalgsmøde (ca. 40.000 kr.), og i februar anbefaler Nationalmuseet statsstøtte. H. C. Broholm og Chr. Axel Jensen skriver: »Efter at have gennemgået planerne må vi udtale, at vi finder den foreslåede udvidelse ønskelig, da Thisted Museum afgjort råder over for ringe plads.«

I marts samme år sendes ansøgningen om statstilskud, og samtidig afsendes et brev til

Fra arbejdet med museets tilbygning, december 1953. Stående fra højre: Arbejdsmand Jens Nielsen, murer Karl Sørensen, arbejdsmand Eigil Haller og murer Højbjerg.

den lokale folketingspolitiker, kirkeminister Fibiger. Brevet slutter således: »*Det er i denne anledning, vi beder Dem Herr Minister om at være os behjælpelig og håber på Deres velvillige støtte. Vi har indsendt andragende til undervisningsministeren om at få en bevilling på kr. 20.000 til ovennævnte formål.*«

Fibiger kunne tilsyneladende ikke fremme sagen. Om det er krigens skyld, får stå hen i det uvisse, men 31. juli beder ministeriet om snarest belejligt at tilstille ministeriet en genpart af et brev fra bestyrelsen, da skrivelsen »er bortkommet i ministeriet«. I november 1942 kom afslaget fra undervisningsministeriet, der ikke for tiden ser sig i stand til at fremsætte forslag om en finanslovsbevilling. I ti år lå udvidelsesplanerne derefter i dvale.

I juni 1952 kunne Thisted Amts Tidende igen puste liv i byggesagen: »*Museets store ønske er stadig en ny tilbygning. I 28 år har et gammelt bondestuemøblement været pakket sammen og ventet på at kunne opstilles i en egen afdeling af museet.*«

Det er dog først i oktober 1953, at bestyrelsen giver fuld tilslutning til udvidelsen. Forklaringen kan man læse i Thisted Amtsa-vis 20. okt. 53 – prisstigninger havde gjort det vanskeligt at gennemføre arbejdet, og sidst havde man ventet på materialebevilling. Nu var den imidlertid kommet og arbejdet udbudt i licitation.

I juni 1954 kunne Thisted Amts Tidende oplyse, at udvidelsen nærmede sig sin afslutning. Der stod også at læse, at der nu var givet 10.000 kr. af tipsmidlerne – året før havde undervisningsministeriet bevilget 20.000 kr. Byggeriet holdt sig i øvrigt inden for budgettet, idet udgifterne blev på ca. 88.000 kr.

Et par måneder efter genåbningen fik man meddelelse om skibsbygger Bendixsens testamenteriske gave til museet. I november 1955 kunne J. J. Lustrup orientere bestyrelsen om, at der var udbetalt 20.685 kr. Han føjede til,

at der sikkert ville blive udbetalt yderligere 13-14.000 kr. i det kommende år. Det skete tilsyneladende ikke, og det vedblev at ærgre ham, at de amerikanske myndigheder ikke ville gå med til at udbetale den fulde værdi af de 5.000 gulddollars – ca. 55.000 kr. Men under alle omstændigheder var arven med til at stabilisere museets økonomiske forhold, der betegnes som gode.

Overgangstid

Efter P. L. Halds død i 1958 opstod der selvfølgelig lidt af et tomrum. Familien fortsatte dog tilknytningen til museet, idet kriminalassistent Helge Hald kom ind i bestyrelsen efter sin far. En generation senere var Helge Halds søn, Jens Erik Hald, en kort periode formand for museet.

Den tidligere kasserer, redaktør J. J. Lustrup, blev formand efter Halds død. Kort efter begravelsen indkaldte han til et bestyrelsesmøde, hvor man bestemte, at lærer Signe Gjødesen skulle overtage den daglige ledelse for et årshonorar på 400 kr. + 400 kr. til repræsentation. Helene Pedersens løn som kustode blev forhøjet til 1200 kr. om året. Året efter vedtog man et løntillæg på 300 kr. til kustoden og 200 kr. til lederen.

✠

Vør kære, ejegode Fader,
fhv. **Viceskoleinspektør**
PEDER LAURITS HALD,
R. af Dbr., F. M.,
er den 3. Juli 1958 afgaaet ved
Døden, 85 Aar gl.
THISTED, den 7. Juli 1958.
Børnene.
Begravelsen har fundet Sted.

Helene Pedersen blev i 1942 husbestyrerinde hos P. L. Hald, der på dette tidspunkt flyttede fra museet i Jernbanegade til boligblokkene på Tingstrupvej. Helene blev hurtigt inddraget i museumsarbejdet, og da Laura Harkjær sluttede som kustode, overtog hun hendes arbejde. Helene opsgavde sin stilling i 1974, to år før sin død, men hun nåede i 1971 at få bevilget en støvsuger!

I årene efter Halds død var Helene Pedersen et fast holdepunkt omkring museet. Signe Gjødesen havde ikke et stærkt helbred, men man må ikke forklejne hendes arbejdsindsats, der gik helt tilbage til 30'erne. I 1953 indberetter P. L. Hald oven i købet, at frk. Gjødesen

er personale ved museet. Selv måtte hun også trække på hjælp fra andre. Det var f.eks. den unge amatørarkæolog Per Boe, der bl.a. bistod Nationalmuseets Olferts Voss i 1960 ved udgravninger i tilknytning til Langdyssen i Thisted. Senere kom Jens Nielsen ind i billedet, eller i udgravningsfeltet om man vil. Han opdagede i 1968 de store lerkar fra Nørhå ved lidt af en tilfældighed. Fundet vakte opmærksomhed, og i 1971 skrev han i Skalk om »Det utrolige fra Thy« – i dag er han arkæolog på Aalborg Historiske Museum.

Signe Gjødesen havde også hjælp af sin unge kollega fra Borgerskolen, Bjarne Sønderberg. Ifølge protokollen vedtog bestyrelsen i

Da Jette Kjær begyndte som museumsleder, måtte hun klare sig med frivillig arbejdskraft. Her får hun kompetent hjælp af Aksel Kristensen, som i årene lige siden har ydet en uvurderlig indsats for museet. Og – som det fremgår af billedet – har han oven i købet kattetække! Udgravning af bronzealdergrav i Sennels 1972.

november 1964 at tilbyde ham hvervet som leder af museet. Sådan husker han det ikke helt selv. Man kan jo også diskutere, om der var tale om en egentlig stilling. Det forbinder man sædvanligvis med et levebrød, og det var ikke formandens indstilling at ændre »gratis-princippet«. Under alle omstændigheder indtrådte Bjarne Søndberg året efter som medlem af bestyrelsen og medhjælper ved museet. Han erindrer endnu, da han var med frk. Gjødesen ude ved Førby sø og besigtige en stensætning, som ploven var kommet i karambolage med. Søndberg sad i bestyrelsen i over 25 år, heraf de fleste af årene som sekretær. Det var en tid med orden i referaterne.

I dag er det råger, der sværmer omkring museet, men i 1961 var alliker en trussel, i det mindste for gennemtræk i skorstenen.

Derfor måtte Spangbergs hus forsynes med en rist i skorstenen. Den mistede dog sin betydning i 1969, da museet fik fjernvarme. Mere synligt var det, da man i 1968 fjernede hegnet ind til kirkegården.

Tyverisikring har haft stigende prioritering for museerne. I 1969 bestemte man i bestyrelsen, at Thisted Museums kældervinduer skulle sikres (nogle af jerntremmerne sidder der endnu!) Torsten Balle foreslog at tage de mest kostbare ting i depot og erstatte dem med fotografier, et forslag frk. Gjødesen ikke var begejstret for. I stedet blev der indhentet tilbud fra et vagtselskab, men en sådan ordning ville belaste økonomien for hårdt.

I 1970 installeres en alarm til 3351 kr. Den baserede sig på infrarøde stråler, som afskar visse ruter i museet. Alarmen havde dog den

Tiden kalder på levendegørelse af historien, og Museet for Thy og Vester Hanherred er fulgt med tiden. I 1985 var der fåreklipping i museets have, og Jytte Hemme forklarede om uldens behandling. Til venstre for hende ses fhv. politimester Jørgen Bodenhoff.

begrænsning, at den kun aktiverede en klokke ude på huset. Det viste sig, at den ved fejlalarm kunne få lov til at ringe meget længe! Denne klokke havde været pacificeret i flere år, da museet i 1986 blev forsynet med moderne tyverisikring på grundlag af ultralyd. Her går alarmen direkte til en vagtcentral.

En ny tid

Som i samfundet i øvrigt var der grøde i den danske museumsverden i 1960'erne, og kommunesammenlægningen i 1970 var med til at skabe større pengekasser og dermed mulighed for øgede bevillinger. At viljen til at styrke museumsvesenet tilmed var til stede, kunne skyldes oplevelsen af, at tidens gang på det nærmeste var gået over i løb. Rødderne måtte sikres. Det var i øvrigt den samme oplevelse, der i sin tid satte gang i oprettelsen af museer.

Det første tegn på nye tiltag kom i 1970 i form af særudstillinger – dengang kaldt specialudstillinger. Den første var om den kloge kone i Nors, Stine Kudsk. I sommeren 1970 var emnet voldsteder i Thy. I forbindelse med udstillingen udarbejdede Signe Gjødesen et hæfte med titlen »Voldsteder«, forsynet med angivelsen »Thisted Museums Skrifter 1«. Det var tænkt som starten på en skriftserie om lokalhistoriske emner. På grund af sygdom magtede hun desværre ikke at videreføre serien. En god idé døde omtrent i fødslen.

Som bindeled til den ny tid fungerede bestyrelsens kasserer, sparekassedirektør Gunde Lindvald, der blev en vigtig støtte for en ny museumsleder. I 1983 takkes han for sin indsats i bestyrelsen gennem 21 år.

At museet skiftede formand i 1969, var med til at signalere de moderne tider. Efter hans død skrev efterfølgeren, Jørgen Miltersen:

»Lustrup havde set, at en enkelt mand, P. L. Hald, uden vederlag havde passet museet i over

Museets formand Jørgen Miltersen ved åbningen af udstillingen »Skuddefart og Limfjordshandel« 1974.

50 år. Derfor havde han vanskeligt ved at vænne sig til den ny tid – til tanken om, at der skulle betales for arbejdet. Først efter at han var fratrådt, blev der ansat en fagligt uddannet arkæolog.»

Denne første faguddannede var den 28-årige nyudklækkede arkæolog, Jette Kjær, der i 1971 blev ansat som leder af museet. I en menneskealder stod hun i spidsen for en udvikling med et stigende antal medarbejdere og et øget antal museumsafdelinger. 1. januar 2003 blev hun afløst af Jytte Nielsen, der tidligere var afdelingsleder på Helthborg Museum. I årbogen 2001 er deres indsats omtalt.

I første del af 1970'erne gjorde Jette Kjær brug af arbejdskraft fra civile værnepligtige. Derefter kom det til at gå slag i slag med ansættelse af personale. Hun vil uden tvivl blive

Udstillingsbegrebet er blevet udvidet og har sprængt museets mure. Et udvalg af museets gamle dragter blev f.eks. »udstillet« i Thy Hallen 1990 som indslag i en modeopvisning. Museets personale og et par af deres børn optrådte som »udstillingsmontrer«.

husket for sin evne til at skaffe de nødvendige tilskud til øget personale og flere museumsafdelinger.

I 1974 ansættes Evelyn Kloster som kontorassistent på deltid. Hun måtte sige op to år senere af private årsager og blev erstattet af Esther Nørgaard. Samme år tiltrådte Peter Crabb som museumsforvalter og Svend Sørensens som museumspædagog på deltid. I 1979 fik museet tilknyttet en arkitekt, Per Kohrtz Andersen, og en arkæolog, Jens-Henrik Bech. I 1980 ansatte man en etnolog, Hanne Mathiesen, og året efter en skibstømmere, Lars Klemme. Peter Crabb og Lars Klemme forlod museet i henholdsvis 1990 og 1991, og deres forvalterfunktioner varetages nu af Frank Svendsen og Ib Nielsen.

På kontoret har Esther Nørgaard udarbejdet en liste, der mere end noget andet anskueliggør den arbejdsmængde, der er blevet udført på museet siden 1971. Listen omfatter ikke mindre end 227 personer, der i perioden op til nu har været på museets lønningsliste under én eller anden form. Det være sig fastansatte, udgravningshjælpere, kustoder, militærnægtere og folk i forskellige jobordninger med offentlige tilskud. Dertil kommer ulønnede praktikanter, heraf over 100 fra folkeskolen. I dag er der omregnet i heltidsstillinger ca. 15 ansatte.

Med de øgede offentlige tilskud var en selvsupplerende bestyrelse efterhånden en anakronisme, og i 1986 tages der hul på en omstrukturering. Det sker bl.a. med oprettel-

sen af støtteforeningen »Museets Venner« – stiftet i begyndelsen af 1987. I oktober samme år udsendes det første medlemsblad til medlemmerne. Med oprettelsen af støtteforeningen med egen bestyrelse var der skabt et demokratisk grundlag for tilgang til museets bestyrelse.

I 1990'erne løb bestyrelsen ind i problemer med museets struktur. Hanstholm valgte at stå alene, og det affødte bl.a. følgende brev til Thisted Byråd:

»På bestyrelsesmødet 12. december 1994 har museets bestyrelse godkendt det udarbejdede forslag til vedtægtsændringer i erkendelse af, at overgangssituationen nødvendiggør en stærk kommunalpolitisk repræsentation i bestyrelsen.«

Ifølge den nye struktur fik bestyrelsen et flertal af politikere. Den nuværende bestyrelse på ni medlemmer er efter en vedtægtsændring i 1997 sammensat således: tre er valgt af Thisted Byråd og to af Sydthy Kommunalbestyrelse. Et medlem er valgt af »Museets Venner«, et medlem af Historisk Samfund og et medlem af Egnshistorisk Forening for Sydthy. Endelig er der en medarbejderrepræsentant i bestyrelsen.

Nye afdelinger

Flere og flere ting kommer på museum. Derfor har pladsmangel været et tilbagevendende problem. I 1973 blev der skaffet magasinplads i den nedlagte skole i Skinnerup. Skolen åbnede som vandrehjem i 1977, og tingene blev forinden flyttet til den gamle gymnastiksal i skolen på Munkevej. I 1978 blev de overflyttet til 2. sal på uldspinderiet.

I årene 1983-91 var der administration og magasiner på 2. sal i Smithsons nedlagt fabriksbygning på Munkevej. Da lejemålet blev opsagt i 1991, blev der kigget på forskellige muligheder. Diskuteret blev bl.a. Musiksko-

lens bygning i Kr. Kolds Gade, altså den gamle Teknisk Skole. Museet vendte dog ikke tilbage til sit udgangspunkt, og byrådspolitiernes valg faldt på den nedlagte skole i Vang. Siden har der været magasiner og arkæologisk afdeling her på adressen Mellemevej 18.

Også udstillingsmæssigt har museet udviklet, idet flere filialer er kommet til. Allerede ved kommunesammenlægningen i 1970 overtog man administrationen af Skjoldborgs Hus i Øsløs. Det var blevet købt af det lokale sogneråd og åbnede som museum i 1961.

I 1979 åbnede en museumsafdeling i bygningerne ved Hanstholm Fyr og i en kanonstilling ved Molevej. Med virkning fra 1. januar 1994 valgte Hanstholm Kommune at trække sig ud af det økonomiske samarbejdet omkring Museet for Thy og Vester Hanherred. Siden slog MuseumsCenter Hanstholm sit navn fast som selvstændigt museum. I forbindelse med udskillelsen blev museets etnolog og arkitekt overflyttet til Hanstholm. Som en form for erstatning fik Museet for Thy og Vester Hanherred en afdeling i Vorupør, hvor

Museumsledere:

P. L. Hald 1903-58

Frk. Gjødesen 1958-71

Jette Kjær 1971-2002

Jytte Nielsen 2003-

Formænd for museets bestyrelse:

Redaktør M. Aaberg 1903-1933

Kunstdrejer C. K. Bunch 1933-38

P. L. Hald 1938-58

Redaktør J. J. Lustrup 1958-69

Redaktionschef Jørgen Miltersen 1969-92

Lærer Jens Erik Hald 1992-95

Børne- og kulturudvalgsformand

Kr. J. Kristensen 1995-

man i 2000 åbnede museum i et nedlagt bådeværft.

Kunstafdelingen på Heltborg Museum åbnede 1991. I Sydthy var der desuden indrettet skolemuseum 1980-93 på Lindalsminde Skole ved Vestervig, og i sommeren 2005 kunne man åbne et gammelt fiskerhus i Agger som museum.

Måske bliver det næste store tiltag en udvidelse af huset i Jernbanegade. I så fald vil det igen blive en udvidelse, som har været længe undervejs. Allerede i 1973 fremlagde arkitekterne Olaf Brusch og Poul Hansen en skitse til udbygning af museet ud mod Store Torv. De nuværende planer omfatter en underjordisk udvidelse mod syd.

I 1974 blev der afholdt en stor særudstilling i anledning af Thisted 450 års købstads-jubilæum. Siden er der afholdt mange udstillinger i både Thisted og Heltborg, ikke mindst juleudstillingen i Thisted samler børn i stort

tal. Udstillinger har også været afholdt i det gamle rådhus på Store Torv, hvor museet de senere år har haft råderet over den tidligere byrådssal.

Udstillingerne er selvfølgelig kun det synlige udtryk for de mange arbejdsopgaver, som varetages af museet, der i 2005 havde et budget på seks millioner kroner. Siden 70'erne er der sket meget mere end i alle de foregående år tilsammen. Her vil vi imidlertid ikke snyde fremtiden for muligheden for nærmere at analysere denne del af museets historie.

Svend Sørensen

Født 1949. Lærereksamen 1973. Forfatter til en række bøger og artikler. Siden 1976 museumspædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Kilder

Landet Mod Nordvest, 2. bind 1947: J. J. Lustrup: Thisted Museum.

P. L. Hald: »Historisk Samfund for Thy og V. Han Herred og Thisted Museum gennem 40 år«. Et lille hæfte på 22 sider. Thisted Amts Tidendes Bogtrykkeri 1943.

»Om P. L. Hald«. Udsendelse med Helge Hald i Radio Thy 14. 6. 1987. Produceret af Svend Sørensen.

Museets korrespondance og diverse avisartikler, især Thisted Amts Tidende 5. og 11. august 1953.

Personlige optegnelser af P. L. Hald. Udlånt af Jens Erik Hald.

Artikler i Historisk Årbog

1917: *P. L. Hald*: Musæet for Thy og Vester HanHerred.

1934: *P. L. Hald*: Redaktør M. Aaberg.

1940: Museet i Thisted. - Artiklen er uden forfatternavn, men det er med sikkerhed P. L. Hald.

1958: *Torsten Balle*: P. L. Hald.

1977: *Jørgen Miltersen*: J. J. Lustrup.

1990: *Svend Sørensen*: N. L. Spangberg – kaffegrosserer og mæcen.

2001: *Mette Fastrup*: Museumsliv i kvindehænder.

2003: *Orla Poulsen og Flemming Skipper*: Et samfund med rod i fortiden.

Jens Andreas Foged

– arkitekt M.A.A. 1890-1959

af Asger Thomsen

Jens Andreas Foged var som arkitekt med til at præge såvel Thisted by som hele Thy gennem fem årtier i den første halvdel af forrige århundrede i en tidsepoke, hvor bybilledet ændrede sig radikalt, og hvor udviklingen inden for byggeriet bevægede sig i tigerspring, kun bremset af de to verdenskrige med heraf følgende økonomisk tilbagegang og materiale-mangel.

Omkring 1915 var byggeriet præget af tanker bag Foreningen for Bedre Byggeskik, hvis udgangspunkt var findyrkelsen af den danske byggeteknik og -historie, men tiden efter 1930 og længe efter krigen blev præget af funktionalismen, hvor tesen var, at form skulle følge funktion. Det betød store ændringer, såvel materialemæssigt som indretnings-

mæssigt. Den tekniske udvikling inden for byggeriet betød samtidig nye muligheder for bygningernes indretning og udformning med materialer som beton, stål og glas. Denne udvikling ses også i Jens Fogeds arkitektur, ved f.eks. anvendelse af jernbeton, men han kombinerede det altid ved valg af sikre og kendte byggematerialer i sine bygninger. Hvad vi i dag kan glæde os over, da de i mange tilfælde har kunnet overleve meget senere byggeri. Rundt omkring i området støder man derfor i dag overalt på Fogeds byggerier, hvad enten det er offentlige bygninger, erhvervsbyggeri eller private boliger, og af hans arkiv fremgår det, at han var særdeles produktiv.

Jens Fogeds virke var meget alsidigt. Når man gennemgår hans omfattende arkiv, fremkommer så forskellige arbejder som møbler til alderdomshjem og byplaner med nye vejføringer i Thisted. Alle arbejder bærer bræg af stor professionalisme og en enestående detaljeringsgrad, hvad enten det gælder tapsamlinger i møbler, bygningsdetaljer eller opbygningen af brostensbelægninger. Foged fungerede nemlig i en periode også som en slags stadsingeniør for kommunen. Selv hans mindre arbejder var præget af stor omhyggelighed. Detaljer som døre, vinduer, beslag mv. blev gerne tegnet i 1:1 for at være sikker på, at de blev udført korrekt.

Jens Foged i »marken« med opsmøgede ærmer.

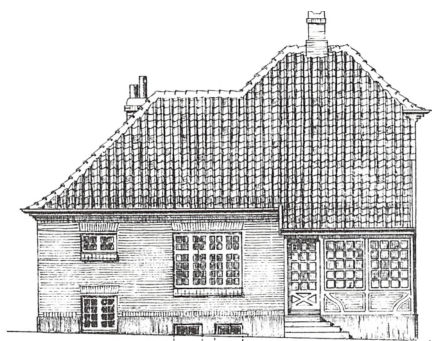
Fogeds baggrund for at nedsætte sig som arkitekt var håndværksmæssigt funderet som tømrersvend, uddannet hos faderen, tømrer- og snedkermester Chr. Foged, Thisted, samtidig med at han gik på teknisk skole. Herfra kunne forstander A. Chr. Andersen medgive ham den anbefaling, at han »næppe har haft nogen bedre elev«, og han fortsatte herefter fire år på Det tekniske Selskabs skole i København, hvor hans lærere bl.a. var Jens Baumann og Edvard Thomsen. På skolen stiftede han bekendtskab med nogle af datidens kendte kunsthåndværkere og arkitekter og fik på den måde et grundlæggende kendskab til tidens strømninger. Tiden lige efter århundredeskiftet var præget af Nationalromantikken, med arkitekter som Martin Nyrop og Hack Kampmann i front. Det var dyrkelsen af det nationale og den danske tradition, der var i højsædet. Flirteriet omkring århundredeskiftet med alverdens stilarter var langsomt blevet afløst af en mere afdæmpet arkitektur, der kulminerede med Bygmesterbevægelsen og landsforeningen Bedre Byggeskik på initiativ af bl.a. Harald Nielsen.

På restaureringssiden, som også kom til at udgøre en stor del af Jens Fogeds arbejdsområde, var det arkitekter udgået fra Storcks skole, der var ledende på området som f.eks.

Mogens Clemmensen, der stod for en restaureringsmetode med tilbageføring til det oprindelige sat i højsædet (f.eks. Vestervig Kirke og Spøttrup). En indstilling, der medførte udslettelse af uvurderlige historiske spor, og som snart skulle vise sig at være forældet, ikke mindst fordi den ofte tilføjede detaljer, der ikke altid var bygningsarkæologisk belæg for.

Jens Foged fik eksamen fra teknisk skole i 1914 med UG i næsten alle fag, der omfattede alt lige fra algebra til husbygning, statik og bogføring, hvorefter han arbejdede en tid på en københavnsk tegnestue, hos arkitekt M.A.A. Hirth, der også var lærer på Bygningsskolen, men vendte tilbage til Thisted, da det ved 1. verdenskrigs udbrud blev småt med byggeri i hovedstaden. Det var i den tid ikke almindeligt, at mindre købstæder havde egne arkitekter, men det skulle vise sig, at der var hårdt brug for en arkitekt i byen, og i 1915 etablerede han egen tegnestue i Strandgade 3.

Fogeds første arbejder viser, at han havde det godt med den fremherskende nationale bevægelse, der tilgodeså traditionen og det oprindelige gode danske håndværk. Han var uden tvivl også påvirket af Ulrik Plesners stationsbygninger og villaer, der var inspireret af det engelske landhus. I et af hans første arbej-

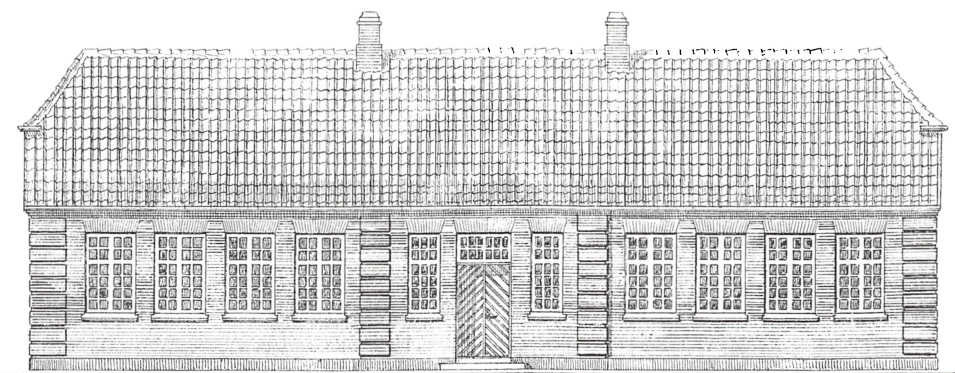

Mod Vest

Mod Østen (6/11)

Gæstgiver Chr. Madsens villa på Jyllands Alle, 1915.

Tingstrup Skole med to klasser, 1915.

der i Thisted, gæstgiver Chr. Madsens villa på Jyllands Allé fra 1915, viser denne stil sig i form af mange forskudte bygningsdele opmuret i røde teglsten og omsluttet harmonisk med et smukt faldende tegltag, der går fra den højeste etage og til den lave veranda mod haven. Vinduerne havde selvfølgelig engelske småsprossede rammer.

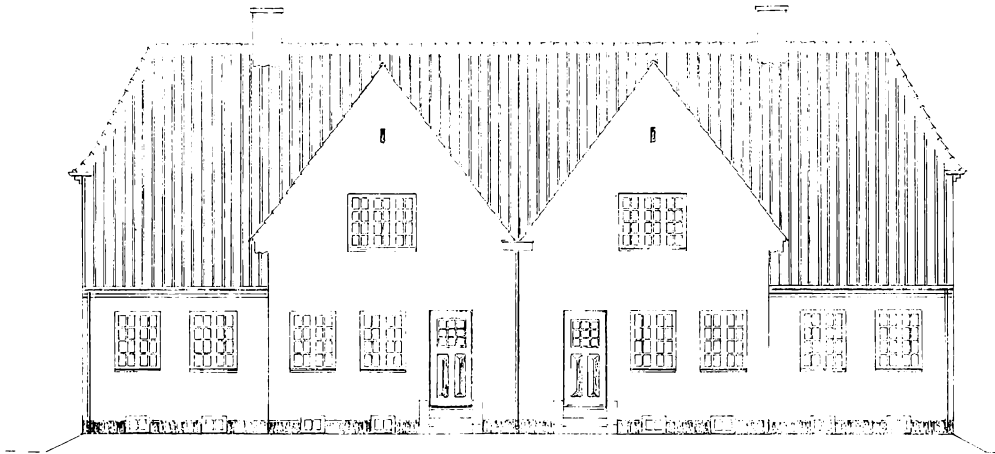
Tingstrup Skole fra samme år er lidt mere tung i stilen, men velproportioneret og med halv-valmet tegltag. Skolen indeholdt to klasser placeret på begge sider af forstuen med indbygget vindfang og på 1. salen var indrettet sløjdløkkale. Det dækkede datidens behov for en skole.

Ligeledes i 1915 opførtes et større pakhus for Thisted Dampmølle. Konstruktionen er for den tid moderne med etageadskillelse båret af et søjledragersystem i stål og en karakteristisk facade med kraftige lisener, der indrammer de små rundbuede pakhusvinduer af støbejern. Tagkonstruktionen er skjult bag gesimsen for at understrege facadens karakter. Allerede her er man klar over, at en kreativ arkitekt er på spil, for en tømrer ville blot rejse taget på gesimsen. Facaden kan være inspireret af N. S. Nebelongs kornmagasin på Carlsberg fra 1866, men har et helt selvstændigt udtryk.

Egentlig var det Fogeds ide at tage tilbage til København og fortsætte på akademiet, men de mange opgaver i byen fik ham til at blive, og i 1917 giftede han sig med Anna Elisabeth Pedersen, datter af tobakshandler Pedersen i Frederiksgade. Antallet af arbejder det første årti er imponerende. I et interview til Thisted Amts Tidende i 1943 fortæller Foged om den første tid som arkitekt: »...de første 5-6 år, jeg virkede i Thisted, var jeg alene uden medhjælp. Det gik også kun på den måde, at jeg var på arbejdspladserne om dagen og tegnede om aftenen og natten og om søndagen.« – Forståeligt, når man ser, hvad han præsterede i løbet af så kort tid. Og ikke

Pakhus for Thisted Dampmølle, 1915.

Kommunale dobbelthuse, Nørreallé, 1918.

mindst når man tager tiden i betragtning. Som tegneredskaber havde han kun hovedlineal, blyant og tuschpen, og alle tegninger skulle sendes til trykning i Århus og blev lavet som zinktryk.

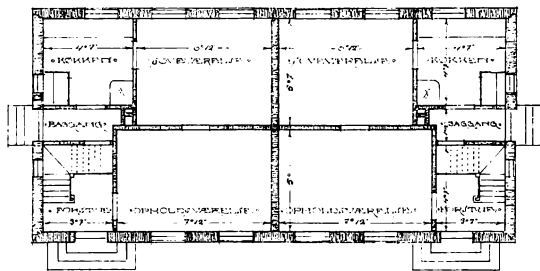
Foged blev også involveret i de kommunale boliger, der på grund af boligmanglen skød op efter første verdenskrig. Det gælder f.eks. tre dobbelthuse og en etageejendom med to værelses lejligheder i Nørreallé, hus ved Munkevej med en- og to værelses lejligheder og etage- ejendom med tolv lejligheder på hjørnet af Rosenlundsgade og Østerbakken, alle fra 1918-19. For byggeforeningerne Parken og Solbakken tegnede han små dobbelthuse og enfamiliehuse i 1920, hvor også stilen fra Bedre Byggeskik skinnede igennem. Berling-

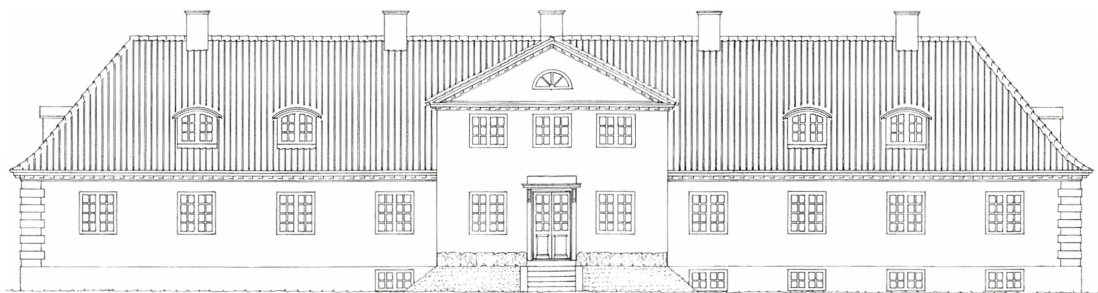
sk Tidende har den 12. og 18. januar 1924 to hele sider om Fogeds kommunale boliger og byggeforeningshuse, der bliver fremhævet som eksempler til efterfølgelse.

Udover at dyrke de traditionelle danske materialer og håndværk havde han også en god fornemmelse for byggeriets udformning og klassiske proportioner. Som en modreaktion på Nationalromantikken udviklede Nyklassicismen sig fra omkring 1915 med arkitekter som Carl Petersen i front. Nu kom der igen søjler og lisener i facaderne, men i modsætning til tidligere undgik man helst de mange detaljer og ornamentter. Jens Fogeds arbejder fra den tid viser, at han fulgte godt med i tidens trend og ikke stod tilbage for, hvad man kunne præstere i resten af landet.

Dobelthuse. Byggeforeningen Parken, 1920.

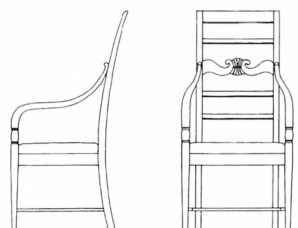
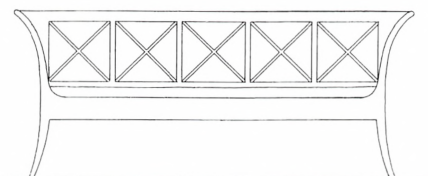

J. M. N. Johnsens Syge- og Rekreatiohshjem, 1923.

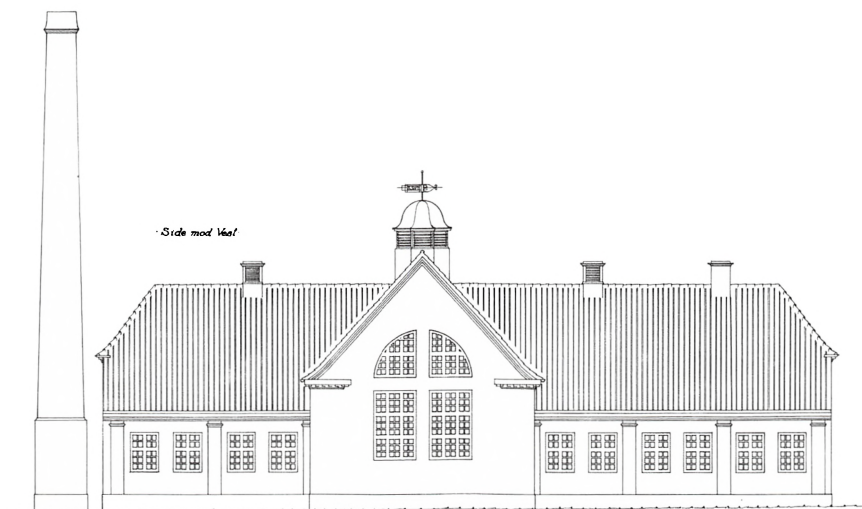
Et af hans yndede motiver var det søjleindrammede indgangsparti, helst placeret midt i bygningen og afsluttet med trekantgavl eller vandret gesims, hvor de håndværksmæssige færdigheder havde frit spil.

En række af fine byggerier stammer fra den periode. Det gælder f.eks. Johnsens Syge- og Rekreatiohshjem fra 1923, der blev opført i parklignende omgivelser tæt ved fjorden og alderdomshjemmet Kristianslyst fra 1924. Kristianslyst er i dag fjernet til fordel for et tidssvarende plejehjem, mens Johnsens Syge- og Rekreatiohshjem er ombygget til mindre lejligheder. Det lille fine Vang-Tvorup An-

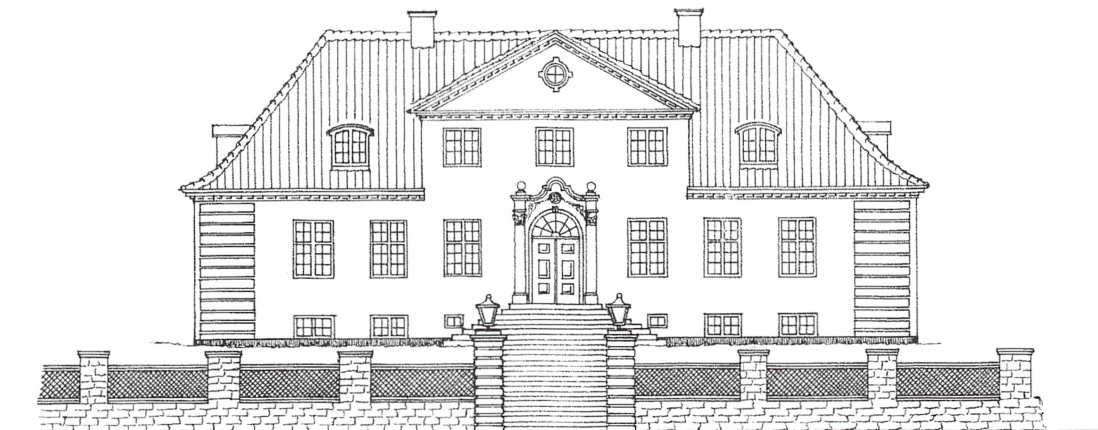

Møbler til Johnsens Syge- og Rekreatiohshjem, 1924.

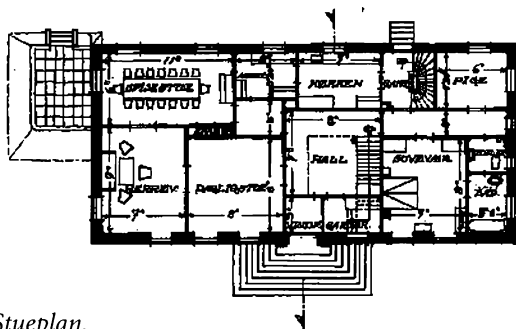
delsmejeri, bygget i 1923, er også et vellykket eksempel på denne stil.

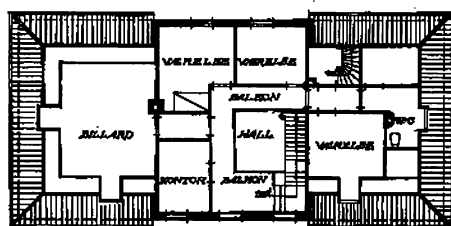
Vang Tvorup Andelsmejeri, 1923.

Grosserer N. L. Spangbergs villa, Jernbanegade, 1923.

Stueplan.

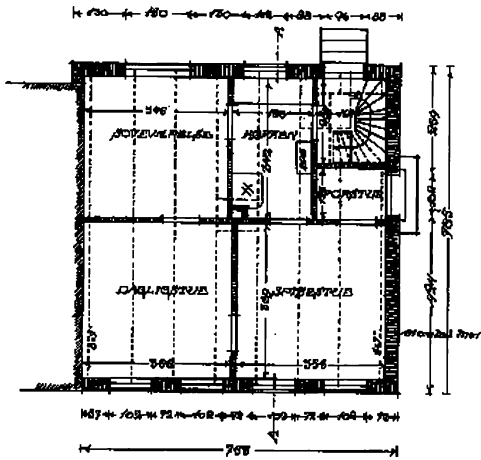

Plan 1. sal.

I tidens løb tegnede Foged en lang række enfamiliehuse. Han mestrede såvel den store villa som det ydmyge hus, og de forskellige planløsninger viser et indgående kendskab til de forskellige boformer. Grosserer Spangbergs villa fra 1923, i dag Thisted Museum, var nok den største og mest prangende villa, både hvad angik beliggenhed og indretning. Efter at have besteg den mægtige trappe fra Jernbanegade kom man ind i hall'en, hvorfra den monumentale trappe ledte til 1. sal, til kontoret og billardrummet mod vest og værelser mod øst. I stueetagens vestende lå dagligstue, køkken, anretterum og spisestue, hvorfra der var adgang til det dengang obligatoriske herreværelse. Mod øst lå soveværelset med eget

badeværelse samt pigeværelset. Kælderen var udover fyrrum indrettet med diverse tørre- og strygerum samt vinkælder. Huset havde i alt tre toiletter, et på hver etage, hvilket var overdådigt i de tider.

Samme år tegnede han for arbejdsmand Niels C. Christensen på Tingstrupvej et lille, men velproportioneret hus, helt i tråd med ånden i Bedre Byggeskik. Skillevæggene i stueplan danner et kors med skorstenen placeret i midten. Spisestue, dagligstue og soveværelse var omtrent lige store og var indbyrdes forbundne med døre. Den sidste $\frac{1}{4}$ af stueplanen var udnyttet til forgang, køkken og trappe til 1. sal, hvor der var indrettet et enkelt værelse. Der var ikke indrettet toilet i

Arbejdsmand Niels C. Christensens hus, Tingstrupvej, 1923.

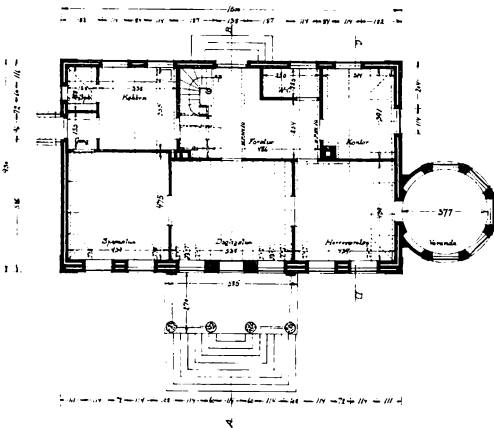
huset. Det var en unødvendig luksus, idet der kunne henvises til udhuset. Andre udgaver af samme hus, f.eks. arbejdsmand Jens Holsts hus på Kronborgvej, havde dog fået tilføjet en lille tilbygning, der typisk var indrettet med vaskerum, closet og hønsehus.

Op igennem 20'erne tegnede han mange gode og solide boliger, der stadig er velbevaret og i høj kurs på grund af stilen. Nævnes kan f.eks. hotelejer M. C. Madsens villa på Jyllands Allé, fabrikant Støjbergs hus på Østerbakken, murer Axel Hvids hus på Ting-

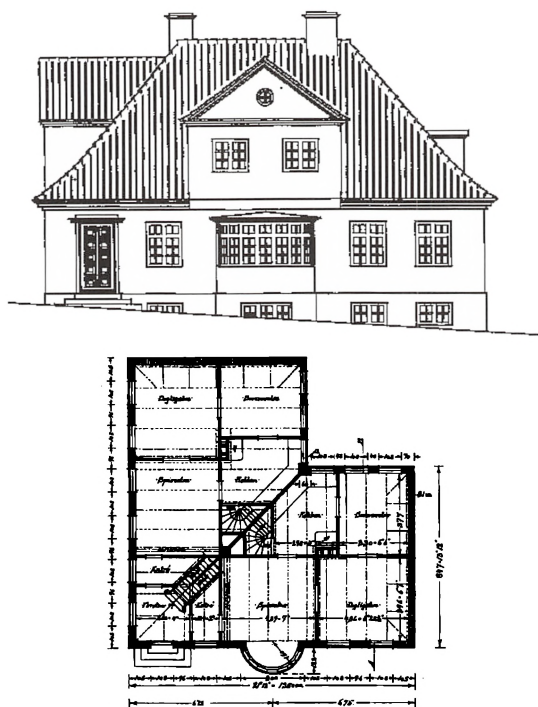
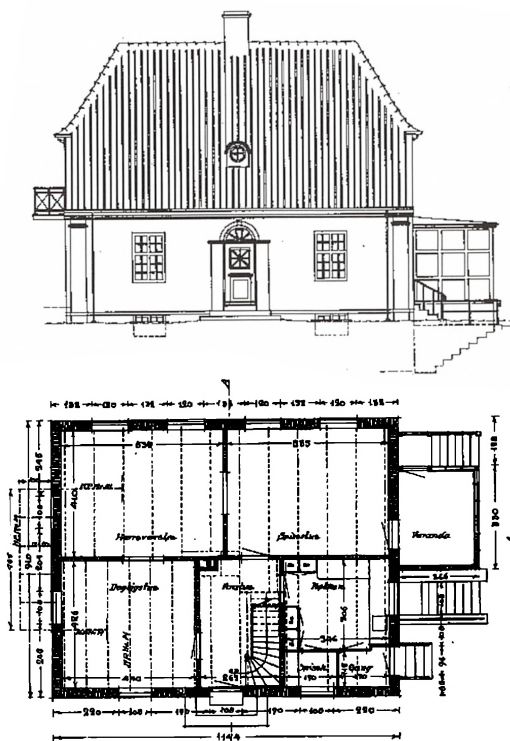
strupvej, Carl Bergs villa på Tingstrupvej og grosserer Jacobsens villa på Kronborgvej.

Uden for Thisted kan nævnes de to brødre, murermestrene Nielsens dobbelthus i Hør-dum, der blev opført med den usædvanlige planløsning, at begge boliger var ens og spejlvendt omkring en diagonal med fælles hovedindgang og trappe til 1. sal. Et i øvrigt velproportioneret hus, der udvendigt fremstod som en flot og pompøs villa.

Foged kom som nævnt aldrig tilbage til København og på akademiet, men til gengæld kom han til at udføre mange spændende byg-

Hotelejer M. C. Madsens villa, Jyllands Allé, 1929.

Grosserer Jacobsens villa, Kronborgvej, 1928.

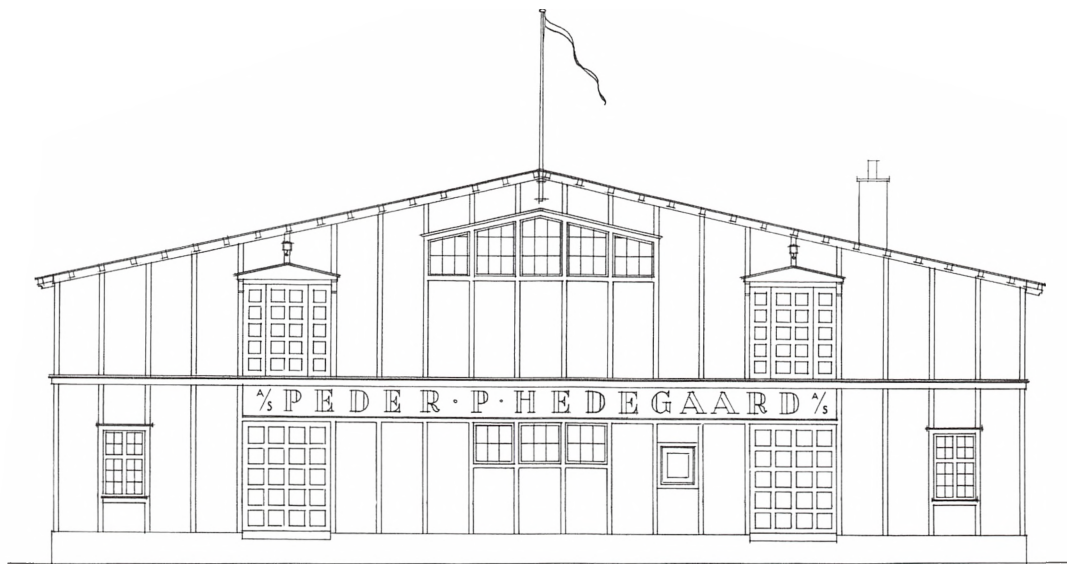
Murermestrene Nielsens dobbelthus i Hørдум.

gerier, der senere var medvirkende til, at han kunne kalde sig M.A.A. Hans Erling Langkilde beskriver i sin bog, »Nyklassicisme i Købstæderne«, Jens Foged med følgende ord: »... På grund af sin uddannelse kunne han bygge velskolede småhuse af samme karakter som Ivar Bentsens i Holbæk og Harald Nielsens i Sæby og byggeri af denne art var bl.a. med til at sikre ham optagelse i Akademisk Arkitektforening. Bedre Byggeskik kunne ikke lære ham noget, tværtimod benyttede man hans hustyper som skoleeksempler.«

I takt med udbygningen af Thisted Havn tegnede han adskillige pakhuse, bl.a. pakhuse for D.F.D.S., Aalborg Foderstofimport samt to pakhuse for A/S Peder P. Hedegaard, der nu alle er fjernet, men i årtier har stået markant som en del af havnebilledet. Dampmøl-

lens pakhuse er i dag på vellykket vis ombygget til boliger og derved bevaret i havnebilledet. I 1929 stod Foged for opførelse af ny teatersal i Thisted med det i 1932 tilføjede scenetårn. Der var i flere år tale om opførelse af en ny teaterbygning på torvet, men teatret blev i stedet opført som en del af det daværende Hotel Aalborg.

I 1930'erne holdt den europæiske funktionalisme sit indtog, men det var den mere fordanskede udløber, også benævnt Funkis, der vandt frem i Danmark, hvor nye muligheder med jernbeton blev forenet med dansk murværkstradition. Væk var det overflødige pynt, gesimser og vinduer i rundbuestil osv. Et nyt element, der kommer ind, i modsætning til klassicismens gesimser, er tagudhænget. Murværket kunne fremstå både med den rene

Facade mod Havnen, Syd

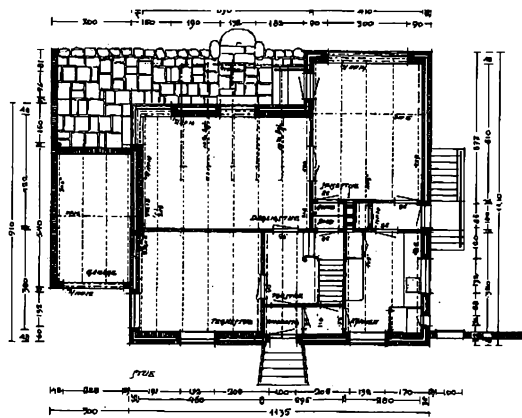
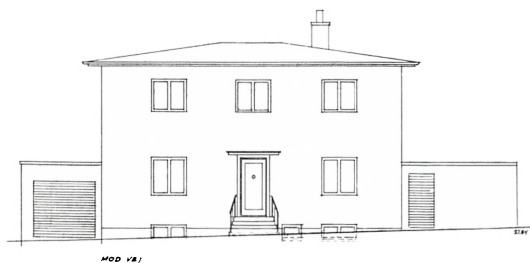
Pakhus for A/S P. P. Hedegaard, Thisted Havn, 1929.

stofflige virkning, event. med vekslende skifter i gule og røde sten eller med pudsede flader.

Et af de første eksempler eksempel på den nye stil i Thisted var Jens Fogeds eget hus, som han byggede på Møllevej i 1933.

Det tiltrak sig stor opmærksomhed på den tid med den enkle og pudsede facade, med hoveddør i midten mod gaden overdækket af en flad jernbetonplade. På havesiden var samme slags plade anvendt som altan, kun afskærmet med et simpelt rækværk. Det var udtryk for en åben stil med menneskelige proportioner, hvor alle kunne føle sig ligeværdige. Ingen store søjler ved indgangsdøren eller høje håndtag, der kunne få fremmede til at føle sig små. Facaden blev opmuret i velkendte materialer som hårdtbrændte teglsten og kalkmørtel og efterfølgende pudset. Som sålbænke anvendtes kobber og vinduerne blev udført i træ. Velafprøvede materialer, men anvendt på en ny måde.

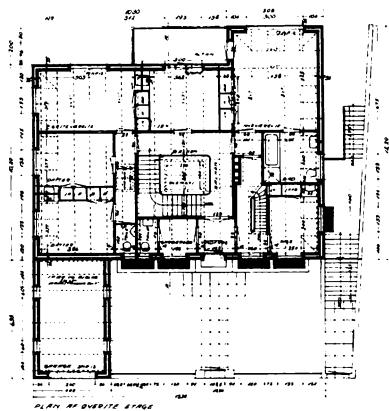
Nu var tonen slået an, men mange i byen syntes, at byggestilen var »mærkelig«, og det

Jens Fogeds eget hus på Møllevej, 1933.

MOD HAVEN

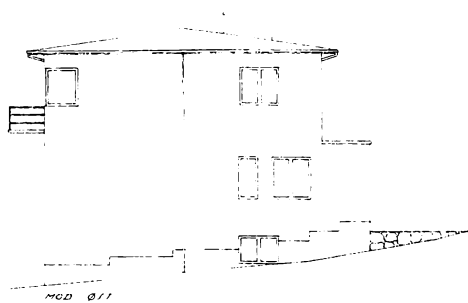

PLAN AF ØVERSTE ETAGE

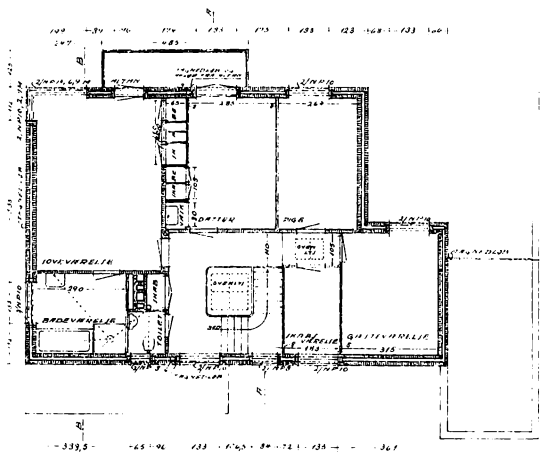
Grosserer Homanns villa på Dragsbækvej, 1935. Dog opført med enkelte ændringer.

varede endnu et par år, før de dristigste fulgte efter. I 1935 opførte han for grosserer Homann en pragtvilla på Dragsbækvej med fri udsigt over fjorden. Villaen, der virker ganske beskeden mod indgangssiden fra gaden, udnytter grundens fald over to etager og har via en stor åben hall med balkon som det centrale rum i bygningen adgang videre ned i huset. Soverummene er i øverste etage, opholdsrummene i mellemste etage og i bunden havestuen. Som en særlig finesse er der lavet en særskilt lille køkentrappe i hjørnet af huset, således at herskabet helt kunne undgå gennemgående trafik af køkkenpigen.

Samme år opførte han for grosserer A. P. Andersen en tilsvarende, men lidt større villa på Hundborgvej, her suppleret med nye de-

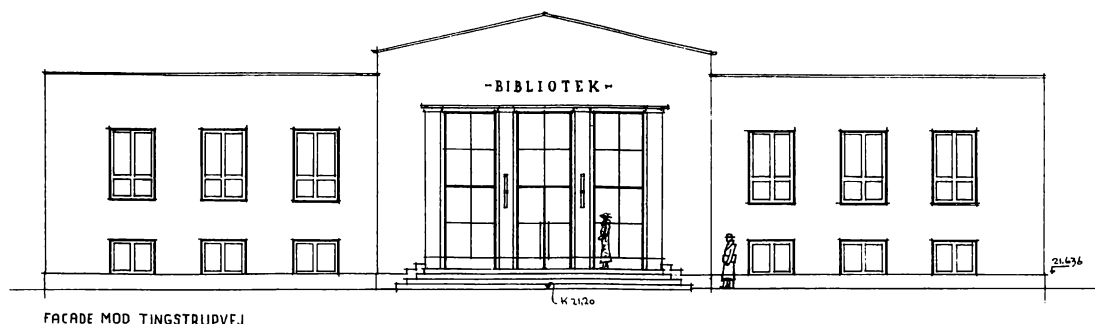
MCD 011

Grosserer A. P. Andersens villa på Hundborgvej, 1935.

taljer som hjørnevinduer. Et andet eksempel er Esso's servicestation på hjørnet af Vestergade og Bryggerivej, tegnet i 1935. Tidens ånd kommer både til udtryk i facaden og planløsningen. Formen følger funktionen og virkningen af de sammensatte kuber forstærkes på den skæve hjørnegrund. Dog har han ikke helt sluppet klassicismen: Værkstedbygningen mod Bryggerivej har fået en lille gavltrekan.

Klassicismen genfindes også i biblioteksbygningen, tegnet i 1937, hvor den monumentale hovedindgang er placeret midt i centralbygningen og fremstår med gavltrekan, mens facaderne i øvrigt er glatte og tagene har ensidigt fald, helt i funktionalismens ånd. Det klassiske dannebrogsvindue har her fået et

Thisted Bibliotek, 1937.

funktionalistisk tilsnit, idet det er vendt på hovedet. Alt i alt en vellykket bygning, der forener det nyklassicistiske med det funktionelle og placeret lidt tilbagetrukket fra gaden, så der dannes et fint lille forareal ud mod Tingstrupvej. Efter opførelsen betegnede biblioteksdirektør Døssing biblioteket som provinsens mest moderne bibliotek, der burde stå som et »mønster for andre biblioteker i Danmark«. Ved indvielsen var tre af i alt syv store vægmalerier af Jens Søndergaard færdige, en gave fra Carlsberg-fondet.

I 1930'erne startede et omfattende skolebyggeri i såvel Thisted som hele oplandet, og i arkivet findes lige fra den lille landsbyskole på

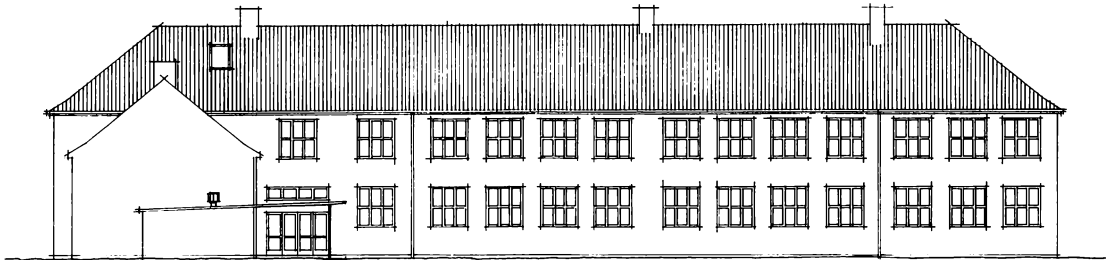
Jegindø til de større skoler i Thisted. Fælles for dem var en enkel og rationel byggestil, men alligevel udført i gode gedigne materialer. I 1937 kom en ny skolelov, der pålagde kommunerne omfattende anlægsarbejder. På grund af krigen strakte disse arbejder sig helt ind i 50'erne, hvor mange centralskoler opførtes. I samme tidsperiode skete der en stor fornyelse inden for ældresektoren i hele området og Foged var i denne tidsperiode involveret i opførelse af et meget stort antal skoler og alderdomshjem fra Hvidbjerg i syd til Fjerritslev i øst. Samtidig indrettedes nyt gymnasium i Thisted, ligesom der løbende foregik udvidelse af Thisted Amtssygehus med ind-

Thisted Bibliotek umiddelbart efter opførelsen i 1938.

Thingstrup Skole.

Skitseforelæg. Mæzl. №200.

Facade mod Syd.

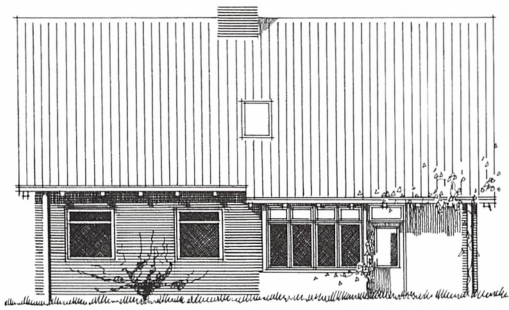
Tingstrup Skole, 1947.

retning af bl.a. administrationsbygning, medicinsk afdeling, kirurgisk afdeling og tuberkulosehospital.

Efter krigen fortsatte den rationelle linie i byggeriet. Byggestilen var hovedsagelig 45 grader tegltag med udhæng, og vinduerne blev større og mistede efterhånden helt eller delvist sprosserne. Til gengæld var bygnin-
gerne funktionelt indrettet. Rummene blev proportioneret efter funktion med heraf følgende vinduesplacering og -størrelse. De mange lærerboliger, der blev opført i tilknytning til skolerne, er fine eksempler på den tids byggeskik.

Gennem sine år i København har Foged uden tvivl stiftet bekendtskab med kirkere-
staureringer, der traditionelt blev ledet af de

kongelige bygningsinspektører i tæt samarbejde med Nationalmuseet, men som lokalt havde brug for dygtige konduktører, der kunne videreføre og lede den nødvendige vedligeholdelse og større restaureringer af kirkerne. Thy og Nordvestjylland som helhed er et område, hvor kirkerne ligger tæt, og på grund af den geografiske afstand til hovedstaden var det nødvendigt med en lokal arkitekt med et grundigt kendskab til kirker. Fogeds første kirkeopgave var som konduktør for arkitekt Lønborg Jensen ved restaureringen af Hurup Kirke i 1928, hvorefter flere selvstændige opgaver kom til. At få overdraget disse arbejder var en fjer i hatten som arkitekt, og Jens Foged udførte opgaverne med så stor tilfredshed, at hans geografiske arbejdsområde efterhånden bredte sig til at omfatte de fleste kirker i Thy og på Mors samt dele af Salling. Jens Fogeds kirkearkiv omfatter derfor mange opmålinger af kirker samt tegninger af de arbejder, der er udført i tidens løb. Kirkearkivet er løbende udvidet og omfatter samlet omkring 250 kirker i Ringkøbing, Viborg og Aalborg stifter. Ved udarbejdelsen af de to bind af Danmarks Kirker, Thisted Amt, fra 1940, var Jens Foged behjælpelig med levering af flere kirkeopmålinger, ligesom hans kirkearbejder er omtalt flere steder.

sydfacade

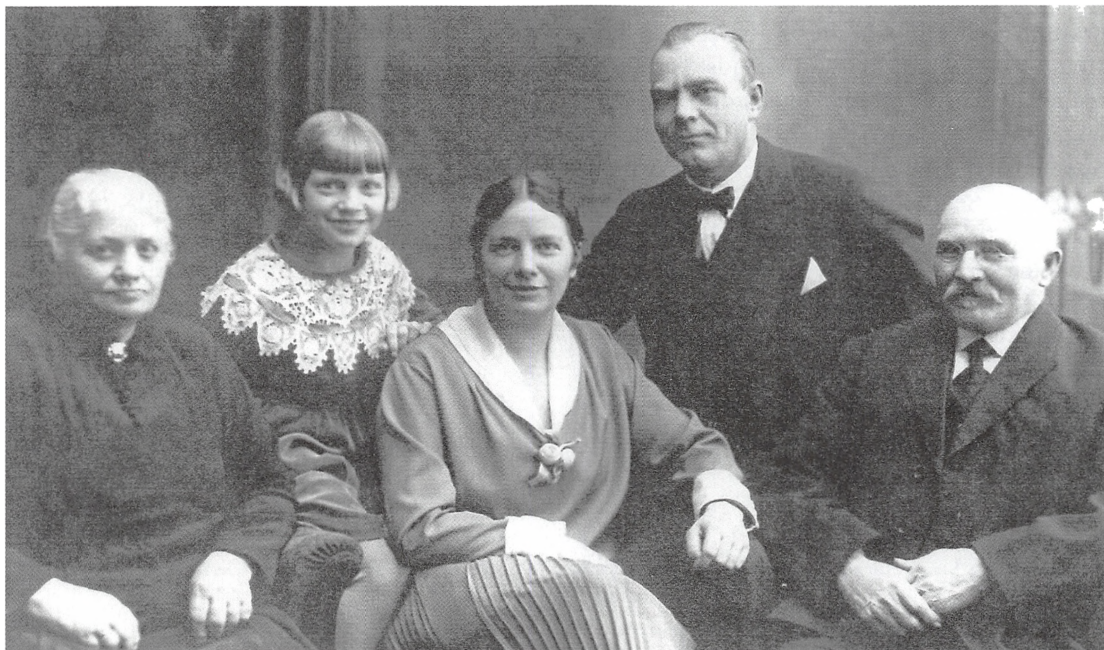
Lærerbolig ved Ydby Skole, 1952.

De fleste restaureringsarbejder drejede sig om nedslidte bygningsdele og inventar, men omfattede også nyopførelse af våbenhuse, sakristier og tårne. Især i 30'erne var der gang i tårnbyggerier, hvor kirkerne indtil da havde stået som »kullede«. Herudover udførte han arbejder med regulering og udvidelse af kirkegårde med tilhørende bygninger samt restaurering og opførelse af nye præstegårde, ligesom han også stod for restaurering af det gamle Johanniterkloster i Nykøbing, Dueholm Kloster.

Erfaringen med de mange kirkerestaureringer havde lært Foged at være yderst varsom med ikke at slette historiens spor, som det var sket især i det foregående århundrede og starten af 1900-tallet. I det oven for nævnte interview til Thisted Amts Tidende svarer han på spørgsmålet om, hvad der kræves af en arkitekt, når han giver sig af med kirkebyggeri: »... Medens en arkitekt stræber efter at lægge så me-

get som muligt af sit eget præg i ethvert andet byggeri, gælder det netop om, når man har med kirker at gøre, at udlette ethvert spor af disse ambitioner. Det gælder om, at arkitekten indlever sig i kirkens arkitektur og særpræg og bevarer så meget som muligt deraf.«

Foged var som privatperson et familiemenneske med en stor omgangskreds. Som ung var han en ivrig gymnast og var med på det første gymnastikhold i Thisted Idræts Klub fra 1904 med lærer Christensen som leder. Selv i en høj alder holdt han sig ikke tilbage for at slå et par flikflak i baghaven på Møllevvej. Han havde sammen med sin kone Anna Elisabeth datteren Inger, og Ingers børn, Grette og Peter, husker hjemmet på Møllevvej som meget festligt, og at bedstefaderen på trods af sine mange gøremål altid havde tid til at lege i haven med børnebørnene. I øvrigt havde Foged allerede indført begrebet »powernapping« i hjemmet, før det blev mo-

Familien samlet på Møllevvej: Anna Elisabeth og Jens Foged med datteren Inger i midten og Jens Fogeds forældre Julie Frederikke og Kristian Foged.

derne, idet han hver dag efter frokost hvilede sig på sofaen i stuen med et bundt nøgler i hånden. Når de faldt på gulvet, var han straks vågen og gik til sit kontor. Ideelt for en arkitekt med tegnestue og bolig i samme hus.

Fra 1942 til -48 var Foged medlem af det såkaldte Byplanudvalg i Thisted og stod i den forbindelse for udarbejdelse af de mange byplankort, og i tidens løb erhvervede han flere tillidsposter i byen, bl.a. formand for den lokale svendeprøvekommission og bestyrelsesmedlem i Sparekassen Thy og Thisted Museum.

På grund af de mange store verdslige opgaver blev arkitekt Poul Hansen efter et års ansættelse på tegnestuen taget ind som medindehaver af firmaet i 1950. Derved kunne Foged i højere grad hellige sig restaureringsopgaverne, mens Poul Hansen kom til at projektere de større nybyggerier, men også han kom efterhånden til at fatte interesse for restaureringssiden. Et af de store arbejdsområder i 50'erne var centralskolerne i omegnskommunerne, bl.a. Koldby, Heltborg, Sjørring, Øsløs og Vesløs. Et af de sidste arbejder, tegnestuen stod for før Fogeds død, var projektering og opførelse af nyt hovedsæde for Sparekassen Thy, der var tegnet i samarbejde med Niels Schou og Poul Kjærgaard. Stilen lå langt fra Bedre Byggeskik, som Foged havde arbejdet sig væk fra for længst, men følger alligevel den røde tråd i hans arbejder, hvor bygningens proportioner og materialevalg var de væsentlige elementer. Facaden, der nu er totalt ombygget, var nok det fineste eksempel i Thisted på et tidstypisk byggeri fra pe-

rioden, og et af de første »curtain wall« byggerier i Danmark.

Fogeds samlede arbejder skal ses i den historiske sammenhæng, de tidsmæssigt indgår i, idet både den økonomiske og samfundsmæssige udvikling afspejler sig i byggeriet, hvad enten det er hustype, formsprog, materialeanvendelse, konstruktion og ikke mindst i bygningens komposition. De forskellige stilarter, man genfinder i bygningerne er en afspejling af dette, og Jens Foged viser med sine arbejder, at han kunne skifte ubesværet fra Bedre Byggeskik over nyklassicisme til funktionalisme, helt i takt med tidens nye toner, men han glemte aldrig den håndværksmæssige kvalitet i sine byggerier og forstod at føre det bedste af det gamle med ind i nybyggeriet.

Jens Foged døde den 4. juni 1959 på Thisted Sygehus efter nogen tids sygdom, hvorefter Poul Hansen videreførte tegnestuen, først på Møllevej og siden i Storegade sammen med Ib Lydholm. Tegnestuen fortsatte med en kombination af restaureringsarbejde og nybyggeri, helt i Fogeds ånd, og det var derfor også naturligt, at det var samme tegnestue, der senere kom til at stå for den omfattende sanering af Thisted midtby i området Kastet/Nørregade/Østergade, der har gjort Thisted landskendt som et eksempel på god bysanering.

Asger Thomsen

Født 1953. Arkitekt MAA. Medejer af arkitektfirmaet Poulsen og Partnere, Thisted.

Kilder

Jens Fogeds arkiv, Poulsen og Partnere, Storegade 5, 7700 Thisted.

Privatarkiv, Peter Foged Nielsen.

Privatarkiv, Grethe Foged Nielsen.

Thisted Købstads Historie, 2, Knud Holch Andersen, Orla Poulsen, Flemming Skipper. 1998.

Thisted Gennem Tiderne, C. Brunsgaard, 1970.

Thisted og Thy, Tage Heft, Bert Fonnesberg, Palle Bang, 1943.

Nyklassicisme i Købstæderne, Thisted, Hans Erling Langkilde, 1986.

Thisted Amts Tidende. Div. Årgange 1915-60.

Berlingske Tidende, 12. og 18. januar 1924.

Fortællingen om Landlyst og Drengshøj

– bronzealdergårde i Thisted

af Mette Roesgaard Hansen og Anne-Louise Haack Olsen

Alle Thisted-borgere kender den store langhøj fra bronzealderen, som ligger ved vandtårnet. Nu er også bronzealderfolkenes boliger dukket op af mulden. Her fortælleres om nye udgravninger i den vestlige udkant af Thisted.

»I min Barndom var der ikke saa faa Gravhøje paa Markerne omkring Thisted. Hvor nu Vestre Kirkegaard har Plads, var der især mange, som nu er sløjfede, kun Resterne af én, øst for Kirkegaarden, og saa den usædvanlig store Langdysse nordvest for Kirkegaarden, er i Behold.«

Sådan beskrev danselærerinde Augusta Zangenberg i 1910 i Historisk Aarvog for Thisted Amt en del af det område, hvor i dag den vestlige del af Thisted ligger med udbredte parcelhus- og villabebyggelser.

Området, der begrænses af Tingstrupvej i nord og Dragsbæk Stadion i syd, består af et højtliggende plateau, der strækker sig kileformet ind mod Thisted centrum med kirken liggende på den sydøstlige spids. Mod nordøst og mod syd falder terrænet brat mod lavere liggende dalstrøg med vandløb, der løber ud i Thisted Bredning. Det høje plateau med vidt udsyn mod Limfjorden og ind over land var et oplagt valg for bronzealderfolkene, der boede her for næsten 3000 år siden. Henholdsvis ved Drengshøj i nord og Landlyst i

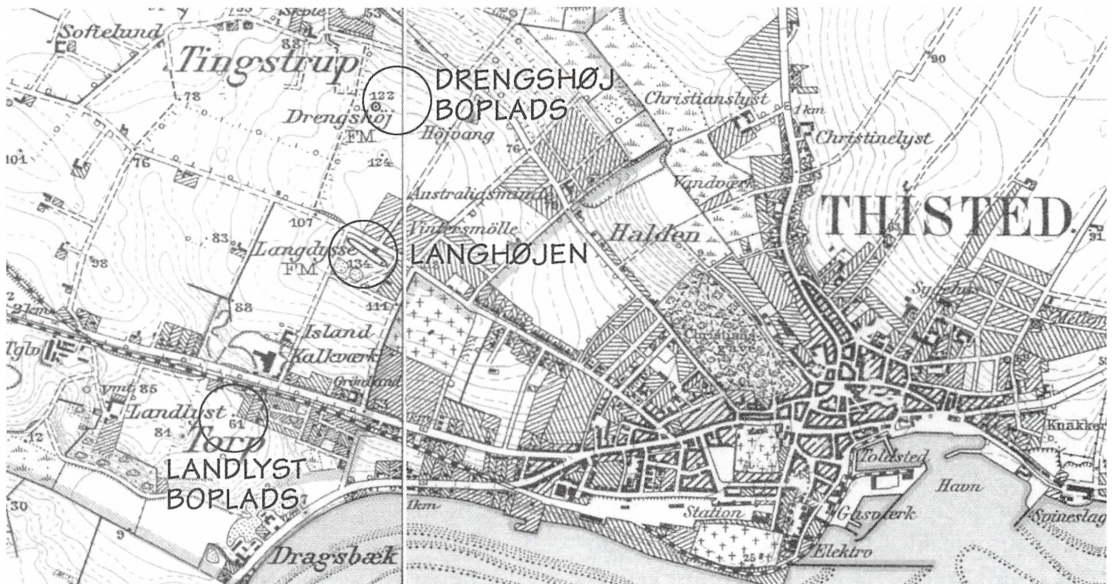

Fig. 1. Kort fra 1920, der viser beliggenheden af bopladserne ved Drengshøj og Landlyst.

syd har museet i 2004 og 2005 afdækket velbevarede huse fra midten af bronzealderen, inden for tidsrummet ca. 800-1200 f. Kr. (Fig. 1).

Som husene dukkede frem under den sorte muld, kunne tankerne ikke undgå at drage på langfart ned over de stejle moræneskrænter, mod Limfjorden, til Hanklit badet i efterårssolen. Her i udkanten af det nuværende Thisted havde man for ca. 3000 år siden bygget flere huse på det yderste bakke- drag. Huse, der både fra fjord- og landsiden har været et prægtigt syn. Her starter fortællingen om bronzealderens fremkomst under Thisteds parceller.

De døde og de levende

Gennem årtusinder har gravhøjene kranset landskabet omkring Thisted og har vidnet om svundne slægters omsorg for de døde, men hvor var de levendes boliger? Bronzealderfolkenes daglige tilværelse var der ingen synlige spor efter, de var for længst udslettet af århundreders dyrkning. Dette gjaldt indtil for få år siden ikke kun for Thy, men for hele landet. Den tidligere rigsantikvar Johannes Brøndsted klagede i 1939 i den første udgave af storværket »Danmarks Oldtid« over, at man stort set kun kunne beskrive livet i bronzealderen ud fra, hvad der blev fundet i gravene. Der manglede fund, som direkte kunne belyse de levendes samfund. »*Vi har ingen Bopladser, ingen Hytter, Huse eller Gaarde, ingen sikre Agerfelter, Veje, Befæstningsanlæg, Skibsfund eller andre lignende, store levende Overleveringer.*«

Meget er sket i de efterfølgende år, og mange af de fund, Johannes Brøndsted efterlyste, dukker nu frem overalt, således også i Thy, hvor vigtige skridt er taget i kortlægningen af bronzealderlandskabet. Mange lokaliteter er dokumenteret og beskrevet og har videregivet skelsættende viden om bronzeal-

derhusenes indretning og menneskenes daglige tilværelse, som den blev levet i ældre og yngre bronzealder.

Dog holdt området omkring Thisted gennem mange år på sine arkæologiske hemmeligheder, indtil de første store bronzealderhuse for nylig dukkede frem under mulden. Paradoksalt nok er det vore dages behov for velplacerede byggegrunde, kombineret med Museumsloven og den moderne teknologi i form af gravmaskinen, der i dag giver os et kig ind i bronzealderfolkenes daglige tilværelse.

Drengshøj

Den fredede gravhøj Drengshøj ligger i dag i et grønt område i Thisteds nordlige udkant med en storslået udsigt over bakkedragene op mod Nors og Hillerslev. Af uvisse årsager har den undgået at blive sløjftet ved dyrkning, som det skete med de omkringliggende høje, og i dag beskyttes den af den 100 m's zone, som skal respekteres omkring alle fredede høje ved nye anlægsarbejder. Det gælder også de beskyttede boliger, som Thisted kommune vil opføre på stedet, og de er derfor placeret lidt over 100 m nordøst for højen. Da byggeplanerne lå klar, foretog museet en rutinemæssig forundersøgelse for at se, om der fandtes oldtidsminder af betydning på arealet, og det gjorde der! I de 2 m brede søgegrøfter, gravmaskinen havde trukket, sås mørke pletter som mærker efter de stolper, der har båret taget og dannet væggene i et stort bronzealderhus, der havde ligget på stedet for lidt under 3.000 år siden. (Fig. 2).

Alt, hvad der hedder gulve o. lign. var for længst pløjet væk, men væggenes forløb og indgangenes placering kunne rekonstrueres, og skillevægge og nedgravede jordovne eller ildsteder gav visse oplysninger om husets indretning.

Fig. 2. Drenghøj, set fra bopladsområdet.

Huset har været 22 m langt og 6,5 m bredt i vestenden, mens østenden var ca. 6 m bred. Der har været omkring 140 m² under tag, og huset står, hvad størrelsen angår, ikke tilbage for mange af de moderne huse i nærheden. Væggene var sat af mindre stolper, der var gravet lidt ned i undergrunden med 1/2 m's afstand. De skulle ikke bære taget, men har dannet skelettet i en vidjeflettet væg dækket af lerklining, en såkaldt vendrevæg. Vi ved ikke meget om væggenes udseende i øvrigt, men enkelte fund fra det øvrige Danmark tyder på, at ydervæggene kan have været hvidtede og måske endda bemalede. Taget, der kan have været tækket med rør, blev båret af to rækker kraftige stolper, der stod frit inde i huset med en afstand af 3 m til hinanden og 1,5-2 m til væggene. Huset blev således delt på langs i et bredere »midterskib« og to smalle »sideskibe«. Stolperne i hver række var

anbragt med mellem 3,5 og 5 m's mellemrum, og de var meget dybere funderet end vægstolperne – det dybeste stolpehul har oprindelig været næsten 1 m dybt.

I ydervæggene sås døråbninger, der blev markeret af to større stolper, der sad lidt inden for væglinjen med en 1 m bred åbning imellem. Huset havde to indgange i sydsiden og én eller to i nordsiden. Det normale er ellers én dør i hver langside, men som vi senere skal se, var folkene ved Drenghøj ikke de eneste, der flottede sig med to sydindgange. (Fig. 3).

Inde i huset sås spor efter to skillevægge, der opdelte huset på tværs i et vestrum, der var 8 m langt, et midterrum, der var 7 m langt og et østrum, der var ca. 6,5 m langt. Alle de tre sikre indgange, to i sydsiden og én i nordsiden, førte ind til det midterste rum, henholdsvis ved rummets østvæg og ved

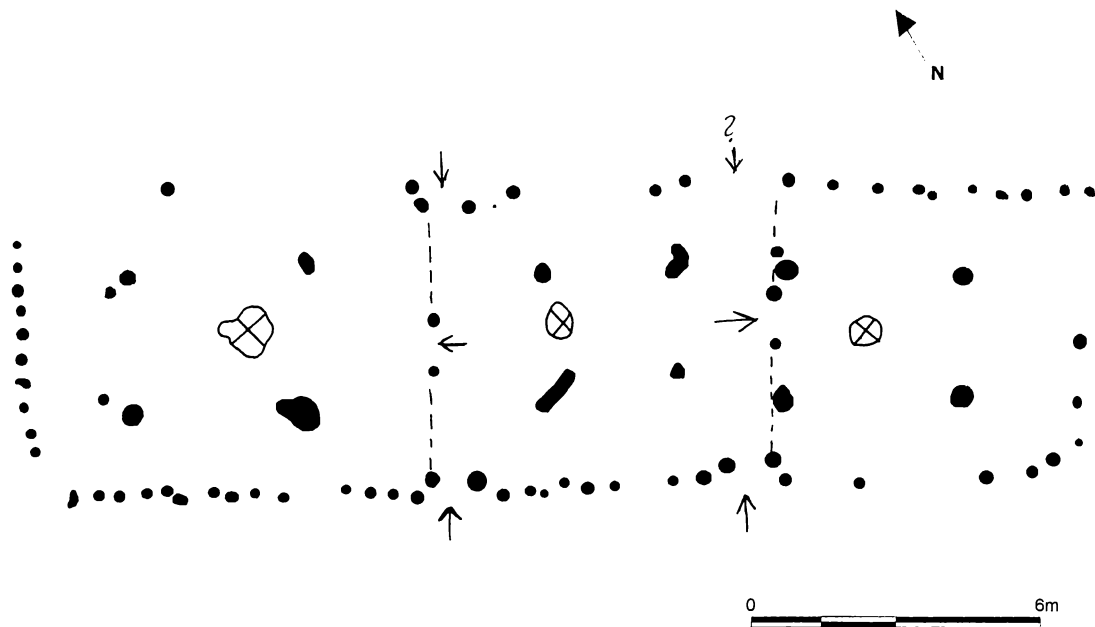

Fig. 3. Plan over huset ved Drengshøj. De sorte pletter er stolpehullerne, mens figurerne med kryds er ildgruber. Skillevægge er vist med stipling og indgange med pile. En del af vægstolperne i nordvæggen kunne ikke ses.

vestvæggen. Der har altså ikke været adgang udefra til de to rum i gavlene, og de spor, vi har fundet efter skillevæggene, stammer netop også fra to døråbninger, der førte fra midterrummet ind i hvert sit gavlrum. Allerede nu har vi en god idé om de rammer, inden for hvilke bronzealderens daglige tilværelse udspillede sig. Det giver anledning til mange gisninger: Var midterrummet en slags entré, hvorfra man kunne gå ind i det store opholdsrum i vestenden eller det mindre økonomirum i øst? Hvorfor i det hele taget have to indgange, når de gik ind i samme rum?

Disse og mange andre spørgsmål kan kun besvares i begrænset omfang, men et fingerpeg om rummernes funktion får vi dog. I alle tre rum fandtes omtrent i midten en lav grube med sort, trækulholdig jord og enkelte små stumper af ildsprængte sten. Der kan

Fig. 4. Der opsamles jord fra én af ildgruberne i huset ved Drengshøj. Da jorden senere blev skyllet igennem, viste den sig at indeholde forkullet korn fra bronzealderen.

ikke være tvivl om, at de har med rummets opvarmning og måske også med madlavningen at gøre. I den sorte jord kunne nemlig i alle tre tilfælde findes lidt forkullet korn og frø, der kan stamme fra madlavning, ristning og tørring af korn e. lign. (Fig. 4).

Alle tre rum har derfor kunnet opvarmes, og muligvis har der også været forarbejdet fødevarer under én eller anden form i dem alle tre. Der er altså ikke her noget, der tyder på den funktionsopdeling, der blev skitseret ovenfor. Kan der i stedet være tale om flere familiegrupper, der har boet under samme tag? Spørgsmålet kan ikke endeligt afgøres, men der er ikke tvivl om, at vi her har en afspejling af bronzealderfolkernes måde at organisere deres husholdning og dagligliv på.

Desværre blev der ikke gjort ret mange fund i selve huset, eftersom gulvet for længst var bortpløjet, så heller ikke ad den vej kan vi komme videre. Det bedste, vi kan håbe på, er, at andre fund vil supplere med nye oplysninger. Allerede nu viser en sammenligning med andre huse i nærheden, at man i bronzealderen havde mere end én måde at indrette sig på.

Landlyst

Ca. 400 m syd for bronzealderhuset ved Drenghøj ligger den store langhøj ved Thistedes gamle vandtårn. Frk. Zangenberg kaldte den en »langdysse«, hvilket normalt bruges om bondestenalderens stenomsatte langhøje med flere stenkamre. Langhøjen i Thisted anses imidlertid i dag for at være en langhøj fra bronzealderen – og den største af sin art i hele landet. Går vi 700 m længere sydpå fra langhøjen og passerer en lille lavning i terrænet, kommer vi til den næste bronzealderbygd i det vestlige Thisted.

I forbindelse med opførelse af boliger på bakkedraget vest for Dragsbæk Stadion fore-

tog museet i efteråret 2004 en rutinemæssig forundersøgelse på den tidligere håndboldbane, en mindre, græsklædt parcel omkranset af læhegn til alle sider. I den vestlige udkant af området har der tidligere ligget en gravhøj, som nu er sløjfet. Øst for højen afslørede forundersøgelsen adskillige stolpehuller under selve plænen. Beslutningen om at foretage en regulær arkæologisk udgravning blev baseret på formodningen om, at der var tale om et velbevaret langhus fra ældre bronzealder.

Det viste sig, at der under det grønne græstæppe gemte sig ét af de mest velbevarede bronzealderhuse, der endnu er fundet i Thy. Da pløjelaget var fjernet, lå et 33,5 m langt og 7,5 m bredt langhus og missede med øjnene. Husets østlige gavlen nåede lige at vise sig i undergrunden som mørke, runde stolpehuller, før skovlen ramte trærødderne fra det østlige læhegn, den sidste forpost mod den nyere udgravede skråning ned mod Dragsbæk Stadion.

Heldet var med udgravningsholdet på denne efterårsdag, da detaljerede huskonstruktioner kunne ses efter 3000 år i dvale. Området var blevet jævnet, men ikke omrodet, og havde ligget som græsplæne siden 1937, det år Thisted fik sit nye stadion. Dette betød, at husene under græsplænen var særdeles velbevarede og uforstyrrede. Selv om gulvet for længst var pløjet væk, kunne den del af konstruktionen, der i bronzealderen havde været nedgravet, ses i undergrundsfladen som mørke fyldskifter. Ofte vil det være de dybest nedgravede, tagbærende stolper, der ligger tilbage efter så mange år, men her var også de mindre vægstolper, båseskallerum, kogegruber, indgange og skillevægge bevaret. Dette var en enestående chance for at dokumentere indretningen af et bronzealderhus, så velbevaret at man nærmest fornemmede atmosfæren i det 251 m² store hus.

Fig. 5. Plan over det store hus ved Landlyst. De sorte pletter er stolpehuller, og cirklerne med kryds er ildgruber i huset. De åbne cirkler er gruber. Væggene med de mange små stolper aftegner sig tydeligt, og indenfor står de store, tagbærende stolper to og to ned gennem huset. I stalden ses båseskifferummene som korte tværvægge vinkelret på ydervæggen. Indgangene med de indtrukne dørstolper er markeret med pile. De indgangs stolper, der ikke med sikkerhed hører til denne fase af huset, er skraverede.

Alle tolkninger af husets udseende og indretning er baseret på de fund af fyldskifter, der har været tydelige i undergrunden. Undergrunden kalder vi den »neutrale« jord, som isen har efterladt ved sin vandring over landet ved sidste istid. Den ligger i dag som regel 25-30 cm nede under jordoverfladen, gemt under den mørke pløjejord. Den lyse undergrund er ikke præget af menneskelig aktivitet, med mindre man i oldtiden eller nutiden har gravet huller, der er gået helt ned i denne dybde. Det er denne form for nedgravninger, vi leder efter ved en arkæologisk udgravning, hvor hullerne efter nedsatte stolper vil danne en grundplan over et eventuelt

hus på stedet. På tegningen er det illustreret, hvorledes en plan over et hus tager sig ud, når de mørke fyldskifter indtegnes. Det viste sig ved en nærmere analyse af det mønster, stolpehullerne dannede, at flere huse havde afløst hinanden på samme sted. Det hus, der her skal omtales, var det største hus på stedet. Oprindeligt var det 18 m langt, men efter at der var tilføjet en stald og en ny østende, kom det op på 33,5 m. (Fig. 5).

Grundlæggende har huset udefra formentlig lignet huset fra Drengshøj, og mange konstruktionsmæssige detaljer har været ens. Ligesom huset ved Drengshøj havde huset ved Landlyst muligvis også to indgange i syd-

væggen. Der kan endda have været to i nordvæggen, d.v.s. fire i alt. Eftersom huset er blevet bygget om og udvidet, er det dog ikke muligt med sikkerhed at sige, at alle fire indgange har fungeret på én gang. Senere dukkede imidlertid endnu et hus frem i nærheden, og her var der to umiskendelige indgange i nordsiden. Idéen har altså også været kendt ved Landlyst ligesom ved Drengshøj.

Det store hus ved Landlyst har været større end huset ved Drengshøj, og ud fra fordelingen af stolpehuller og gruber kan vi se, at indretningen har været forskellig i de to huse. Huset ved Landlyst har en tydelig staldende med båseskillerum og velbevarede skillevægge, der har fungeret som rumopdelere. Gruberne med trækul og ildsprængte sten er hovedsagelig fundet i den vestlige ende af huset og ikke fordelt i alle rum som ved Drengshøj.

Var man så heldig at blive budt indenfor, har man skullet bukke sig let for at komme ind ad døren, hvorefter man kom ind i et forrum med en skillevæg på venstre hånd og et mindre rum på højre hånd. Rummet har formentlig været en form for opbevaringsrum, der er dog ingen spor efter, hvilke aktiviteter der foregik her.

Fortsatte man ligeud, ville man komme ud ad den nordlige dør, men lad os gå mod venstre og træde ind i den vestlige del af huset. Her har man kunnet mærke varmen fra de trækulsholdige gruber med ildsprængte sten, der formentlig har været husets primære varmekilde. Gruberne var talrige i dette store hus, men formentlig har det ikke været dem alle, der har været i funktion samtidig. Måske har man været så heldig at få en plads tæt ved varmen og madlavningen, eller man er blevet dirigeret gennem rummet mod husets vestligste ende. Der kan sandsynligvis have været endnu to indgange i husets vestlige rum, én i sydvestvæggen og én i nordvæggen.

Vi ved ikke noget om møbleringen i huset, men fra andre fund ved vi, at klapstolen var opfundet i bronzealderen – dog har den nok været forbeholdt de mest betydningsfulde personer. Som man har siddet her og talt om løst og fast, har man kunne se det 18 m lange rum oplyst af et svagt skær fra ildstedet. Kunne man få snakken drejet ind på kvægbrug, ville man formentlig blive gennet gennem det lange varme rum igen, gennem forrummet og videre gennem en dør ind i stalden.

Her i den østligste del af huset har man kunne se kvæget opstaldet mellem mindre båseskillerum, formentlig også lavet af vidjeflet. Ikke alle båseskillerummene kunne ses ved udgravningen af huset, men de har efter alt at dømme stået med en indbyrdes afstand på ca. 90 cm. Med en sådan afstand kunne der i stalden stå omkring 20 stk. kvæg. Der er dog enkelte tegn på, at der i det nordøstlige hjørne af stalden har været en anden form for aktivitet, eventuelt i forbindelse med malkning, da der her er placeret to gruber med få rester af trækul og ildsprængte sten.

Udgravningen har givet vigtige informationer omkring husdyrhold, da velbevarede stalde med tydelige båseskillerum kan give et indblik i husdyrholdets størrelse og tilknytning til bebyggelsen. Langt fra alle bronzealderhuse har bevarede staldender, og fundet af så velbevarede huse fra Landlyst er derved en vigtig brik i forståelsen af menneskers levevilkår omkring Thisted i den ældre bronzealder, for ca. 3000 år siden.

Husene ved Drengshøj og Landlyst kan ikke dateres præcist, da der endnu ikke er foretaget C14 dateringer af de forkullede korn, som blev fundet i begge huse. Noget tyder på, at det store hus ved Landlyst er lidt ældre end huset ved Drengshøj, men det store hus ved Landlyst er ikke det sidste på stedet. Det er derfor ikke umuligt, at de to steder har været beboet på samme tid.

Landlyst og Drengshøj – indgange med fjerne forbindelser

Indgange med indtrukne stolper er et almindeligt træk ved bronzealderhuse, men det ualmindelige ved Drengshøj- og Landlysthusene er antallet af yderdøre. Begge steder har der ligget huse med mindst tre og måske endda fire indgange, hvilket er meget sjældent i Danmark som helhed. Til gengæld kan man finde det på den anden side af Skagerrak. (Fig. 6).

Bronzealderhuse med flere indgange kendes også fra Sydvestnorge, nærmere betegnet Rogaland. Dette er sikkert ingen tilfældighed. Også på andre punkter kan man finde ligheder mellem bronzealderfund i Thy og Sydvestnorge, så vi må formode, at der har været kontakt mellem de to områder, ligesom det f.eks. kendes på et langt senere tidspunkt, i skudehandelens blomstringstid i 1700- og 1800-tallet.

Da var der en livlig trafik frem og tilbage over Skagerrak, men desværre ved vi stort set intet om, hvordan det forholdt sig med skibsfarten i dette farvand i bronzealderen.

Bronzealderens landskab – mellem bolig og grav.

Bronzealderens bebyggelser ved Drengshøj og Landlyst lå markant placeret i landskabet omkring Thisted Bredning, og både huse og gravhøje har været synlige fra stor afstand. Midt imellem dem lå den imponerende langhøj, som også dengang må have været noget ganske særligt.

På begge bopladser har gravhøjene været en del af den daglige sfære, da man fra husene kun skulle bevæge sig få meter for at stå på højen. Denne oplevelse af forfædrenes tilstedeværelse i hverdagens liv giver flere perspektiver til bronzealdermenneskets liv og virke. Gravhøjene og bronzealderhusene kan

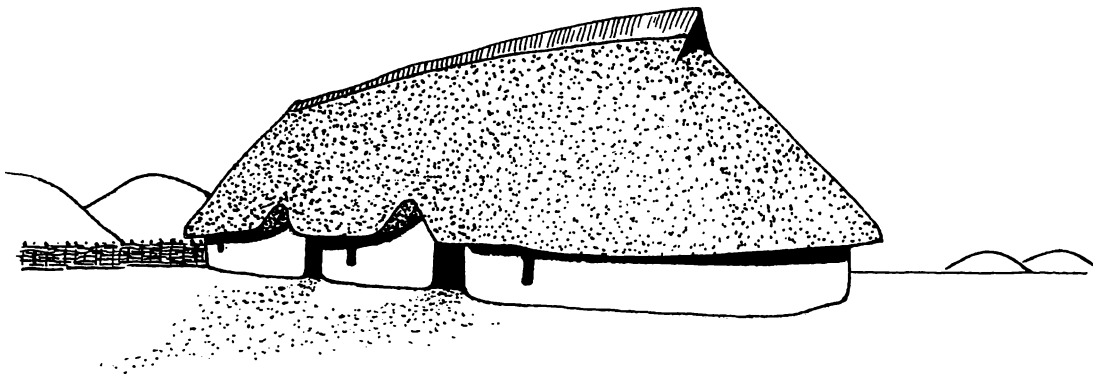

Fig. 6. På Forsandmoen i Rogaland har Stavanger Museum opført en rekonstruktion af et bronzealderhus, som er fundet i nærheden. Huset har to indgange i sydsiden som husene ved Thisted. På tegningen er det placeret i et dansk bronzealderlandskab, og omtrent sådan kan husene ved Landlyst og Drengshøj have taget sig ud. Om de har haft vinduer, er dog et åbent spørgsmål. Tegning : Mette Roesgaard Hansen

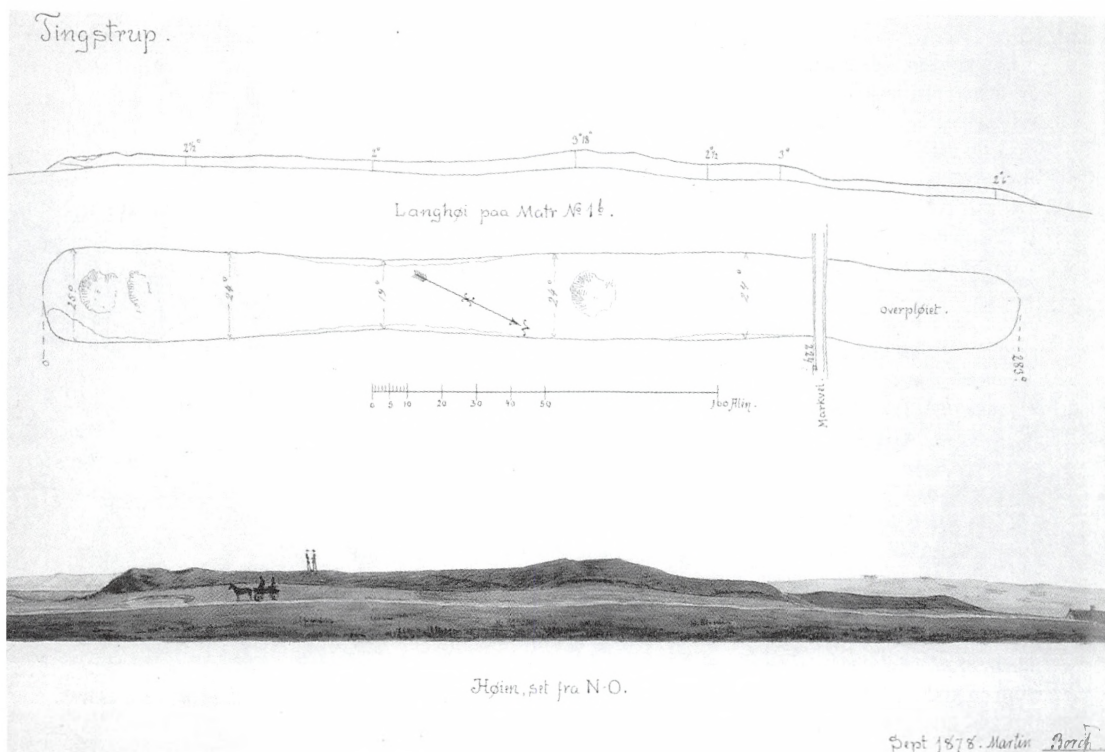

Fig. 7. Langhøjen ved Thisted, tegnet af Martin Borch i 1878. Højen lå dengang uden for byen, og vandtårnet var endnu ikke bygget.

ses som en del af et større kulturlandskab, hvor alt har haft sin plads i bronzealderens livscyklus og verdensopfattelse.

Der skelnes inden for arkæologien mellem det økonomiske og det rituelle landskab. Det økonomiske landskab vil ofte udtrykke sig gennem udgravninger af huse, marksystemer og dyrefolde, der afspejler erhverv og den daglige levevis. Det rituelle landskab udtrykkes ofte gennem allerede synlige monumenter, eksempelvis gravhøje og helleristninger, eller ved fund af nedlagte genstande, også kaldet votivfund. Fundet af bronzealderhuse ved Landlyst og Drengshøj kombinerer de to forskellige landskaber, da bebyggelsens placering så tæt på højene ikke kan være en tilfældighed.

Landskab kan ses med mange øjne, og ofte

når man bevæger sig rundt i Thy, vil udblikket være en stor del af fornøjelsen. I dag bevæger vi os gennem et landskab fyldt med kulturelle spor fra både fortid og nutid, men ofte tænker vi ikke over, hvad landskabet kan fortælle os om de forhistoriske samfund. Især i og omkring Thisted er det forhistoriske landskab sløret af nutidig bebyggelse, ligesom nutidige plantager, gårde, læhegn og marker præger billedet fra Vesterhavet til Limfjorden.

Fra pollenprøver udtaget fra søer og moser ved vi, at landskabet i bronzealderens Thy var udpræget træfattigt. Hvis vi forestiller os en verden uden bebyggelse og træer, ville også landskabet omkring Thisted tage sig helt anderledes ud end i dag. Man har kunnet se fra det ene bakke drag til det andet med deres bosteder og gravhøje.

Rundvisning på Drengshøj-udgravningen den 16. april 2005.

Det visuelle har i bronzealderen haft en helt anden karakter end blot det at skue ud over landskabet. Gravhøjene, der stadig i dag står som tavse monumenter over en svunden tid, har i bronzealderen været en del af kommunikationen mellem mennesker. Ud fra højenes placering i landskabet er der en formodning om, at mange af dem lå langs med de forhistoriske vejforløb. Som gravhøjene lå der, fuldt synlige fra alfarvej, har de viderebragt et budskab til de forbigående – et budskab, der fortalte om magt og markerede en fælles kulturel identitet.

Med afsæt i bosættelserne ved Landlyst og Drengshøj kan der fortælles om bronzealdermenneskenes tætte forhold mellem liv og død. En fortælling om mennesker der for 3000 år siden valgte at bosætte sig på kanten af Thisted bredning. Mennesker der levede

og byggede monumenter til minde om deres afdøde slægtninge. Monumenter der den dag i dag stadig er synlige tegn på bronzealdermenneskets tilstedeværelse i Thisted. (Fig. 7).

Anne-Louise Haack Olsen

Født 1951. Cand. mag. i arkæologi og etnologi. Medarbejder ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Mette Roesgaard Hansen

Født 1976. Arkæologistuderende. Midlertidig medarbejder ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Levn fra Kjølbygaard

af Michael Vandet

I museets gård i Thisted er anbragt flere sten med indskriptioner og symboler fra Kjølbygaard. Artiklen fortæller om stenenes oprindelse og skæbne efter Kjølbygaards nedrivning i 1918.

Fra tid til anden får museet forespørgsler om, hvad der sidder i muren, som omkranser museets lille gård. Og svaret er meget ligetil, idet der til venstre er tale om to sammenhængende sandstenstavler med en nu ulæselig indskrift samt til højre et tredelt sandstensrelief, som udgør to våbenskjolde med indskrift. Nederst i muren ses fem mindre granitsten ligeledes med hver sin indskrift.

Stenene stammer fra herregården Kjølbygaard i Hunstrup, altså den Kjølbygaard som excellencen, geheimeråd Willum Berregaard lod opføre i 1766. Den gamle Kjølbygaard, hvor Enevold Berregaard og Anne Søe residerede, lod barnebarnet Willum Berregaard helt ombygge i 1766, så den igen var i sådan en stand, at han selv og hans højvelbårne frue med respekt for sig selv kunne bo stands-mæssigt, når de da var her på egnen. De ejede jo ligeledes det langt mere statelige Borreby Slot ved Skælskør, og Willum Berregaard havde som amtmand i Korsør og Antvorskov amter sin embedsbolig på Antvorskov Slot ved Slagelse.

Willum Berregaard var født den 2. januar 1717 på Antvorskov Slot som søn af justitsråd, kammerherre og konferensråd Christian Frederik Berregaard og hustru Jytte Worm. Willum Berregaard var en særdeles driftig og begavet mand, som nåede de allerhøjeste stillinger i samfundet. Han var således bare 19 år gammel blevet hofjunker hos kong Christian den 6. i 1736, i 1739 blev han justitsråd, i 1741 amtmand i Korsør og Antvorskov am-

ter, i 1745 etatsråd, i 1751 blev han deputeret i admiralitetet, i 1753 assessor i højesteret, i 1759 direktør for fattigvæsnet, 1767 geheimeråd og i 1769 justitiarius i højesteret. Ind imellem alt dette formåede han at blive gift den 25. november 1749 i Slagelse med rigsgrevinde Beate Antonia Augusta von Reuss-Plauen, der var født den 6. april 1723 i Halle i Tyskland.

Willum Berregaard døde kun 52 år gammel i 1769. At en person i et så forholdsvist kort liv kunne nå så meget og endda helt op i

Willum Berregaard malet i 1769 af G. Fuchs. Maleriet hang oprindeligt på Kjølbygaard, men er nu i privat eje.

de allerhøjeste stillinger i samfundet, kan måske overraske os lidt i dag; men da skal man huske på, at Willum Berregaard tilhørte en endog meget rig og anset gren af adelen, der dengang havde den enevældige monarks gunst. Således var Willum Berregaards far, Christian Frederik Berregaard, blevet udnævnt af kong Christian den 6. til amtmand i både Korsør og Antvorskov amter i 1734. Amtmanden havde da embedsbolig på Antvorskov Slot, men Christian Frederik Berregaard ejede også Borreby Slot ved Skælskør, som han havde købt to år forinden for 33.000 rigsdaler, da han var viceborgmester i København. Da Christian Frederik Berregaards hustru døde i 1741, tog han sin afsked som amtmand, hvorefter sønnen Willum Berregaard simpelthen arvede embedet efter sin far.

Når Willum Berregaard nåede så langt, som han gjorde rent karrieremæssigt, skyldtes det altså for en god dels vedkommende nedarvede rettigheder, en god portion smidighed og naturligvis stor dygtighed. At han blev Hvid Ridder af Dannebrogordenen på kong Frederik den 5.'s fødselsdag i 1763 og

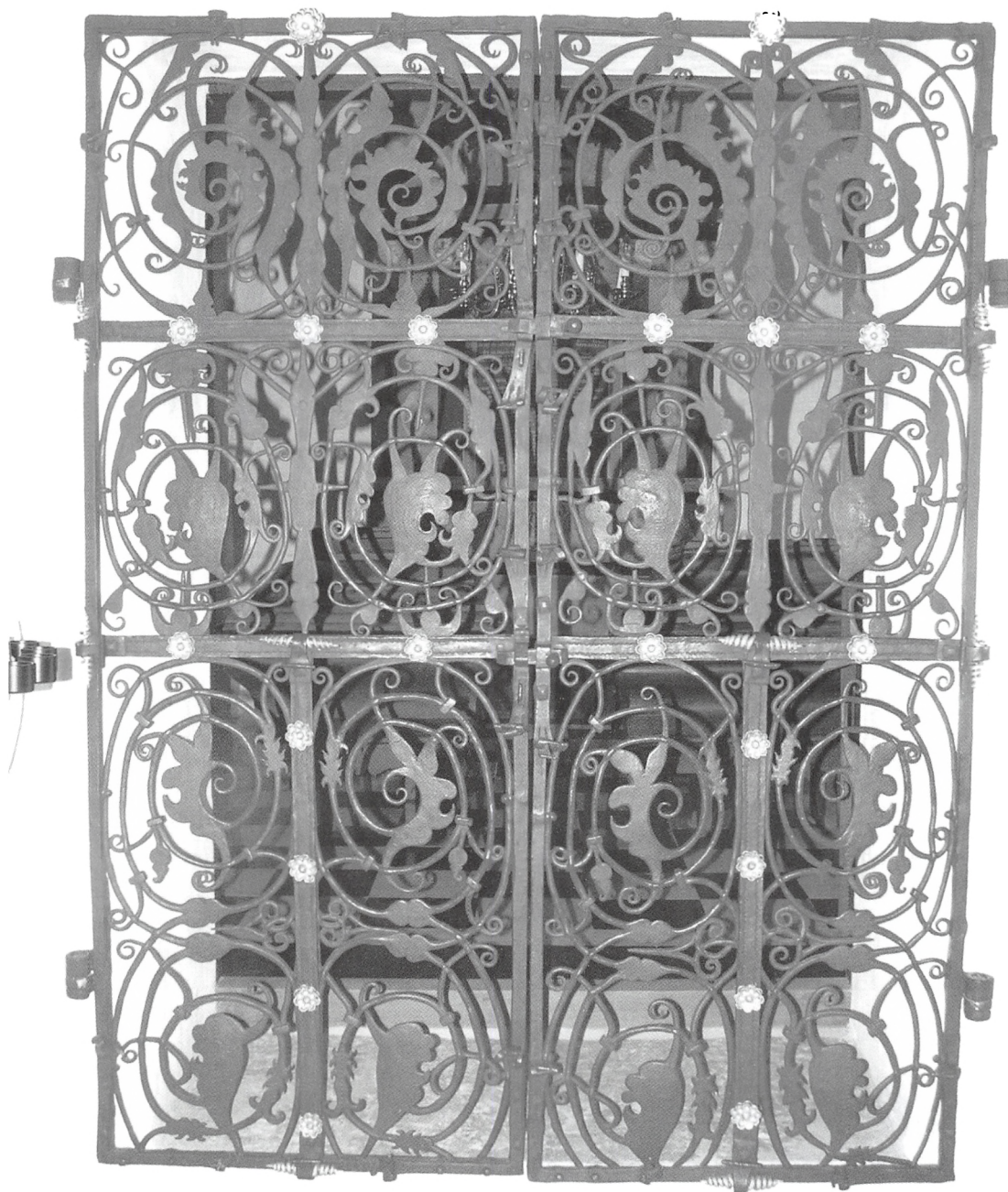
senere blev benådet med Storkorset af Dannebrogordenen, viser, at han var med i den helt nære kreds omkring monarken. Men at han blev portrætteret ved siden af kong Frederik den 5. på et fornemt maleri ejet af den senere kong Christian den 7., det vidner om direkte venskab med kongen, noget der var forbeholdt de få udvalgte.

Det viste maleri af Willum Berregaard blev malet samme år, som han døde. Han døde på magtens tinde den 1. december 1769 i København og blev begravet i det Berregaardske gravkapel i Thisted kirke, men først et halvt år senere, nemlig den 6. juni 1770. Hans hustru overlevede ham i adskillige år. Efter sin mands død flyttede hun ind på Vallø Stift syd for Køge, hvor hun blev første stiftsdame. Her trak hun sig tilbage, dyrkede sin gudfrygtighed og udøvede omfattende velgørenhed. Hun døde 19. november 1797 i Slagelse, næsten 28 år efter sin mand, og hun blev ligeledes gravlagt i det Berregaardske gravkapel i Thisted kirke.

Det er denne person, excellencen Willum Berregaard, som er ophavsmanden til stenene

Billede af Kjolbygaard set fra gårdspladsen. Sandstensrelieffet ses over hoveddøren.

Indgangen til Berregaards kapel i Thisted kirke.

Sandstensrelieffet med de to våbenskjolde i museets gård.

i museets gård. Da han i 1766 lod opføre en ny 70 alen lang (ca. 44 m) hovedbygning på Kjølbysgaard, skulle ingen lades i tvivl om ejerforholdet til herregården. Derfor fik han lavet et relief i sandsten, som skulle opsættes og pryde frontonen over hoveddøren ud mod gårdspladsen.

Relieffet prydes i midten af to sammenfattede våbenskjolde, nemlig til venstre det Berregaardske våbenskjold og til højre det Reuss-Plauenske våbenskjold samt ægteparrets forbogstaver over hvert våbenskjold. WB for Willum Berregaard og BAA GRvPL for Beate Antonia Augusta Grevinde af Reuss-Plauen.

Billede af Kjølbysgaard set fra haven. Sandstens-tavlerne ses over hoveddøren.

Specielt for Berregaards våbenskjold i netop dette relief er, at Willum Berregaards våbenskjold ses omhængt forneden af Dannebrogordenens Ordenskæde, tegnet på han var Storkorsridder af Dannebrogordenen.

Selve det Berregaardske våbenskjold blev lavet til Willum Berregaards farfar, Enevold Berregaard, da han blev adlet i 1726. Det består af et skjold, som er tværdelt ved en skaktavlebjælke i tre rækker. I feltet over bjælken ses tre stjerner ved siden af hinanden, hver stjerne med seks takker. I feltet under bjælken ses en trane stående på en høj. På hjælmen ses en stjerne mellem de to ørnevinger.

Sandstenstavlerne lod Willum Berregaard udføre som prydelser af frontonen over hoveddøren mod øst, for at enhver besøgende kunne se, at der her boede lærde personer, hvis dannelse var af høj europæisk klasse, idet tavlernes indskrift var på latin:

Ave æternium Enevoldi Berregaard consil. just. sedis hujus gentilitia fundatoris pio jussu et legatis sumptibus hos ædes gratus et lubens extruxit Vilhelmus Berregaard ovord - - - clavis etc. Anno MDCCLXVI

Som på dansk lyder således:

Til evigt æresminde om justitsråd Enevold Berregaard, grundlæggeren af dette stamhus, på hans venlige befaling og for hans testamenterede pengemidler har Willum Berregaard R af D - - - taknemmeligt og beredvilligt opført denne bygning år 1766.

Vi har altså en temmelig nøjagtig datering af såvel sandstenstavlerne som sandstensrelieffet, nemlig at de stammer fra omkring 1766. At de endnu eksisterer her næsten 240 år efter og endda i museets varetægt, det er en historie helt for sig selv.

Som det nok er de fleste bekendt, eksisterer Willum Berregaards Kjølbysgaard i Hunstrup ikke mere. Efter Willum Berregaards død i 1769 overgik herregården til hans søn Frederik Berregaard, som da var bare 19 år gammel. Han var gået soldatervejen, men var hele livet sjæleligt syg; han led meget under hallucinationer og havde andre psykiske lidelser. Han oplevede da også store sorger i sit familieliv, således døde hans hustru samt to småbørn af kopper på Kjølbysgaard i 1787, og hans andet ægteskab blev ulykkeligt og endte med skilsmisse. Det er derfor forståeligt, at han tidligt i livet følte sig træt og ønskede at leve stille og tilbagetrukket. Han orkede slet ikke mere at komme på Kjølbysgaard, idet stedet for ham vakte dårlige minder, og gården blev utålelig for ham at tænke på. Han fik da efter ansøgning ophævet stamhuset Kjølbysgaard, og i 1804 solgte han herregården.

Efter 116 års ejerskab var den Berregaardske tid forbi på Kjølbysgaard. Derefter fulgte en meget omskiftelig periode for herregården, der skiftede ejer ikke mindre end 7 gange i 1800 tallet, og i 1915 blev den gamle herregård med et tilliggende på 305 tdr. land solgt for 210.000 kr. til Thylands Udstykningsforening. Denne videresolgte avlsbygningerne og jordtilliggendet, hvorpå der op-

Detaljebillede af sandstenstavlerne med latinsk indskrift (nu ulæselige) i museets gård.

stod hele 27 husmandssteder og 13 parceller jord.

Foreningen beholdt hovedbygningen og den store, smukke have med den statelige lindeallé, idet man gerne ville sikre gården mod fuldstændig udslettelse. Der blev ført forhandlinger med Hunstrup-Østerild kommune såvel som med de kirkelige myndigheder for om muligt at få indrettet hovedbygningen til skole eller til præstebolig. Forhandlingerne førte dog ikke til noget.

I 1916 solgte udstykningsforeningen hovedbygning og have for 13.000 kr. til en slægtning af gårdens sidste ejer. Den ny ejer var forfatteren Hans Kirks far, der var læge i Hadsund. Nu troede man så, at gården var sikret for eftertiden, men i 1918 videresolgte læge Kirk hele herligheden til en entreprenør Fritsche, og så var Kjølbysgaards dage talte. Hovedbygningen blev revet ned, mursten, vinduer og døre blev solgt, kampestenene i soklen og hele den store kælder blev slået til skærver, og hele vognladninger af træ blev kørt væk fra haven. Nedbrydningen var fuldstændig, der var bagefter ikke en stump tilbage af noget, der blot kunne minde om hovedbygningen. Så her gælder de gamle ord

fra latin: Sic transit gloria mundi – Således forgår alverdens herligheder.

Dog blev sandstenstavlerne og sandstensrelieffet ikke ødelagt, men solgt af entreprenør Fritsche til en »Stræbsom mand af den nye krigsadel«, det vi i dag kalder en gulaschbaron. Køberen ville anbringe relieffet med våbenskjoldene på sin villa ved Øresundskysten. Imidlertid forsvandt hans rigdom, før han fik betalt Fritsche, og relief og tavler forblev i entreprenørens eje.

Så skete det, at entreprenør Fritsche gik fallit i Frederikshavn, hvor også tavler og relief befandt sig. Den fordums store entreprenør forsvandt pludselig ud af landet under rettens opgørelse af hans fallitbo, og her kommer museet ind i billedet via et af dets daværende meget aktive bestyrelsesmedlemmer, nemlig overretssagfører Billeskov Jansen. Overretssagføreren havde nemlig en fordring at gøre i fallitboet efter Fritsche, idet Billeskov Jansen engang havde lånt Fritsche tusind kroner, mod at entreprenøren overlod forskellige genstande fra Kjølbysgaard til overretssagføreren, deriblandt sandstenstavlerne og sandstensrelieffet.

Da Fritsche aldrig betalte Billeskov Jansen pengene tilbage, fordrer Billeskov Jansen at få udleveret tavlerne og relieffet fra fallitboet, hvilket retten indvilgede i. Overretssagføreren sikrede således, at såvel tavler som relief ikke blev sat til salg ved den efterfølgende offentlige indboauktion. Han tilbød derefter

museet tavlerne, relieffet samt tre af Kjølbysgaards tapeter, som var deponeret på Nationalmuseet, for et beløb af 500 kr. Desuden ønskede han refunderet de omkostninger, der kom ved indpakning og forsendelse med statsbanerne fra Frederikshavn til Thisted.

Det kan i denne forbindelse nævnes, at det af fragtbrevet fra statsbanerne fremgår, at den solide trækasse, som tavlerne og relieffet blev fragtet i, vejede 425 kg, og at fragten beløb sig til 21 kr. 35 øre – det var i 1920. Sådan gik det til, at tavlerne med latinsk indskrift og relieffet med våbenskjoldene kom i museets varetægt, for naturligvis vedtog museets daværende bestyrelse at erhverve klenodierne fra Kjølbysgaard.

Dog har de snart 240-årige klenodier ikke siddet i museumsmuren siden 1920. Da man erhvervede genstandene, havde museet til huse i Skolegade 9, og da man flyttede derfra ned i Spangbergs villa i 1939, havde de så vidt vides i mange år deres placering i museets smukke have. Da museet fik tilbygningen i 1954, valgte man at indsætte de gamle levn fra Kjølbysgaard i den nyopførte mur, som omkranser museets gård.

Michael Vandet

Født 1959. Museumsassistent, Museet for Thy og Vester Hanherred.

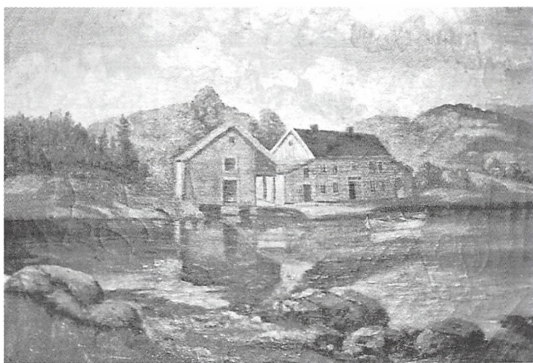
Skibsfarten mellem Kåløy i Norge og Thy

af Oskar Kaaløy

26. oktober 2001 fandt artiklens forfatter ved øen Kåløy en flaskepost, som var kastet ud ved Nr. Vorupør 15. oktober samme år. Han sendte svar, dog med postvæsenet, og dermed blev kontakten etableret med Skjoldborg Skolefritidsordning, en kontakt som har givet mange sjove oplevelser. Som man kan læse i artiklen, er kontakten mellem Thy og Kåløy ikke noget nyt, men i dag er det mere aflyst end af nødvendighed. Artiklen er oversat fra norsk til dansk af redaktionen, som har valgt at bevare ordlyden i de skriftlige kilder.

Centralt for denne beretning står øen Kåløy, der ligger ca. seks sømil (11 km) øst for Mandal, Norges sydligste by. Gården, som er omdrejningspunkt i den følgende tekst, er i dag på 9,3 hektar. Det meste er norsk grundfeld, men gården har varieret i størrelse, idet nabøer har været købt til eller solgt fra, efter hvordan tiderne har været.

Inden for øen ligger Harkmarksfjorden, som strækker sig fem km ind i landet. Den er skærmet af de foranliggende øer, som har beskyttet den mod overfald fra søsiden. Fjorden har forbindelse til Skagerrak og giver mulighed for transport af tømmer, bark og land-

Kåløy efter et maleri fra 1880'erne. Opført ca. 1750 og brændt 1973. Den store bygning til venstre er barkhuset, der blev rejst af Tønnes Tønnesen i 1850'erne, da egebark blev hugget op og udskibet til danske garverier.

brugsprodukter. Inderst i fjorden har der efter gammel overlevering ligget et stort og rigt handelssted, som imidlertid forfaldt i 14-1500-tallet. Korteste afstand fra Kåløy til Danmark er til Hanstholm og Thy-kysten med ca. 68 sømil (125 km). Denne afstand kunne tilbagelægges på en otte timers tid med gunstig vind og strøm.

Kåløy fik sin første beboelse omkring 1700 og havde derefter helårsbeboelse med korte afbrydelser frem til 1976. Herefter har den kun været beboet om sommeren. Stedet har kun haft én gård som bebyggelse. Det har været et sted med stor aktivitet, som har haft afsmittende virkning på fastlandet og nærtliggende øer. Denne aktivitet har ikke bare givet økonomiske virkninger til omgivelserne, men har også givet anledning til mange historier. Disse historier har gået fra mund til mund, så enkelte gange kan det være vanskeligt at fastslå, hvad der er reelt, og hvad fortællerne har lagt til gennem tiden. Men efter flere års granskning i diverse arkiver både i Norge og Danmark begynder der at tegne sig et billede af stedet og de folk, som boede her.

Eftersom denne artikel især skal beskæftige sig med »danskefarten«, har jeg valgt at begynde historien i året 1791, da Osmund Wil-lumsen og Berte Pedersdatter Skeie flytter til Kåløy med deres syv børn. Vi ved ikke meget

om Osmund Willumsen, men han havde været til søs i sine yngre år. Da han bosatte sig på Kåløy, var han fortsat involveret i skudéfarten i mindre målestok, men ellers var det gårdens drift sammen med fiskeriet, som gav hovedindtægten. Det er først, da én af hans sønner træder ind i skudéfarten, at denne aktivitet får central betydning og skaber øget velstand på Kåløy.

I 1880'erne blev mange folkeminder indsamlet i Harkmark, blandt andet flere historier om Anders Osmundsen, som var søn af Osmund og Berte. I det følgende vil vi begynde med denne mundtlige beretning, som den er fortalt fra slægtled til slægtled. Det er da heller ikke til at komme udenom, at denne form er den mest livlige og underholdende. De nedskrevne overleveringer er en blanding af norsk og dansk og vidner om, at kontakten med Danmark ikke var glemt, selv om der var gået flere år efter, at de to lande blev adskilt. Når det gælder faktuelle oplysninger, kan der nemt ske det, at de ubevidst tilpasses den tid, hvor man fortæller historien. Således fortælles det, at Anders Osmundsen sejlede ind i Limfjorden fra vest, hvilket først blev muligt efter havets gennembrud i 1825, og først ti år senere blev det praktiseret.

Efter den mundtlige overlevering vil jeg komme med en version, som bygger på de skriftlige kilder, vi hidtil har kunnet finde i danske og norske arkiver. Men først den mundtlige version:

Den mundtlige overlevering om Anders Osmundsen

I krigsårene 1807-14 boede Anders Osmundsen på Kåløy i Harkmark. Han var på den tid en mand i sin bedste alder, stor og stærk, rask og handlekraftig, og han førte sig som en stormand. Han var den sidste mand i bygden, som gik med langt hår, fortælles det. Håret

var tykt og let krøllet og lå som en vældig, mørkebrun løvemanke ned over ryg og skuldre. Og en løve blev han ofte kaldt, usædvanlig modig og snu som han var, når det gjaldt om at klare sig i en snæver vending.

Anders var »danmarksfarer« og havde en kutter, som egnede sig godt til den vanskelige sejlad over havet efter korn i krigsårene. Folk sagde, at kutteren »Haabet« var som Anders Osmundsen selv, let og smidig, stovt og stærk. Alle var enige om, at gamle Hans Eid havde overgået sig selv i at bygge en hurtig-sejler, da kutteren »Haabet« gled fra beddingen på skibsværftet i Eidsstranda, og det var også påkrævet, for turen var mere end vanskelig over til Fladstrand (nu Frederikshavn).

Det var i efteråret 1808. Kornhøsten viste sig at være svingende i Sørlandsbygderne, og mange familier, særlig blandt kystbeboere og smålandbrugere, kunne ikke som tidligere vente den almindelige vinterforsyning af korn fra danmarksskipperne. Udsigterne for vinteren var ikke lyse. Det var i første halvdel af september, at billige indkøb af den nye høst i Danmark var forventet. Men nu gjorde efterårsstormene, engelske orlogsskibe og svenske fribyttere sejladsen til »Norges kornkammer« så besværlig, at det ikke var tilrådeligt på denne årstid at sejle over i både og små fartøjer.

Rundt om i bygderne spurgtes det, at Anders Osmundsen skulle over efter kornlast, og talrige både lagde til ved bryggen på Kåløy. Det var folk fra Landøy, Skjernøy og fra fastlandsbygderne, som kom med rede penge eller med sølvsager, der skulle benyttes til køb af korn. Anders lovede at gøre sit bedste og tog imod de værdier, som blev betroet ham, men ansvar for penge eller last skulle han ikke have. Hans indsats ved at vove fartøj, liv og frihed var stor nok, blev der sagt.

Anders havde i sommerens løb sejlet flere ture over til Fladstrand og havde hver gang

Fladstrand set fra vandet. Citadellet til venstre i billedet var den eneste egentlige fæstning i Jylland nord for Fredericia. Pontoppidans Atlas 1763-81.

haft lykken med ombord. To gange havde han været skarpt forfulgt af en engelsk brig, men havde begge gange bjærget sig ind på grundt vandovre ved den jyske kyst, mens vandsprøjtet fra kuglerne fløj hen over dækket.

Nu var Anders klar til at tage af sted igen. Med sin solide bådsmand, »Store Valand«, og to raske sønner, Osmund og Tønnes, lå han sejlklar og ventede på en gunstig lejlighed. Stille og klart vejr brød han sig ikke om. Frisk vind og gråvejr skulle det være – da var der de største chancer for ikke at blive opdaget af englænderne, som lå på lur derude. Da det rigtige vejr indfandt sig, og signalet fra Eidsveten meldte klart farvand, satte han ved aftenstide til havs, mens hans kone Elen og et par små døtre stod på en høj og stirrede, indtil den sidste sejlstump forsvandt i det fjerne.

Efter en heldig overfart lå han i Fladstrand i ly af citadellets kanoner. Et par engelske orlogsskibe lå to dage i træk udenfor, og man var bange for angreb, men faren drev over, og Anders begyndte at laste.

Da vejret blev gunstigt, var det tid for hjemrejsen. Han ville gå forbi Skagen og sydover langs Jyllands vestkyst, indtil han fik højde nok til at udnytte den sydvestlige vind, som bar op mod Lindesnes med vinden agten ind. Den rute havde han ofte tidligere taget på hjemvejen. Længere inde i Skagerrak var man langt mere udsat for at møde svenske kapere og engelske vagtskibe. Det var ved aftenstide, at »Haabet« for en frisk brise gik så nær kysten, at man indover kunne skimte den lyse strandkant ved Jammerbugten. Valand og begge drenge gik til køjs. Anders var i et farvand, hvor han kunne føle sig tryk. Som

Udsnit omkring Fladstrand af Videnskabernes Selskabs kort fra 1793.

han stod der alene ved roret og i tankerne gennemgik alle muligheder, der kunne indtræffe, strøg blikket langs den lange rå af sejt asketræ – gul, blank og frisk som en nøddekerne. Det var et stykke træ, som man skulle lede længe efter for at finde magen til. Det havde groet inde i bunden af Harkmarksfjorden lige ved bækken over for Eivind Lians kværnhus. Han så for sig, at det lange, slanke, lysrette asketræ faldt – og at Valand hjemme på Kåløy brygge var i færd med at høvle det op til en rå så sej og stærk, at hverken vind eller vejr kunne knække den. Og nu var de svære bredfokke slået under, hvert sejl gjort

fast, lastkrogene surret, taljerne på plads og tampen klar. Ja, bare der blev vind nok, så kunne den komme, briggen, om det så var midt i Nordsøen – det skulle nok holde fra dæk til top – rifter eller skrammer fandtes hverken på sejl eller rig. Skuden var kølhalet, før den forlod bryggen på Kåløy, glat som et åleskind under bunden – og kornlast, det er noget at sejle på. Han kunne næsten ønske at prøve kræfter i en rigtig kapsejlad med briggen, som tidligere to gange havde sendt skud på skud efter ham, som var han en kulsort skarv fra Algier, ojj, den som bare havde grejet til at give svar på tiltale! Nej, sådan kunne det ikke nytte at tænke – tågen lettede, og vinden løjede af – det ville nok blive østlig vind, det var måske et varsel om flere dages ventetid her ved den danske kyst.

Det var blevet lys dag, da Valands vældige skikkelse viste sig i kahytstrappen. Han missede mod morgensolen og skændte godmodigt på skipperen, som havde ladet ham sove hele natten i stedet for at tage sin tårn ved roret, som gængs vagtskifte tilsagde. Men Anders Osmundsen sagde, at natten havde været så rolig og dejlig, at han havde vundet mere, end han havde tabt.

De to mænd tog deres morgenmad på dækket og lod skuden drive for den svage, vestlige strøm, mens de talte om udsigten til, at der skulle blive lejlighed til at komme over på den anden side af dammen. Valand, der var specialist som revfisker, foreslog, at de skulle lægge skuden ud på 40-50 favne vand, så stødte de nok på revtorsken. Og når de ikke havde andet at gøre, så...

For en svag, østlig brise lå »Haabet« om eftermiddagen med fokken hængende og duvede og drev ude på stenrevene, hvor torskene gik tæt. De fire mænd glemte for en tid alt og alle, optaget som de var af at trække store revtorsk ombord. Et sådant fiskeri krævede tungt fiskegrej: tyk revsnøre med tunge

blyklumper og favnelang fangstsnøre med pilke og agn på krogene. At fiske nogle hundrede torsk varer ikke længe, når den bider godt. Men det slider på både hænder og ryg, og begge drengene havde givet op og var optaget af at rense fiskene, mens Anders og Valand med mellemrum tog fisk efter fisk, så hurtigt de kunne hale dem ind.

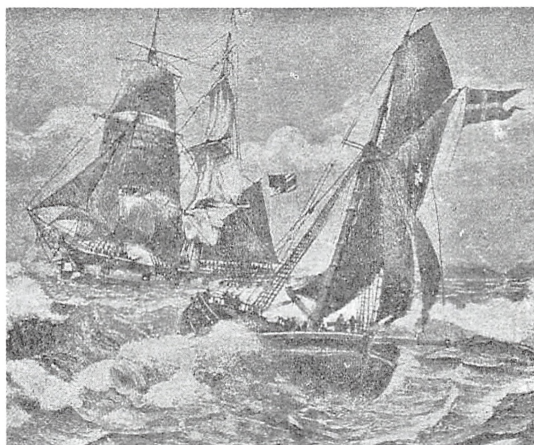
Det blev en tårn med godt vejr, længere end »Haabet«s mandskab havde ønsket. Dag efter dag gik med nordøstlig brise og roligt vejr, og muligheden for at fiske blev længere, end selv Valand havde håbet på. De søgte så småt nedover forbi Tornby strand og Løkken og gik i havn i Limfjorden under en flere dages nordøstkuling. De fik god tid til at rense fisken, salte den, pakke den i kasser og stuve dem til side på dækket, eftersom lastrummet allerede var optaget. Fisken havde givet et udbytte, der for Valands part var mere end den gode hyre, han fik på turen.

Da det rolige vejr holdt sig, tog Anders en fragt af flyttegods på dækket fra Limfjorden til Esbjerg. Dagene gik, og det trak hen i oktober, og endnu lå Anders og ventede på vind. Men en dag, da vinden holdt sig sydvestlig, stak han til søs og lagde kursen, så han havde højde for vinden, hvis den skulle gå om i nordvest. Lugerne var skalket, og alting nøje eftersat med henblik på alle eventualiteter. I dæmringen øgede vinden til kuling med høj sø og regntykning, rigtigt et ønskevejr for at undgå alle de gloende gab, som engelske krigsskibe kunne byde små norske kornskuder, som den nat sejlede på livet løs for at bringe korn hjem til et sultende folk.

Godt at have den rigtige højde, om nogle timer kunne han ændre kurs mod den norske kyst. Men hvad var det? Gennem regntykningen mente Anders og hans folk at kunne skimte et højrigget sejlskib i vindsiden. Anders tænkte på briggen, faldt af et par streger og tog hurtigt mål af situationen.

Det var en tremaster – et lineskib, som for små sejl holdt omtrent samme kurs som han selv. At det var en engelskmand, var der ikke tvivl om. Man havde ombord på englænderen også ændret kursen et par streger, og det var sandsynligt, at et varselskud snart kunne ventes. Tønnes tog roret. Han vidste besked. Den næste manøvre var indøvet så grundigt, at alle vidste, hvad de havde at gøre. Enhver bevægelse på kutteren kunne ses fra englænderen, og inden for et kanonskuds afstand, som de var nu, gjaldt det om ikke at vække mistanke.

Det var som om, de to sejlskibe tog mål af hinanden. Hvad var kutteren værd som beslaglagt bytte, og hvad kunne lineskibet præstere i kapsejlad? Det var de to spørgsmål, som mødtes midtvejs i den regntunge efterårs morgen – og så var det som om, begge spørgsmål fandt svar i et kort glimt fra én af lineskibets kanoner. Et larmende højt skud gav kutteren ordren: »Læg skibet bi!« Kort tid efter forsøgte Tønnes at løbe kutteren op i vinden, men vendingen lykkedes ikke. Sejlene blafrede, og så måtte han opgive. Han løb igen i vinden og gjorde et nyt forsøg på at stagvende, men heller ikke denne gang lykke-

Knud Ellingsen, Paketten forfølges af engelskmanden.

des det at komme rundt – det så man tydeligt om bord i engelskmanden. Der var ikke andet at gøre end at slække skøderne og ved en kovending lægge kutteren over på den anden bov. Denne manøvre så også ud til at lykkes, men det tog tid, og samtidig fjernede kutteren sig hurtigt fra lineskibet.

Et nyt skud blev affyret, men den »dumme« besætning på kutteren lod som ingenting. I stedet faldt kutteren helt af for vinden, og i samme øjeblik fór en lang og smækker rå hurtigt og sikkert til vejs, og straks efter slog en vældig sejlfade ud, så kutteren næsten blev begravet af det overvældende pres fra sejlet. Den lettede sig dog hurtigt igen, og med vinden agten ind gik det i rasende fart hen over bølgekammene.

På lineskibet stod man i første omgang aldeles forbløffet over en så dumdrstig flugt, men i næste øjeblik strøg gasterne til tops, og få minutter efter var lineskibets bramsejl i træk, og skibet optog jagten, mens frontkanonerne tordnede løs, og kuglerne fløj faretruende omkring den flygtende sejl.

Ved en snedig manøvre, der ombord i engelskmanden måtte have taget sig ud som dårligt sømandskab, var Anders Osmundsen kommet så langt væk fra lineskibets kanoner, at han var næsten umulig at ramme i den høje søgang. Terningen var kastet og spillet i fuld gang. Indsatsen var livet – drengenes, bådsmandens, hans eget – livet og lykken i hans og mange andres hjem, mens de fleste ombord i engelskmanden sikkert betragtede jagten som en velkommen adspredelse i det ensformige hverdagsliv.

Kutterens manøvre var udført på en så dristig og udfordrende måde, at det ombord i engelskmanden vakte både latter og harme; der kunne ikke være tvivl om, at kutteren havde rangspersoner ombord. Det var tydeligt, at der fra lineskibets side blev lagt alvor i forsøgene på at skyde det lille fartøj i sænk.

Anders havde selv taget roret. Det gjaldt om at holde kutteren med vinden lige agten ind, så stod det vældige råsejl bedst i træk, mens »engelskmanden« med vinden agten ind ikke kunne gøre brug af hele sin enorme sejlføring. Den vildeste og mærkeligste kapsejls, som de gamle kunne berette om fra de tider, tog sin begyndelse. Med al den sejlføring, som kunne bæres, lå det svære lineskib i kutterens kølvand, mens kugler og sprængstykker slog ned i søen rundt om kutteren eller fløj hen over hovederne på de forsvarsløse flygtninge. Da et sprængstykke rev en flænge i Anders Osmundsens hat, kastede han sig fladt på dækket og sendte Valand og drengene ned i kahytten. På dækket lå Anders time efter time med rortaljen i næverne, mens kutteren fløj som en sky for vinden – ustandselig forfulgt af det brølende uhyre.

Da vinden tog til, og kutteren gravede sig dybere og dybere ned på grund af det overvældende sejlpres, lå Anders på dækket som en sæl på et fladt klippekær. Bølgesprøjt slog over ham, så det var med den yderste kraftanstrengelse, han klarede styringen. Efter råb fra dækket kom Valand op i kahytslugen. »Kast de tunge fiskekasser overbord!« Valand forstod. Med en hurtighed, som man ikke ville tiltro en så stor krop, bøjede han sig forover i ly af den lave skanseklædning og lempede med tungt hjerte kasse efter kasse af den lækre revtorsk i havet. Der var ikke tvivl om, at kutteren lettede sig, og da sidste kasse var lempet ud, kiggede Valand agterud som for at måle afstanden.

Bare vinden ville dreje lidt til syd, så kunne kursen lægges nærmere Norges sydkyst, og vejen ind i skærgården ville blive kortere, men det var nødvendigt at holde vinden agten ind, hvis distancen mellem fartøjerne ikke skulle blive mindre. Der var ikke noget valg. Vejen til havn måtte blive lang eller kort. At skære aldrig så lidt ind mod

land var at give lineskibet vind i alle sejl, og så var slaget tabt.

Øjemål kan man ikke altid stole på, det var Anders Osmundsen helt klar over, men det var ikke til at tage fejl af, at afstanden var øget. Skydningen var ikke mindre voldsom, men kuglerne hørte han ikke pibe om ørerne så ofte som ved tragediens begyndelse langt mod vest.

For en strygende vind strøg de to sejlere forbi Lindesnes i godt en mils afstand. Mens han lå på dækket så flad som en fisk, tænkte Anders, at hvis det skulle gå galt, var han nu inden for signalstationernes sigte, og blev han skudt i sænk, ville der gå bud til dem derhjemme, at de intet havde at vente. Men skulle han gå i døden, så længe skuden kunne holde sig oppe, om han så ikke kom i havn før i Jædertragten? Tog han ikke fejl, kunne han nå skærgården uden for Arendal.

Fra alle signalstationer og fra højderne ude ved havet var hundreder af kikkerter rettet mod dette drama, som udspillede sig en mil fra land – det dukkede op i vest og forsvandt i øst: en kutter i jagende fart langs land forfulgt på livet løs af et af den tids stolteste lineskibe.

Større bevågenhed overfor norsk sømandsdåd har vel aldrig været vist hverken før eller senere, og tusinder af tilskuere blev kaldt frem af »Brittland«s dundrende kanoner, som hørtes ind over Agderfylkene på strækningen Lindesnes-Arendal.

Timerne gik, og Anders følte sig forvisset om, at afstanden var øget så meget, at han kunne skære lidt ind mod land, og nede ved Torungene var han så nær skærgården, at lineskibet ikke længere kunne holde hans kurs. Nu var vinden også løjet af, og søen var roligere, så det var på høje tid at stikke ind i skærgården. Men »englænderen« tog fortsat legen alvorligt. To både blev sat ud, og de fortsatte forfølgelsen inde mellem skærene. Anders var godt kendt indenskærs og havde

sin plan klar. Aldrig skulle »Haabet« falde i englændernes hænder. Han satte kurs mod Tromøy, og her sejlede han kutteren ind i en lavvandet vig, hvor lerbunden var blød, og hvor det ikke var muligt at få den ud før højvande.

De to fjendtlige både vendte tilbage til lineskibet – de ville muligvis ikke stifte bekendtskab med Arendals nye batterier. Det havde været en strid tørn for den stærke Anders Osmundsen. I stive 18 timer havde han været forfulgt af lineskibet, og 15 timer havde han tilbragt i liggende stilling, mens havet vaskede ind over dækket, og skuden slingrede i den høje sø. Arme og ben var ophovnede og blodige, knæene var hudløse, og kødtrævlerne hang fra hænderne, men liv og last var bjærget.

Glæden blev stor hjemme i bygderne, da folk hørte, at »Haabet« var kommet ind til Tromøy i god behold. Godt en uge senere lå skibet forankret i Kaaløysundet, og folk fik den nødvendige kornforsyning til vinteren.

Anders Osmundsens flugt var samtidig en kapsejlad, der længe var genstand for samtale både i by og på land. At en norsk kutter på en fragttur slår et af Englands lineskibe i kapsejlad, blev i sømandskredse og af marinesfolk betragtet som en sømandsdåd, man ikke kendte magen til. Forespørgsel om sagen kom fra flere kanter, bl.a. fra amtmanden i Lauvik, som kendte Anders personligt.

Ombord i lineskibet skal kutterens sejlads have vakt beundring, og skibschefen blev i folkemunde tillagt den udtalelse, at han kunne have indtaget en norsk fæstning med de kugler og krudt, han havde ofret på kutteren.

Sommeren 1810 fik Anders Osmundsen dannebrogordenen. Det blev fortalt, at der med ordenen fulgte en skrivelse, hvor der stod, at han modtog den fornemme dannebrogorden for den sømandsbedrift, han udførte i efteråret 1808 under hjemrejsen fra

Kort over Skagerrak med de farvande, hvor begivenhederne fandt sted. Uddrag af engelsk kort fra 1794. Kåløer er afmærket med cirkel.

Danmark med kornlast. Hvem der havde undertegnet skrivelsen, blev ikke fortalt. Det er heller ikke oplyst, om Anders bar ordenen, men flere af de gamle havde set den i hans hjem.

Hvor »Haabet« havnede til sidst, havde fortælleren ikke hørt, men i slutningen af krigsårene købte Anders en større skude, som var egnet til fragtsejlad. Om denne fortælles det, at da skudens tidligere ejer fra Spangreid sogn en morgen skulle ombord, sad der en ugle i mastetoppen. Det blev opfattet som et ondt varsel, og da ingen på gården senere ville vove livet i skuden, blev den lagt op i Mandalselven og sat til salg. Anders købte skuden og sejlede

i flere år uden uheld, men et efterår forsvandt han på havet med sit mandskab – to sønner og svogeren Bo Petter.

Anders Osmundsens enke, Elen, mente, hun havde fået et varsel på det tidspunkt, hendes folk forsvandt. Hun så dem ganske tydeligt om natten ved bryggen lige uden for vinduerne, blege og blå, og vandet drev af tøjet. Havde jeg haft almanak, plejede hun at sige, når hun fortalte om det, så havde jeg nu vidst, hvilken dag og time de gik bort.

Elen blev fattig på sine ældre dage, og hun mistede sit hjem. Hun besøgte ofte Kåløer, hvor den daværende ejer tog godt imod hende. Hun var god til at fortælle om de

mange hændelser i krigsårene og om de lykkelige ungdomsdage i stuerne på Kaaløysammen med mand og børn.

Så vidt den mundtlige tradition, men hvad siger de skriftlige kilder?

De skriftlige kilder

Anders Osmundsen blev født 1784 som nummer seks i en søskendeflok på syv, hvor fire døde i en ung alder. I 1804 overtog han gården efter sine forældre og fortsatte med fragtfart, fiskeri og landbrug som sin far. Han må have haft stor virkelyst, for efter som årene gik, arbejdede han sig op til at være en velstående mand. Han istandsatte gården og byggede på hovedbygningen, så det blev et toetagers sørlandshus med flere stuer og kamre. Han havde også tjenestefolk i sit brød.

Da krigen brød ud mellem Danmark/Norge og England, blev Anders tilknyttet den norske forsyningskommission (provideringsskommission), som blev oprettet for at skaffe korn og andre landbrugsprodukter til Norge samt opretholde postforbindelsen mellem de to dele af riget. I den forbindelse førte han to provideringsskonnerter, som vi har sikre kilder på. Men de er kun forsynet med nummer, så navn og skibets størrelse har man ikke kendskab til.

Første gang Anders Osmundsen omtales, er i et forhør, som blev afholdt på auditørens kontor ved Fredriksværn værft den 6. september 1809:

»Aar 1809 den 6te september blev paa auditeursens contoir et forhør sadt, efter Herr Commandør C. Fabricius' ordre, for at modtage efternævnte norske søefolks forklaring – hvorda fremstoed

Skipper Anders Osmundsen 25 aar gammel af Christiansands district, som forklarede at han førde en af ProvideringssCommissionens nybyggede skonnerter No 8, hvormed han gik

fra Christiansand i July maaned for at gaae til Danmark efter korn. Deponent kom og lykkelig ned til Klitmøller, men da man ei der fikk ladning, gikk dep, med skonnerten til Wixøe, og efterat der have indtaget en ladning ruug og havre for st..gd? regning, bestemt til Christiansand, samt var medgivet 3de post-sekke, afgik dep, fra Wixøe den 8de augusty med god vind af V. og N.V. og efterat have faaet signall fra landet til at seile saaledes, fortsatte dep, reisen, men da dep, om morgenen den 9de aug. var ongefæhr 5,5 mile fra Flekkerøe ved Christiansand blev skonnerten taget mellem kl 1 og 2 af en engelsk slup-of-wahr, nemlig Avenger, comanderende og capitaine Withe.

Den bragte skonnerten samt dep, og mandskabet til Gothenberg, hvor man ankom den 12te aug. Ved ankomsten der blev dep, og hans mandskab ført om bord i et svensk fangeskib, hvor fra dep, rømte den 1ste september, tilligemed hans styrmand, ved at lade dem fire ned forud fra fangeskibet, og blev ført til land ved Gothenberg af en liden svensk baad som de havde bestilt om gestern kl 9.

Deponent og hans styrmand Hans Tønnesen, Svend Torgersen og Ole Olsen, der ligeledes rømte, og nu ere her nærværende, forblev i Gothenberg i skjule indtil den 3de september, da de fik anledning at komme med en svensk baad til nordenfor Strømstad, hvor de ankom i gaar morges. Der kjøbte de en gammel baad og dermed er her ankommet i dag.«

I samme forhør hedder det videre:

»Paa nedreisen og strax man havde ankret ved Klitmøller, kom en engelsk slup-of-wahr eller en fregatt seilende efter skonnerten, og satte 2 baade ud for at ville taget saavel deponents som de øvrige 4 skonnerter og en slup der laae, og alle tilhørde ProvideringssCommissionen.

Og da dep, ikke kunde komme til at skyde fra den skonnert han førde, fordie at de øvrige fahrtøyer laae i veyen, lod han bringe sit om

bord havende skyds, bestaaende af 1 liden 3 pundig canon og 1 haubitz om bord i den yderste skonnert No. 53 fra Risøer hvorfra saavel dep, som skipper Ellersen, der førde skonnert No. 53 skjød efter de 2de baade der blev sendt fra fregatten, og jagede dem tilbage. – Canonaden fra fregatten og skonnerten varede fra kl. 10 til kl 2¹/₂ eftermiddag, hvorved deponents skydts, som var medgivet fra Christiansand, formestendel blev tilintetgjort og fikk ende. Dette passerede den 25 july. Fregatten, efterat have skudt en deel kugler i land, seilede til søs. Der blev ingen mennesker beskadiget under affæren.«

Før Anders og hans mandskab blev taget til fange på hjemreisen fra Vigsø, var der ifølge forklaringen sket følgende:

»Paa overreisen fra Wixøe, og førende dep, blev taget, kastede dep, over bord forind de 3de postsække, der blev fastgjort ved varp-ankeret, med samt mantel og taxel hævet i søen, som canonen, haubitzen, gevæhrer og alt til forladninger, saa at intet deraf blev de engelske til pris, uden skibet og kornladningen, hvilket anledigede at dep, og hans styrmand ei beholdt mer end de usle klæder de havde med sig.«

Nu går der et par år, før man igen finder Anders Osmundsen nævnt i offentlige papirer, men der er ingen grund til at tro, at han sad uvirksom hjemme på Kåløy. Før vi går ind i de nye eskapader, han bliver involveret i, ser vi lidt på forhistorien til »Provideringsskonnert nr. 40«, som han overtager og fører helt til krigens slutning i 1814:

»Skipper Even Christensen, der førte prov. skon. No 40 gikk fra Fredriksvern den 20. april 1811 bestemt for Fladestrand i ballast, men ble den 21de om morgenene kl 5 – 2 mil av Skagen – tatt av »Hero« og den 22de innbrakt til Kongshavn – om kvelden den 24 kom inn nok en kutter og de ble liggende til den 25de kl. 3 da tre danske (vel norske) kanonbåter kom inn

og attackerte begge kutterene, hvoretter begge straks kappet sine ankertau og gikk seil.«

Christensen var om bord på »Hero« og fik ordre til at gå ned i det forreste lastrum. Kutterne havde 10 karronader og 30 mands besætning, hvoraf ti før angrebet blev taget op af nordmændene i en rekognosceringsbåd. »Hero« blev ramt under vandlinien, sådan at den måtte holde tre pumper i gang; den blev også meget beskadiget i riggen og mistede bovsprydets. Derefter undslap de norske provideringsskonerter, og No. 40 kunne igen gå ind i dansk-norsk tjeneste.

I skibsprotokol II, provideringskommissionen 1811-1814, bd. 49, kan vi følge No. 40 i den videre sejlads, idet Anders Osmundsen står opført som skipper og fører af regnskaberne fra 20. maj. Men før vi helt går over til Anders Osmundsens videre færd, så er der en post i regnskaberne på 500,13 Rd., som henviser til »August 26 pr. Omk.Cto Indgivet sit Regnskab for en Tour til Jylland paa hvilket Skibet blev taget men senere recapret, hvorefter Udgivt. Beløbe 500,13 Rd.«

Regnskaberne viser, at det for det meste er fragtture mellem norske byer fra Oslo i øst til Bergen i vest, men med enkelte ture til Nordjylland, og det er nu, vi kommer ind på den overfart, som er omtalt i folkeminderne i begyndelsen af denne artikel. Anders Osmundsen var på hjemtur fra Vigsø, da han blev overrasket af en fregat, som satte efter ham. Vi lader chefen for Arendske Afdeling af Kanonflotillen, kaptajn løjtnant Dietrichson fortælle videre i sin rapport fra Rævesand den 28. november 1811:

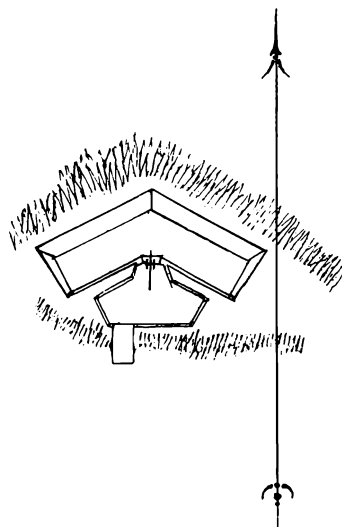
»Paa reisen til Christiansand, har havt en liden Fægtning, da jeg hørte Skud vestenfor. Den (fregatten) styrede derpaa østerefter med Force af Seil og jagede efter en Provideringsskonnert, som kom fra Søen og var da omtrent 1 a 1¹/₂ Mil fra Land tværs af Tromø Kirke. Vinden vestlig, stiv Kuling og høi sø. Skonner-

ten satte til hvad trekke kunde, og med godt fulde Seil holdt in paa Tromøen, men desuagtet halte Fregatten stærkt ind paa den, saaledes at den saa sig nødsaget til at sette paa Land paa Spornæs ved Tromø Kirke, og da var Fregatten den saa nær, at Kuglerne gikk over den. Fregatten sendte derpaa en Baad ind mod Landet, imidlertid søgte Kanonjollerne ud fra Mærdøs østre Gab, saalangt den høye søe vilde tillade, og ved et Skudd, som blev givet fra Kanonjollen Thygesen No 1, som var noget i Forveien heiste Fregatten Signal paa tvende Toppe, Hvorjaa Baaden strax søgte tilbage til den uden at have opnaaed sin Hensigt... Den landsatte Provide- ringsskonnert, ført av Skipper Anders Osmund- sen, kommer fra Wixø med halv ladning af Kornvarer. Jeg sendte strax Mandskab til dens Hjælp for at faa den af.«

Fregatten, som forfulgte Anders Osmund- sen, var »Venus«. Det ser imidlertid ud til, at »Venus« oprindeligt var den dansk/norske 44 kanoners fregat »Venus«, bygget 1805 og taget af englænderne ved angrebet på Køben- havn i 1807. Det kan se ud, som den først blev omdøbt til »Levant« for så at få sit op- rindelige navn tilbage. Den blev solgt i 1815. I Royal Navy står det at læse, at »Venus« under Captain Mc Kenzie K sejlede fra Cromar- ty 13. november 1811, passerede Neset (Lin- desnes) i 20 sømils afstand og krydsede i Ska- gerrak til 1. december, da den ankrede på Vinga efter at have taget ni engelske krigsfan- ger om bord fra et norsk kartelskib, som var på vej dertil. Videre hedder det:

»Om eftermiddagen 27. november 1811 be- skøt den en kaper under land i nærheten av Merdøy med Kanoner og geværsalver. Det blev derpå sendt inn 2 væbnede båter for å ødelegge eller ta den. Men dette måtte oppgis da der kom flere kanonbåter ut og åpnet ild mot fre- gatten, dog uten å gjøre noen skade.«

Anders undslap endnu en gang og fortsatte med at sejle for provideringskommissionen.

Efter tabet af den danske flåde i 1807 blev der anlagt et net af batterier langs kysterne. Ved Vigsø blev der bygget ikke færre end fem i 1808. På teg- ningen ses batteri nr. 4, som var forsynet med en 18pundig kanon. Ammunitionen var dels i en kasse ved batteriet og dels i en jordhytte noget fra batte- riet.

Den 28. januar 1812 står der at læse: »Anders Osmundsen af Kollesund, Skipper førende den norske Providerings skonnert No. 40. Er Ud- nævnt til Dannebrogsmænd den 28. Januari 1812. Dekorationsen er tilsendt Generalmajor v. Bulow den 10 februar s. A. Har aflagt skrift- lig Eed den 16 Maj 1812.«

Da krigen var ovre og sejladsen for provi- deringskommissionen var afsluttet, købte Anders Osmundsen »Anne Golene«, en slup på 3 kommécelæster, bygget i Mandal 1815 for Johannes Osmundsen Spangreids reg- ning, men allerede året efter blev den solgt til Anders Osmundsen, som var reder og fører. Han fortsatte sejladsen til Danmark, som han tidligere havde praktiseret. Men i skibslisterne ser det ud til, at »Anna Golene« forliste på den jyske kyst 1824. Samme år anskaffede han sig et nyt fartøj »Haabets Anker«, slup på

3,5 kommércelæster, bygget i Harkmark. Fortsat står Anders Osmundsen som ejer og fører frem til, han forliser på en hjemrejse fra Danmark i 1826, med tab af hele mandskabet: Anders Osmundsen, Kaaløsund, Ole Wilhelm Andersen, Kaaløsund og Sven Thoresen, Roe.

Som følge af forliset kommer Kåløy på auktion, og hans kone Elen sælger sin part, men da den anden søn også dør i 1833 mister hun alt og kommer på legd, det vil sige, at hun bor en vis tid på forskellige gårde. Det siges, at hun fra tid til anden tog sig en tur ud på højen for at se mod Kåløy og mindes de lykkelige dage. I forbindelse med en sådan tur fandt de hende død i udmarken mellem Osnes og Kvistedal.

Herefter går Kåløy ind i en anonym tid med skiftende ejere, før der i 1843 kommer en ny »Danmarksfarer«, Tønnes Tønnesen, som på ny genopbygger gården og opkøber flere omkringliggende øer. Han sejler for det meste på Limfjorden til garverierne med leverancer af egebark, men også med materialer, som bliver leveret i samme område, blandt andet Thisted. Men hans historie må

vi have til gode, da det vil føre for vidt i denne omgang. Men som vi kan se, så var der ikke stor afstand mellem succes og fallit for dem, som tjente til livets ophold ved og på havet.

Uddrag af Henrik Ibsens digt om Terje Vigen:

Så lakked og led det til krigens år
i attenhundred og ni.
Endnu går sagn om de trængselskår,
som folk da stedtes i.
Engelske krydsere stængte hver havn,
i landet var misvækst og nød,
den fattige sultede, den rige led savn,
to kraftige arme var til ingen gavn,
for døren stod sot og død.

Oskar Kaaløy

Født 1964. Historieinteressert bådebygger med søfart og fiskeri som særlige interesseområder.

Kilder

Berge, A.: Listerlandets kystværn og kaperfart 1807 – 14. Tønsberg 1914.

Fuglevik, Laurtis: Innsamlede folketraditioner 1880 årene.

Larsen, N. A.: Fra krigens tid 1807-14 – Bidrag til den norske marines historie. Christiania 1878.

Kaaløy, Oskar: Kåløy en kystgårds utvikling. Mellomfagsoppgave i historie 1994.

Norge Riksarkivet: Justisprotokoll 1739 – 1809, fol 257b – 259a.

Norge Riksarkivet: Skipperbok II, Provideringskommissjonen 1811-1814, bd 49.

Norge Statsarkivet: Gårdsarkiv dep 933 ff.

Olafsen T. K., Kommandørkaptein: Justitsen og sjøfolks innsats i 1807-1814. Marinebiblioteket. København KRH. A. II. A. 1807-14.

Ordenskapitlet: Danebrogsmænd, Christian VIII's palæ, Amalienborg.

Slettan, Bjørn: Konsulent ved oversetting av eldre dokumenter.

Tønnesen, Jon N.: Kaperfart og skipsfart 1807-14. J. W. Cappelens Forlag 1955.

Lokalhistorikeren Knud Mortensen

af Orla Poulsen

Gennem næsten en menneskealder har Knud Mortensen indsamlet kilder til historien om mennesker og huse i Klitmøller. Det omfattende materiale bliver nu scannet ind og vil komme grydeklart »ud på nettet« – garneret med billeder og kort.

Der er lokalhistorie – og lokale historier. Knud Mortensen mestrer begge kunstarter.

Det første vil man kunne forvise sig om ved at studere det omfattende Klitmøller-materiale, der fra 2006 vil være tilgængeligt på Thys lokalhistorieportal på nettet.

Gennem næsten en menneskealder har Knud Mortensen indsamlet kilder til historien om mennesker og huse i Klitmøller.

Systematisk, som han er, har den flittige lokalhistoriker systematiseret resultaterne af sine studier under de enkelte ejendommers matrikelnumre.

Det anvendte kildemateriale er særdeles mangfoldigt og minutiøst afskrevet fra skøder, landvæsensprotokoller, brandforsikringsprotokoller, sogneprotokoller, tingbøger; fra indberetninger til myndigheder, private arkiver, foreningsprotokoller, avisbøger, brevsamlinger i amts-, kommune- og sognearkiver; fra folketællinger, godsarkiver, matrikler, købekontrakter, interviews, trykt materiale – og meget mere.

Det er en næsten udtømmende forskning efter kilder, der belyser forhold omkring ejendommene i Klitmøller. Samlingen fylder en snes ringbind.

Knud Mortensen har nu overdraget resultatet af sin forskning til Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune, der til gengæld kvitterer med at digitalisere og formidle Klitmøller-historien på nettet. Først og fremmest er det et digitalt »opslagsværk«. Med udgangs-

punkt i steder (læs matriklen) må den søgende selv stykke sin fremstilling sammen af de ingredienser, der så at sige serveres grydeklart – garneret med billeder og kort.

Knud Mortensen havde i 1950 sammen med faderen og en broder overtaget en onkels hus i Klitmøller – og fiskerbyen fik samtidig sin egen – næsten – bofaste lokalhistoriker med rødder i lokalsamfundet

Et tilsvarende – dog mindre omfattende – materiale er samlet om Vester Vandet.

De digitaliserede kilder til Klitmøllers historie bliver de seneste i rækken af kilder til Thy-sognenes historie, der i de disse år læg-

Fra åbningen af udstillingen »Skuddefart og Limfjordshandel« april 1974 på Thisted Museum. Fra venstre Svend Dragsbæk, Torsten Balle, daværende leder af det byhistoriske arkiv i Thisted, og Knud Mortensen.

ges ud på Thys lokalhistoriske webportal i samarbejde med lokalhistorisk aktive grupper i de enkelte sogne.

Knud Mortensen er født 1919 og voksede op i Nørre Allé i Thisted. Som ung kom han i lære hos isenkræmmer Sørensen, hvis forretning lå på Store Torv, hvor nu Sparekassen Thy har til huse.

I besættelsesårene fandt den nyudlærte Knud Mortensen arbejde som isenkræmmer både i Horsens, Esbjerg og København. Tilbage i fødebyen i 1945 var han igen en kort tid hos isenkræmmer Sørensen. Og inden han i 1952 etablerede sin egen forretning Thisted Værktøjsmagasin i »Standard-Pedersen«s tobaksforretning i Storegade, blev det til ansættelser hos Bjerre Christensen og isenkræmmer Agerholm.

Knud Mortensen stoppede sit arbejdsliv som 60-årig, og der kom for alvor gang i en ny livsopgave, den lokalhistoriske forskning, som tidligere »kun« havde været en hobby.

Knud Mortensen har sammen med Henrik Bygholm udgivet en bog om skudehandelen »Skuder og skudehandel i Klitmøller«, og han var medarbejder på museumsinspektør Hanne Mathiesens bog om herregårde i Thy. Og syv artikler er det blevet til i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, hvor han en overgang sad i redaktionen.

Her er det også Klitmøller- og Vester Vandet-forhold, der er emnerne, men desuden (sammen med Hanne Mathiesen) »A. Jensen, portrættegner«. En sømands historie kan man læse om i en anden artikel, hvor Knud Mortensen har været i arkiverne for at hente nyt gammelt fra søfartens brogede historie i Thy. Østerilds kirkehistorie i 1700-tallet har han haft næsen nede i. Han studerer Østerilds kirkebog og finder interessante ting og sager om både præster og livsvilkår i sognet.

Det var lokalhistorien.

Så er der de lokale historier!

Den gamle isenkræmmer er en fortæller af Guds milde nåde af historier indsamlet gennem et langt liv bag disken og i kraft af evnen til hurtig kontakt til dem på den anden side.

Der blev – med andre ord – udvekslet mere end blot søm og skruer.

Det er sådanne steder, den alternative lokale historie bliver til. Gennem et væld af beretninger og skrøner og skarpt tegnede portrætter af byens og egnens mænd og kvinder, spidsborgere og originaler, der om ikke andre steder så dog lever videre i erindringen. Det er sikkert ikke alle historier, der egner sig for den officielle lokale historieskrivning, men vi kan ikke være dem foruden. Og de er og bliver fortsat fortalt med et glimt i begge øjne på Dragsbækcentret, hvor Knud Mortensen nu har fået ophold på sine gamle dage.

Pudsigt er det, at vi til denne præsentation af personen Knud Mortensen ikke har kunnet finde hverken tekst eller billeder af betydning i det lokale arkiv. Det er på Thisted Museum, vi fandt det billede, der ledsager artiklen. Den mand, der har brugt en stor del af sit liv til at indsamle og bevare oplysninger om det forgangne til kommende generationer, *han* har aldrig udfoldet de store anstrengelser for selv at blive en del af denne lokale historie.

Men det sker altså nu – med disse linjer som en tak fra den lokale historie, der gennem den gamle isenkræmmeres omhyggeligt indsamlede materiale får lov at leve videre, endda i digital form, og til glæde og stort udbytte for mange mennesker, der søger tilbage til egne rødder eller vil ind i historien om fiskeriets og skudehandelens Klitmøller.

Orla Poulsen

Født 1953. Cand. mag. Gymnasielektor og arkivar. Forfatter til flere bøger og artikler om Thisted's historie.

Om grænser, hegn og skel i det gamle Thy

– skitse til en administrationshistorisk oversigt

af Kaj Sekkelund

Artiklen trækker linierne fra de ældste administrative inddelinger op til vor egen tid med den forrige kommunalreform i 1970. Tankevækkende er det, at denne reform kun holdt i 35 år, mens tidligere tiders reformer var mere holdbare, idet f.eks. amtsinddelingen i 1793 forblev uændret i næsten to hundrede år.

Jellingstenen bliver ofte kaldt Danmarks fødselsattest. Den velkendte runetekst på stenen fortæller, at »kong Harald Blåtand samlede al Danmark og Norge og gjorde danerne kristne«.

Stenens datering er sandsynligvis årene mellem 965 og 987, hvor Harald Blåtand henholdsvis kristnedes – og 987, hvor han sandsynligvis døde. Der er stor usikkerhed om, hvad der mentes med al Danmark (Lund, 1997 s. 158-160), og det kan med den nutidige opfattelse af, hvad der er det geografiske område – Danmark – meget vel være storpral, og at han samlede hele Norge er forkert.

Jellingstenen

Det, der står tilbage efter en tolkning af stenens tekst, er, at der i vikingetidens mest ekspansive periode fandtes en bestræbelse på at samle al Danmark under en kongemagt. Måske lykkedes det for Harald Blåtand at samle al Danmark – vi ved det ikke, men i så fald var det kun for en kortere periode. De følgende to århundreders krige viser, at det langt fra har været noget stabilt kongedømme.

Jellingstenen er fra det sydlige Jylland. Men mange ting tyder på, at der også i Thy har været en stor aktivitet i vikingetiden. Det er blot nødvendigt at nævne Aggersborg, gravpladsen i Højstrup ved Vesløs, Troldsting ved Bulbjerg og fundet af Kollerupkoggen. Desuden vidner de mange gravhøje i Sydthy om en stor aktivitet i regionen i oldtiden.

Aggersborg

Aggersborg har givet anledning til mange gåder og spekulationer. Men i det mindste viser borgen, at Hanherred og måske især Limfjordsområdet var af vital økonomisk og politisk betydning i vikingetiden.

Det var tidligere en almindelig opfattelse, at Aggersborg og de tre mindre borge Trelleborg, Nonnebakken og Fyrkat blev bygget i forbindelse med Svend Tveskægs Englands-

togter. Et uforklaret problem i den tolkning var blandt meget andet, at en placering af et stort borganlæg i Sydthy så syntes mere hensigtsmæssig.

Dendrokronologiske undersøgelser har dateret ringborgene til Harald Blåtands regeringstid – d.v.s. i sidste del af 900-tallet. Og dermed ligger de i forlængelse af den store byggeaktivitet i Hedeby og ved Dannevirke i samme periode og den almindelige opfattelse af Harald Blåtands regeringstid – som en periode, hvor kongemagten styrkedes. Men det efterlader et problem, hvad var hensigten med dette omfattende borgbyggeri?

Det mest sandsynlige er, at borgene har haft til hensigt at konsolidere eller styrke kongemagten indenlandsk i forhold til eksempelvis rivaliserende herremandslægter. Og Aggersborg, der var fire gange større end de øvrige, har været opført specielt med henblik på beherskelsen af Norge – helt eller delvist.

Men gåden om Aggersborg slutter ikke her. Fundene fra stedet tyder på, at borgen stort set aldrig har været i anvendelse. F. eks. tyder de sparsomme ildsteder ikke på, at stedet har været anvendt til vinterindkvartering for selv de sejeste krigere. Desuden er der brugt megen energi på at bygge borgene i en streng cirkulær form uden nogen egentlig praktisk hensigt (Lund, 1997 s. 161-163).

Det var tillige i mange år en gåde, at en borg af Aggersborgs størrelse overhovedet ikke er nævnt i skriftligt materiale, hvilket muligvis skyldes – som nævnt – at den aldrig har været i praktisk anvendelse. Aggersborg står derfor som et sært monument over Harald Blåtands tid, der var kongemagtens foreløbige kulmination i Danmark.

De følgende konger, Svend Tveskæg og Knud den Store, havde mere travlt med deres Englandstogter – end med at konsolidere deres hjemlige magtbase i Danmark.

De stærke økonomiske og kulturelle for-

bindelser til England bliver bekræftet af placeringen af det nordjyske bispesæde i Vestervig ved Limfjordens vestlige udløb. Og det har sandsynligvis været gennem disse forbindelser, at kristendommen er nået til Danmark. Men omkring 1100 sandede Limfjorden definitivt til mod vest, og Vestervig gik gradvist tilbage, medens bispesædet blev flyttet til Børglum i Vendsyssel.

Knud den Hellige og herrederne

Det er muligvis Aggersborg, der er nævnt som den unavngivne borg i Knytlingesagaen, som blev nedskrevet omkring 1260 for året 1086. Det er i hvert fald blevet en almindelig opfattelse, selv om de arkæologiske undersøgelser ikke tyder på, at borgen var i brug på dette tidspunkt.

Ifølge den angelsaksiske krønike havde den danske konge Knud den Hellige dette år – 1086 – planlagt et erobringstogt til England, hvilket blev forhindret af et nordjysk oprør.

Tolkningerne af dette oprør er forskellige. En traditionel opfattelse har set det som drabet på en kristen helgen. Andre har tolket det som resultatet af en konges urimelige skatteudskrivninger. Og i en mere moderne forskningssammenhæng bliver oprøret opfattet som en reaktion på det første sandsynlige forsøg på at påtvinge danskerne leding, d.v.s. at befolkningen blev pålagt krigenes byrder i form af skatter og rekruttering af soldater (Lund, 1997 s. 178). Og det kan i forlængelse heraf måske ses som resultatet af kongemagtens første forsøg på at indføre et administrativt system i Danmark.

Der fandtes i Knud den Helliges tid en ledingspligt, hvilket betød at soldaterudskrivning var en almindelig samfundspligt under kongens ansvar. Og i denne forbindelse fandtes også en geografisk inddeling af landet,

hvor herredsinddelingen har sin oprindelse (Skovgaard-Petersen, 1977 s. 194-197) efter nogles opfattelse.

Der var derfor ansatser til en administrativ-juridisk inddeling fra Knud den Helliges ledingsvæsen, hvorfra ordet »herred« har været kendt – men næppe fra før det 11. århundrede. Og det nærmere indhold i inddelingen er gået tabt i den historiske overlevering. Det der vides med sikkerhed er, at ordet »herred« nævnes i Knud den Helliges gavebrev fra 1086 – men kun for Sjælland. Og en fuldt udbygget herredsinddeling kendes ikke før Kong Valdemars Jordebog (Lerdam, 2004 s. 19).

Ordet »herred« har været udsat for flere tolkninger. Og traditionelt har man opfattet det som »hærridt« – altså en militær inddeling af landet. Men nyere forskning forklarer ordets første led som folk og ikke som hær, og det sidste led som råd i betydningen magt, hvilket vil sige, at herred står for »magtområde« (Jørgensen, 1985 s. 31).

Og denne forklaring er mere i tråd med herredets faktiske funktion. Herredet fungerede fra højmiddelalderen og frem som den geografiske ramme om tingstederne – eller det juridiske system, hvilket bevidnes af adskillige tingbøger. Hvorimod oprindelsen i ledingsvæsenet forbliver en antagelse uden kildebelæg.

Herredstinget fungerede fra tidligere tider som en selvstyrende institution uden fast ledelse, og først i sidste halvdel af 1300-tallet opstod herredsfoged-embedet. Og i Jylland fandtes herredsfogeden ikke før efter 1412 (Lerdam, 2004 s. 77).

Dette tyder på, at herredet er en selvgroet folkelig retsinstitution, der blev beskyttet – men ikke fremtvunget af kongemagten. Og det er næppe tænkeligt, at herredstinget har kunnet eksistere uden en stabil kongemagts beskyttelse, hvilket ifølge sagalitteraturen ikke

var kendetegnende for Knud den Helliges regeringstid – og ej heller de påfølgende kongers.

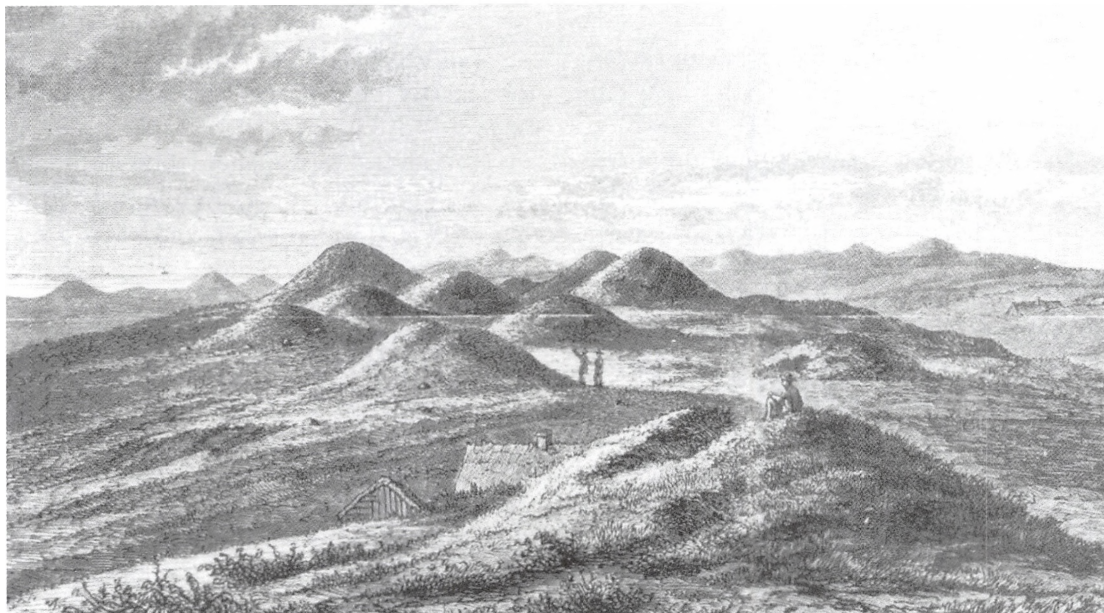
Hvorvidt ledingsvæsenet, som formodet, har haft forbindelse til oprøret og Aggersborg er ikke til at vide. Oprøret er refereret i Knytlingesagaen.

Oprøret mod Knud den Hellige

Knud den Hellige beslutter i 1086, efter at være kommet overens med sin rival, den norske kong Olaf, at erobre England ligesom forfædrene Svend Tveskæg og Knud den Store. Knud den Hellige samlede i den hensigt sine soldater og krigsskibe i Limfjorden, men blev i mellemtiden optaget af krigeriske problemer med venderne. Tropperne blev efter sagens fortælling utålmodige af den lange venten, hvilket voksede til en gryende utilfredshed mod kongen og krigsplanerne (Knytlinga Saga, 1986 s. 70-73).

Det fortælles videre, at herremænd fra Skagen (der formodentlig er lig Vendsyssel) planlagde en sammensværgelse mod kongen p.g.a. af de store skatter, han pålagde folk. Og da kongen gjorde et ophold på Sjørrind (g) ved Limfjorden, samledes de nordjyske herremænd i en landsby også ved fjorden, hvor de ønskede et møde med kongen, der nøjedes med at sende en udsending (Knytlinga Saga, 1986 s. 76-80). Dette unavngivne sted er senere blevet udlagt som Aggersborg, men det kan kun blive gætterier.

Men Aggersborg er gennem tiderne blevet forbundet med Englandstogterne. Og det har været en almindelig opfattelse, at man i nærheden af borgen har kunnet sejle fra fjorden og ud i havet. F.eks. skriver Saxo, at Knud den Hellige samlede flåden i Limfjorden, »ad hvilken der er den korteste Vej til Havet, og som man fordom kunde sejle igjennem, men

På højdedraget St. Jørgensbjerg bød bønderne i sommeren 1441 både adel og konge trods. Stik fra 1800-tallet.

som nu ikke længer kan befares paa Grund af Sandbanker« (Saxo, anden del, 1997 s. 26).

Det er derfor blevet en ofte gentagen opfattelse, at man i vikingetiden har kunnet passere søvejs gennem Hanherred et eller andet sted i nærheden af Aggersborg. Og eksempelvis Bulbjerg har været nævnt som stedet.

Men den geologiske forskning mener, hvis historien har noget på sig, at det mest sandsynlige sted er Sløjkanalen ved Klim. Men med den tids upræcise stedsangivelser kan stedet for den sags skyld sagtens være Hals eller over Aggertangen. På den anden side viser fundet af Kollerupkoggen, at landskabet har set meget anderledes ud dengang.

Oprøret blev ifølge sagaen igangsat af nordjyske herremænd, der dermed skabte en slags nordjysk tradition for bondeoprør gennem hele middelalderen – dels med slaget på Skt. Jørgensbjerg ved Husby Hole i 1441 og Skipper Clementsfejden i 1534.

Og det endte med drabet på Knud den Hellige i St. Albani kirken i Odense. Oprøret

og den følgende række af svagere konger med en påfølgende række borgerkrige om magten i Danmark betød, at kongemagten næppe har haft fornøden styrke til at videreføre kong Knuds forsøg på at indføre et administrativt system i en længere periode fremover. Og man skal mere end et århundrede frem, før man ser et egentligt gennembrud.

Kong Valdemars Jordebog fra 1231

Jellingstenen er blevet kaldt Danmarks fødselsattest. Efter legenden faldt Dannebrog ned fra himlen under et slag i Estland i 1219, og det kan derfor måske kaldes dåben. Dette fandt sted under den store kong Valdemar Sejr, som i eftertiden er blevet kendt som kongen med Dannebrog.

Det er mindre kendt, selv om det har haft ulig større betydning, at kong Valdemar som et foreløbigt højdepunkt i kongemagtens udvikling gennemførte et administrativt system

med en fast geografisk inddeling, hvilket er refereret i Kong Valdemars Jordebog, hvor hovedstykket angives som forfattet i 1231. Og Vestervig er endnu på dette tidspunkt kongelig ejendom – men bortskødedes i 1248. Bogen er øjensynlig en oversigt over kongens og kronens indtægter og ejendomme (Aakjær, 1926-43 Bd.I s. 20).

Jordebogen inddeler Danmark med Skåne og Slesvig i herreder. Jylland er desuden ind delt i 14 sysseler bestående af et antal herreder (Skovgaard-Petersen, 1977 s. 102-103) i en simpel geografisk klassifikation. Limfjorden havde langs de sydlige bredder Himmer-, Salling- og Hardsyssel. Og nord for Limfjorden fandtes Vend- og Thysyssel.

»Thythæsysel« bestod af fem herreder. Hanherred, hvor den kongelige ejendom refereres som »Tymberby Mark«, »Langwath« og »Hyldæslef« (der formodentlig er Hillerslevhus, som er fejlplaceret), Hillerslev Herred, Hundborg Herred, hvor kongen ejede Sundby og Sundby å, Hassing og Refs herred med nævnte Vestervig (Aakjær, 1926-43, Bd. I folio 8 – samt i øvrigt Trap: Danmark, 1961).

Det kan derfor med god ret kaldes Thy fra Agger til Aalborg Lufthavn som det område, den ældst kendte kilde refererer navnet til – som sysselnavnet på den langstrakte halvø, der er påhæftet det mere sammenhængende Vendsyssel.

Dele af Vester Hanherred var i 1200-tallet kongelig ejendom – refereret i jordebogen som Tømmerby Mark og Langvad, hvilket måske kan være årsagen til placeringen af Hannæs birketing ved Tømmerby kirke. »Birk« var et fra herredet undtaget retsområde som ses allerede i 1163 (Hadenfeldt, 1985 s. 86). Og det ser ud til, at det oprindeligt har været knyttet til kongsjorderne. Desuden er Tømmerby kirke af en anseelig størrelse, hvilket også tyder på, at særlige forhold har gjort sig gældende på lokaliteten.

Hanherred blev ved forordning adskilt i 1687 i Øster og Vester Hanherred. Og i løbet af 1600-tallet ses Hanherred i stigende grad nævnt særskilt.

En stor del af sysselnavnene indeholder – eller er afledt af navnene på gamle folkestammer (ifølge Aakjær og andre, heriblandt f.eks. Riismøller, 1988 s. 74-75). Og de er derfor formodentlig af ældre oprindelse end jordebogen. Sysselinddelingen kan være en fortsættelse af ældre småriger, og jordebogens inddeling kan derfor i større eller mindre grad bygge på et ældre grundlag. »Thy«-navnet er måske afledt af »teutonerne«, der var den folkestamme, som menes at høre til i det nordvestjyske. Men i øvrigt er der uenighed om, hvorvidt syssel- eller herredsbegrebet er ældst (Aakjær, 1926-43 Bd. I s. 58).

Thy nævnt som Thiuth, Thyuth, Thyud eller Thyth hænger (ifl. Aakjær – men afvises af andre) sammen med det urgermanske stammenavn »Teutones«. Idet det synes, som om et folk af dette navn allerede omkring år 325 f. kr. boede på disse egne. Kilden til denne oplysning er Pythæus af Massilia, der gæstede og boede i Vest- og Nordvest-Danmark på denne tid (Aakjær, 1926-43 Bd. III s. 13-14).

Men i øvrigt findes der også andre mere populære tolkninger af navnets oprindelse – bl.a. at det er afledt af »tyren«, fordi thyboerne var kendte for deres fede stude – eller den førkristne gud »Tyr«.

Det er slående, når man ser denne herreds- og sysselinddeling fra 1231 indtegnet på et kort, at det helt tydeligt har været hensigten at inndele landet i lige store enheder – og at man har kunnet gøre dette i 1231 uden moderne landmålerudstyr.

Jordebogen er nok den største milepæl i dansk administrationshistorie med en geografisk inddeling, der har haft betydning indtil nyere tid.

Herredstinget var hjørnестenen i det rets-
lige system til løsning af tvistigheder, krimi-
nalsager og ejendomsoverdragelser, medens
sysseletinget kun sjældnere fandt anvendelse –
f.eks. ved bondeoprør og lignende større sa-
ger. Thysyssels ting – eller Thysyssels bygde-
ting – er nævnt for årene 1348, 1367, 1376 og
1418, og det synes at være blevet afholdt i
Thisted.

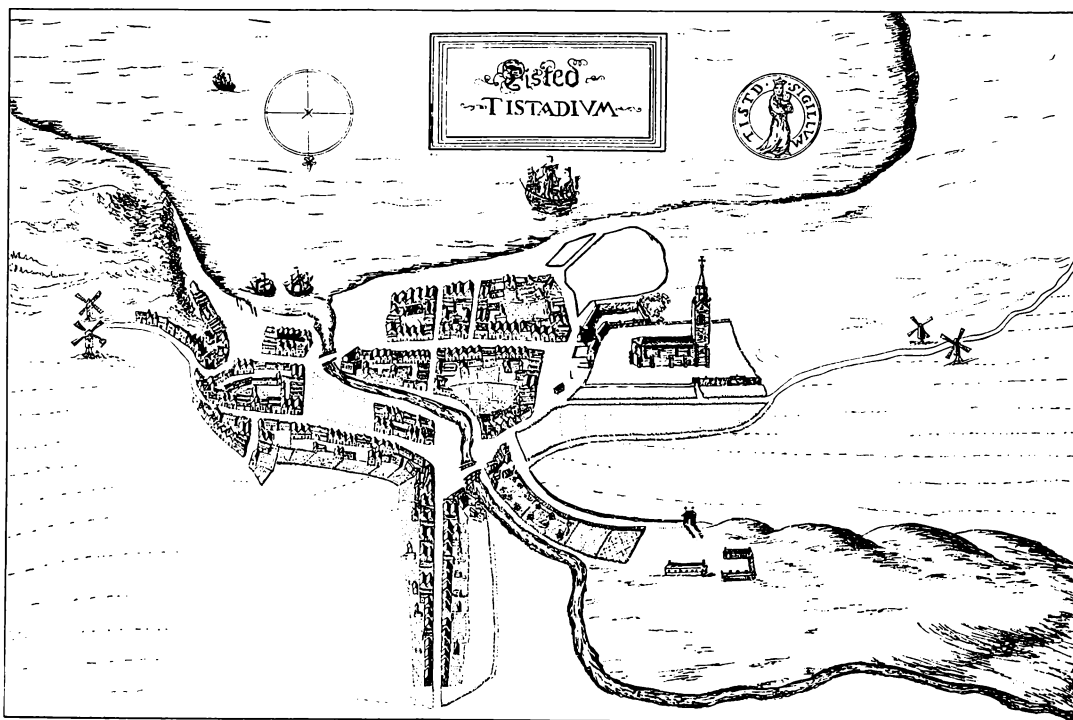
Thisted by

Placeringen og fremvæksten af Thisted by er
endnu en af historiens mange gåder. Natur-
geografiske forhold, f.eks. besejlingsforhol-
dene, har været en traditionel tilgangsvinkel i
tolkningen af de danske købstæders frem-
vækst – og synes i mange tilfælde at være
logiske forklaringer. Men besejlingsforhol-

dene på Thisted var mildest talt elendige. Og
flere andre steder på fjordkysten – f.eks. Am-
toft, Hovsør, Gudnæs og Doverodde – havde
langt bedre besejlingsforhold. Det er derfor
nok rigtigt, som nævnt flere steder, at Thisted
konkurrerede med Hovsør om købstadspri-
vilegierne.

Thisted by var derimod placeret lige præ-
cis i centrum af det gamle Thysysseleting, hvor åen
dannede skellet mellem Hundborg og Hiller-
slev Herred med tre herreder mod vest og tre
herreder mod øst. Og hvis sysseletinget har
været afholdt på stedet, som det synes, kan
byvæksten være formidlet af dette, idet ting-
møderne også tiltrak handelsfolk, prædikan-
ter, gøglere og godtfolk fra nær og fjern.

Desuden ligner det mere end en tilfældig-
hed, at byens fremvækst netop kan henføres
til den periode, hvor Thy's sysseleting er

Resens kort over Thisted fra 1600-tallet. Åen, der næppe har kunnet besejles, danner skellet mellem Hund-
borg og Hillerslev herreder.

nævnt. Og dertil kan byvæksten være tilskyndet på forskellig vis af centralmagtens administrationsbehov, som det f.eks. var tilfældet med Viborg og landstinget dersteds.

Thisted kan derfor allerede fra dets spæde begyndelse have været den administrationsby, der siden hen blev udpræget. Tolkningen af bynavnet som Thy's tingsted – Thysted eller ThyStadt, som der står på Resens kort fra 1600-tallet, virker derfor mere sandsynligt, selv om det er blevet afvist af flere – men får tilslutning af andre (f.eks. Lauring 1972 s. 183). Og dermed betyder Thisted simpelthen – byen i Thy.

Fra 1400-tallet vides det, at der i Thisted fandtes en by af en vis størrelse med et større kirkebyggeri, og borgere der solgte heste til Holsten. Men historien om det gamle Thisted er stadigvæk kun svagt udforsket.

Men ingen regler uden undtagelser – i løbet af middelalderen fik adelen, kirker og klostre stigende indflydelse og magt. Gejstligheden blev en slags stat i staten. Desuden fik en række byer tildelt kongelige købstadsprivilegier, hvilket i Thysyssel gjaldt for Thisted i 1524, der i perioden 1500-1800 var en by på ca. 1000 indbyggere. Dermed blev byens borgere underlagt købstadslovgivningen med bytinget som myndighed.

Det fortælles, at Thisted fik stadfæstet sine købstadsprivilegier d. 10. aug. 1524 af kong Frederik I – »for biskop Stygge Krumpens skyld« (refereret efter Martensen-Larsen, 1986 s. 22 – historien er nævnt flere andre steder). Stygge Krumpen var biskop på Børglum i Vendsyssel, der på dette tidspunkt ejede Thisted med en større bispegård samt store jordbesiddelser i Thy.

Birketinget

Det blev desuden almindeligt, at adelige storgodsejere og –slægter erhvervede birkeret

med de rettigheder og indtægter, som fulgte dette – d.v.s. den fulde jurisdiktion over deres ejendom, inklusiv fæstebønderne. Dermed fik godsejeren ret til at ansætte foged og dommer for eget godsområde (Riismøller, 1988 s. 181) i et forhold, der var meget tæt på hånd og halsret over fæstebønderne, og andre offentlige myndigheder kunne ikke gribe ind i forholdet.

Birket er en meget gammel institution, der er lige så gammel eller ældre end herredet, og det var fra begyndelsen tæt knyttet til kongemagten. På et tidligt tidspunkt fandtes i Danmark en række kongelige godser, som udgjorde deres egne retskredse med særlige regler kaldet birkeret (Lerdam, 2004 s. 93).

I løbet af 1400-tallet fik et stigende antal velhavende og indflydelsesrige godsejere birkeret på deres gods (Lerdam, 2004 s. 7). De første birker dukkede op på kongeligt territorium i første halvdel af 1200-tallet. Og fra samme tid findes vidnesbyrd om klostre, der af kongen fik overdraget den fulde jurisdiktion over deres undergivne (Lerdam, 2004 s. 8) – og dette var et kongeligt privilegium. Bøder, idømt på birketinget, tilfaldt birkepatronen, d.v.s. enten kronen, godset eller klostret.

I områder, hvor et enkelt gods indtog en dominerende stilling, blev birketinget den retslige myndighed i tilknytning til fæstevæsenet. I en efter vore dages opfattelse utidig sammenblanding af privat godsadministration og offentlig ret.

Et eksempel på dette er de fem sogne på Hannæs, som havde et birketing indtil 1688, hvor den enevældige kongemagt fratog adelen dette privilegium. Birketinget på Hannæs synes i sin oprindelse ikke at have været knyttet til herregården Vesløsgård, og det hænger derfor formodentlig sammen med den kongsjord, som er refereret i Kong Valdemars Jordebog – altså et såkaldt kronbirk, og den

relativt isolerede geografiske beliggenhed kan også have spillet en vis rolle.

Næsbo ting er nævnt fra 1363 – omtrent samtidig med at Vesløgsgård fremstod som et betydeligt gods, men det blev nedlagt midt i 1500-tallet – og omtales som ødelagt. I 1588 fik Hannæs igen lov til at have ting, fordi herredstinget lå så langt borte i Tingskoven i Skræm sogn – og vejen dertil gik over en ond vejle – og herremændene klagede derfor over, at der var for langt at køre til tinget (Trap, 1961 s. 510 samt Albøge, 1991 s. 58 og Lerdam, 2004 s. 28, 91, 107).

Historien om Nørhå birk i Hundborg herred er mere traditionel. Nørhågård og sogn tilhørte Vestervig kloster. Og birket nævnes i 1477. Birkeretten blev stadfæstet af kong Hans i 1505, og det varede som for Hannæs birketing til 1688 (Trap, 1961 s. 614 og Lerdam, 2004 s. 113-114), hvor store retskreds-sammenlægninger betød, at mange kronbirker blev nedlagt (Lerdam, 2004 s. 44).

Desuden fik biskop Jep Friis birkeret over Thisted i 1454 (Sørensen, 1994 s. 23), hvilket ikke betød, som nogle har hævdet, at byen var købstad allerede på dette tidspunkt. Derimod betød det, at byen blev administreret som et gejstligt gods, hvilket endnu en gang bekræfter, at gejstligheden havde store økonomiske interesser i Thisted, hvilket sandsynligvis kan være en årsag til den senere tilde-ling af privilegierne.

Vestervig Kloster var den store godsbesid-der i Sydthy, og den nævnes som kongsjord i Kong Valdemars Jordebog. Klostret blev grundlagt i 1160'erne – og birketinget kendes fra 1435, men det går sikkert længere tilbage. Birket, der omfattede Vestervig og Agger sogne, blev ikke nedlagt før i 1800 (Lerdam, 2004 s. 120).

Hanherrederne havde foruden Hannæs birk endnu et birk i Aggersborg. Aggersborg er også nævnt som kongsjord i Kong Valde-

mars Jordebog, men birket nævnes ikke før 1553-55 – og har ligget til kongsgården. Aggersborggård blev mageskiftet fra kronen i 1579 og 1584, og som resultat heraf blev kron-birket nedlagt i 1606 (Lerdam, 2004 s. 100).

Endnu et bondeoprør

I 1534 var den gal igen med et bondeoprør – fulgt af reformationen, der endnu en gang forrykkede magtstrukturerne i det danske rige. Skipper Clement-fejden hærgede i hele Nørrejylland. Skipper Clement, der skiftevis kaldes skipper, kaper og sørøver, fik rejst bønderne til oprør mod adelen, og samtidig foregik en borgerkrig om kongemagten (og troen) den såkaldte Grevens fejde.

Oprøret var koncentreret i Himmerland og Salling, men enkelte hændelser fandt også sted i Thy. Den mest kendte hændelse er, at Olaf Duus oplæste et oprørsbrev på Refs herredsting. Og bønderne nedbrændte og udplyndrede en række herregårde, herunder Vestervig Kloster og Lyngholm i Sydthy. Borgerne i Thisted, der netop 10 år tidligere havde fået købstadsprivilegier, tilsluttede sig også oprøret.

Clementsfejden endte med den blodige nedkæmpelse af oprørshæren i Aalborg den 18. dec. 1534 (Tvede-Jensen, 1985 s. 28-31 samt Svend Sørensen, 1994 s. 26-27). Og det blev det sidste af de store bondeoprør. I de følgende århundreder fulgte en yderligere konsolidering af kongemagten og adelsvældet, der efterhånden førte til enevælden – og en underkuet bondestand. Dette betød desuden, at det gamle i hovedsagen folkestyrede retssystem med syssel- og herredsting fik en reduceret betydning.

Efter enevælden

Efter enevældens indførelse i 1660 gik bestræbelsen fra kongemagtens side på at styrke

Vester Hanherred på »Det Kgl. danske Videnskabs Selskab«'s kort fra 1790. Kortet er det ældste pålidelige topografiske kort over Danmark.

centraladministrationen. Men man byggede ikke videre på sysselinddelingen, som var det regionale retssystem i Jylland. Derimod udviklede man lensmandsinstitutionen, som i 1500-tallet havde fået stigende betydning, efter at gejstlighedens godser med reformationen i 1536 for størstedelen var blevet kongelig ejendom.

Lensmanden var kongelig udnævnt lokal embedsmand, og han skulle tage sig af admi-

nistrationen af de kongelige godser, skatteopkrævninger, soldaterudskrivning m.v. Lensområderne var dels bestemt af godsejendommene og dels af herredsgrænserne (Jørgensen, 1985 s. 21-30). Og det blev grundlaget for den amtsinddeling, som indførtes i 1662, hvor lensmanden blev til amtmænd – i et meget magtfuldt kongeligt embede.

Dueholm, Vestervig og Ørum amt kom til at bestå af Mors og de fire vestlige herreder i

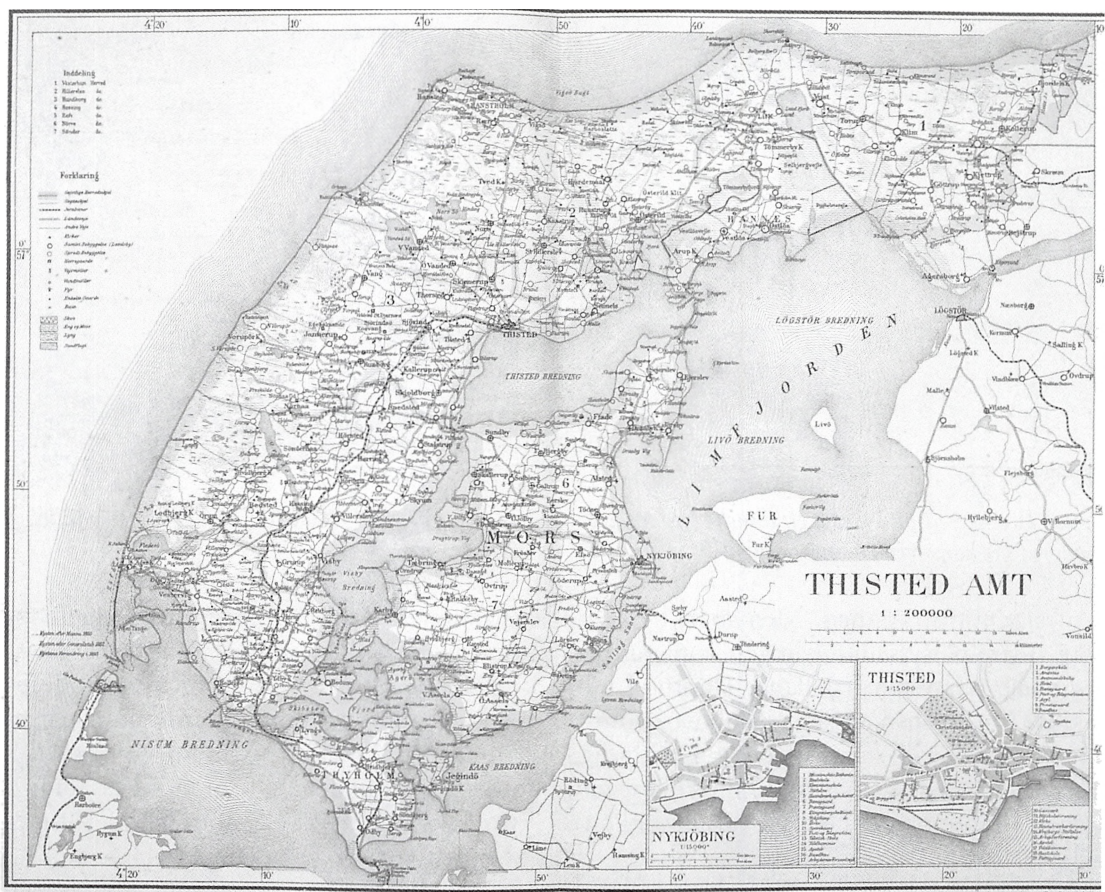
Thy – og fik navn efter de dominerende godsbesiddelser på egnen, mens Vester og Øster Hanherred kom under Aalborghus amt. Og dette er måske årsagen til den misforståelse, at Vester Hanherred har været henregnet til Vendsyssel.

Denne amtsinddeling, som byggede på det gamle lensvæsen, var i flere henseender uhenigtsmæssig med f.eks. en række meget store og meget små amter. Og i 1793 gennemførtes en reform, der skulle forenkle systemet, hvor det bl.a. blev tilstræbt, at amterne blev lige store (Jørgensen, 1985 s. 84).

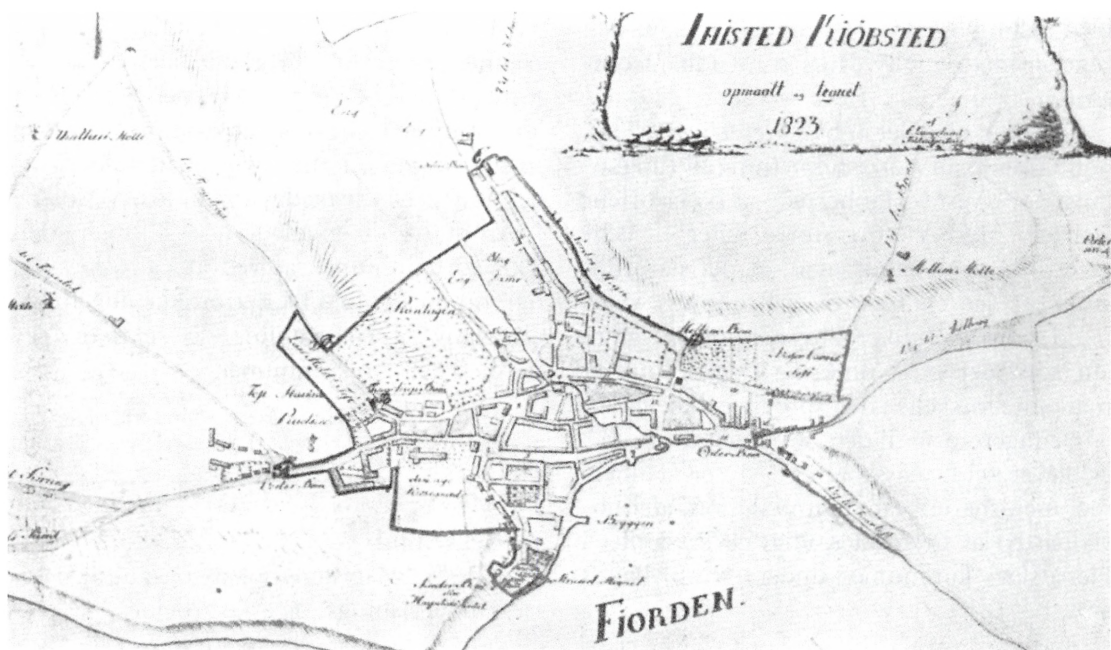
Dette blev til oprettelsen af Thisted amt, der blev lig med det gamle Thysyssel plus

Morsø Nørre og Sønderherred fra det gamle Sallingsyssel minus Øster Hanherred, som kom under Hjørring. Amtsgrensen blev midt i Tingskoven mellem Fjerritslev og Brovst, og Hanherrederne var dermed delt mellem to amter (Lauring, 1972 s. 197 – se endvidere Trap, 1961 samt Rolighed, 1966 s. 11). Samtidig gik man over til at opkalde amtet efter den by, hvor amtskontoret var placeret.

Ordningen fra 1793 viste sig overordentlig stabil og blev gældende indtil 1970. Den overlevede dermed de store politiske omvæltninger i 1800-tallet med den borgerlige revolutions udskiftning af enevælden med demokrati og folkestyre.

Kort over Thisted Amt. Fra bogen »Danmarks Amtskort« Gyldendals Boghandel, Nordisk Forlag. 1904.

Tegningen fra 1823 viser den hastigt voksende købstad, hvis indbyggertal næsten fordobledes fra 1800 til 1823.

Desuden overlevede denne amtsinddeling de store økonomiske forandringer, som fulgte. F.eks. fik den lille amtsby Thisted sin storhedstid i 1800-tallet med den ekspansive vækst i eksporten af korn og landbrugsvarer til England, der gjorde den lille by til en søfartsby af betydning. Og byens folketal seksdobledes fra 1068 personer i 1801 til 6072 i 1901 (efter folketællingslister). En vækst der var betydeligt over landsgennemsnittet.

Thisted formåede derimod ikke at følge med i det 20. århundredes industrielle vækst, og folketallet i Thisted blev ikke engang fordoblet fra 1900-2000 – og lå under landsgennemsnittet. Og oven på flere årtiers relativ stagnation var Thisted efter flere århundreder heller ikke længere amtsby i 1970.

Kommunalreformen i 1970

En ny kommunalreform blev efter flere års

diskussion gennemført i 1970 – den største reform af det geografisk-administrative system siden 1231, hvilket var endnu en centralisering med sammenlægning af amter og kommuner. Thisted amt blev dermed nedlagt.

Forhandlingerne op til reformen var lange og komplicerede. F.eks. var man nået til enighed om en sammenlægning af Thisted og Ringkøbing amter, men dette mødte modstand i indenrigsministeriet, hvor man mente, der skulle være en større by som centrum i amtet. Og denne løsning gik i hårdknude.

Morsingboerne gik derfor efter nogen tid i forhandling med Viborg, eftersom man forventede en Sallingsundbro, og mødte positiv velvilje. Og thyboerne var dermed mere eller mindre nødsaget til at følge efter. Thisted amt blev dermed slået sammen med Viborg – i noget, der efter min mening er en hybrid

med Salling og Skive-Viborg egnen som den centrale del og Thy-Mors som udkantsområde.

Samtidig blev det et beskåret Thy. På Thyholm følte man større tilknytning til Ringkøbing. Og i Vester Hanherred var og er orienteringen mod Aalborg større. Efter en længere diskussion fandt man, at det naturlige amtsskel var en linie over Bygholms Vejle, Lund Fjord til Bulbjerg, hvilket nok er rigtigt, eftersom der også omkring denne linie er markante forskelle i den sproglige dialekt.

Delingen førte til det, der noget dramatisk er blevet kaldt massakren på Vester Hanherred, men snarere var en amputation, idet hovedparten af herredet stadigvæk er samlet i Fjerritslev kommune under Nordjyllands amt.

Men fem sogne i Vester Hanherred, kaldet Hannæs, kom til Viborg amt. Det var under forhandlingerne en klar tendens, at landkommunerne ønskede at komme sammen med bykommunerne, hvor skatteunderlaget var bedst. Det lykkedes for Øsløs, Vesløs og Arup at nå til enighed med Thisted. Men Thisted kommune var ved at få vokseværk, og Tømmerby-Lild fik derfor ikke noget reelt alternativ til Hanstholm. Og Hannæs blev dermed delt i to kommuner.

Kaj Sekkelund

Født 1957. Magister i lokal- og kulturhistorie. Undervisnings- og arkivarbejde.

Litteratur

Albøge, Gordon: Stednavne i Hanherred. Institut for Navneforskning. Kbhvn. 1991.

Hadenfeldt: Tage: Kongemagten og de danske byer i 12. og 13. århundrede (upubl. Manus) AUC 1985.

Jørgensen, Harald: Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. Rigsarkivet 1985.

Knytlinga Saga. The History of the Kings of Denmark. Odense 1986.

Lauring, Palle: Nord- og Vestjylland. Kbhvn. 1972.

Lerdam, Henrik: Birk, lov og ret. Birkerettens historie i Danmark indtil 1600. Kbhvn. 2004.

Lund, Niels: The Danish Empire and the End of the Viking Age. i: The Oxford illustrated History of the Vikings, 1997 s. 156-182.

Martensen-Larsen, Florian: Hav, fjord og handel. 1986.

Riismøller, Peter: En himmerlandsbog. Aalborg 1988.

Rolighed, Jens: Bolbjergbogen, 1966.

Saxo Grammaticus: Danmarks Krønike v/ Fr. Winkel Horn, 1997.

Skovgaard-Petersen, Inge: Oldtid og vikingetid. i: Danmarks historie, 1977 s. 15-209.

Sørensen, Svend: Det gamle Thisted. Thisted købstads historie bd. I 1994.

Tvede-Jensen, Lars: Jylland i oprør. Skipper Clementfejden 1534. Århus 1985.

Aakjær, Svend: Kong Valdemars Jordebog. Bd. I-III. Kbhvn. 1926-43.

En retssag i 1811

af Herdis Fisker

Selv om Danske Lov (1683) afskaffede mandens ret til et tugte hustruen »med kæp eller vaand«, så var kvindens retsstilling indtil 1857 sådan, at hun principielt var umyndig hele livet igennem. Var kvinden ugift, vedblev faderen at bestyre hendes værdier, og når han døde, fik hun beskikket en værge. Hvis hun giftede sig, overtog manden faderens rolle.

I 1857 blev den ugifte kvinde ligestillet med manden. Hun blev ligesom manden fuldmyndig ved 25-års alderen, fik fri adgang til erhvervsvirksomhed og fik lige arveret med mænd. Den gifte kvindes umyndighed blev først lempet i 1880, da hun fik råderet over de midler, hun skaffede sig ved selverhverv.

Kvindens umyndighed betød imidlertid ikke, at hun var uden retssikkerhed. Det vidner følgende sag om, hvor en husbond i 1811 forsøgte at få sin husholder tilbage ved rettens hjælp.

Selv om der ikke var noget, der hed arbejdsretten før i tiden, så kunne konflikter mellem arbejdsgivere og arbejdstagere alligevel have i retten, som det skete ved politiretten i Thisted i 1811. En gårdmand fra Lild beskyldte her sin husholder for at have forladt pladsen i utide.

Den anklagede pige hed Johanne Jensdatter og var fra Tovsig i Østerild sogn. Slår vi op i folketællingen, er det en overkommelig sag at finde hende. I de første mange folketællinger (1787, 1801, 1834 f.f.) var der nemlig kun tre gårde i Tovsig. Det er først ved folketællingen i 1890, at der også optræder en plantørbolig og et enkelt hus.

Ved folketællingen i 1801 boede Johanne Jensdatter hjemme hos sine forældre, Jens Eskildsen og Maren Nielsdatter. Med sine 21 år var hun den ældste af børnene, der desuden bestod af en yngre søster og tre yngre brødre.

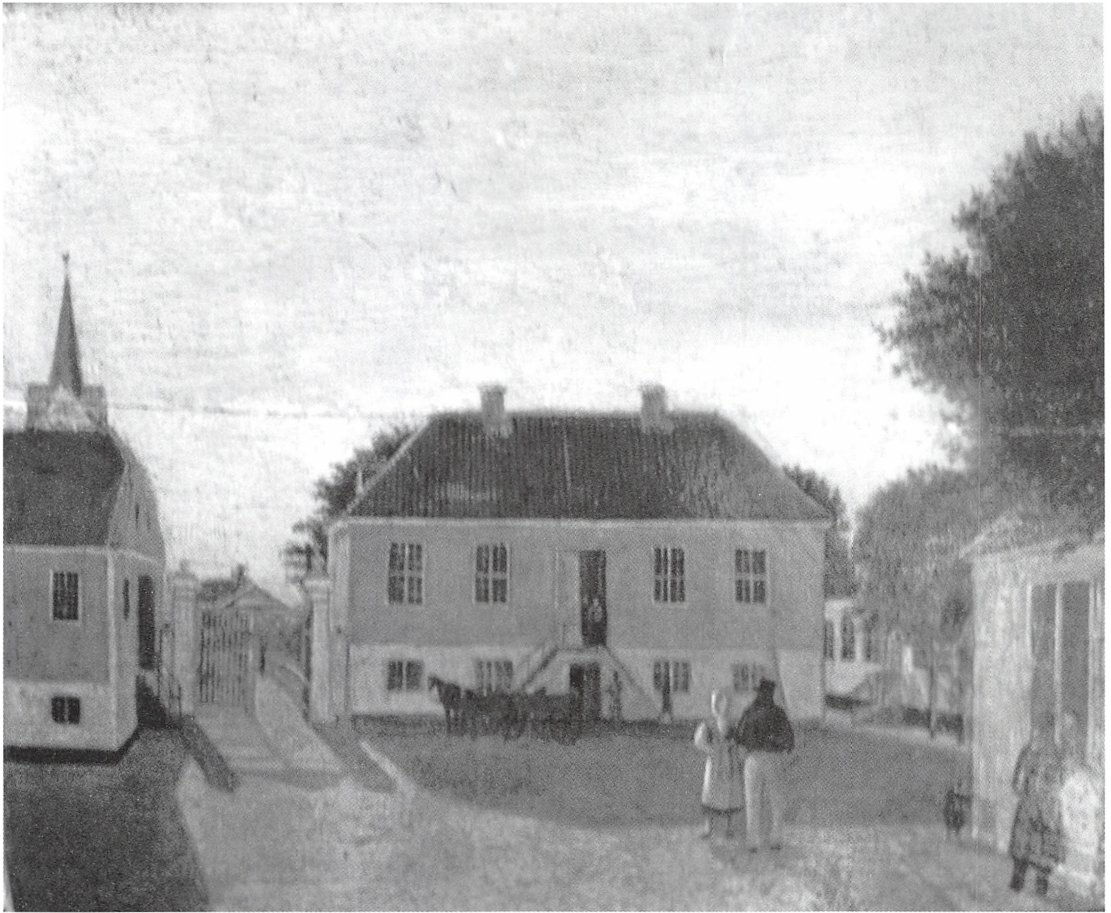
Anklagen

Sagen mod Johanne Jensdatter blev behandlet på et retsmøde d. 9. juli 1811 i Thisted,

hvor dommen faldt fire dage senere. Politiretten var nedsat i Hillerslev-Hundborg Herreders tingstue under forsæde af herredsfoged Christian Brøndlund. Som vitterlighedsvidner var Rasmus Skræder og Peder Holm til stede. Tingstuen befandt sig i det kun otte år gamle rådhus, der lå ud for det nuværende Rådhusstræde.

Retsmødet var indvarslet allerede den 6. juni 1811, da Bolle Henriksen af Nørklit eller »Kieret« i Lild sogn havde indgivet klage over, at Johanne Jensdatter »2de Gange skal være bortløbet af hendes Tieneste hos ham«. Ifølge retsprotokollen påstod Bolle Henriksen, at retten måtte pålægge Johanne Jensdatter igen at indfinde sig i hans tjeneste, selv om »indbemeldte Pige ikke egentlig var tilfæstet hans Tieneste med nogen bestemt Løn«. Om ansættelsesforholdet havde Bolle Henriksen givet følgende forklaring:

»Ved sidste Mortensdags Tider tilbød Pigen sig selv at begive sig i hans Tieneste, hun indfandt sig og hvorpaa han og strax gav hende et Sølv Hovedvandsæg, nu at beregne til Værdi 30 Bankosedler, ligesaa købte hun en Kyse, som han betalte for hende med 10 Rd, for hende

Det gamle rådhus på Store Torv, hvor retssagen foregik. Rådhuset blev bygget i 1803. Maleri Thisted Museum.

indløste hos Farveren noget Tøj, hvorfor han betalte 4 Rd, til hende købte en Hue og derfor betalte 2 Rd, alt foranstaaende var hende skiænket og givet, uden at han enten havde ventet Godtgjørelse eller nogen Tieneste, men dog havde han forventet, at hun desvilligere ville have været hos ham og noget længere bestyret Huusholdningen«.

Ifølge eget udsagn havde Bolle Henrichsen desuden overladt Johanne to tørklæder og syv alen tøj til et skørt.

Men i det mindste tørklæderne var vel at mærke kun til at bruge så længe, hun var hos ham.

Forsvaret

Johanne Jensdatter var til stede ved retsmødet den 13. juli sammen med sin far, Jens Eskildsen. Om hendes forklaring hedder det i retsprotokollen:

»Hun erklærede ingensinde at have tilfæstet sig Bolle Henrichsens Tieneste, men vel givet ham Løfte om saa meget hun kunde at være ham behiælpelig ved Huusholdningens Affaire og hvad andet hun ellers kunde forrette i hans Tieneste, men da hans næsten daglige Omgang og Opførelse mod hende forbød hende nu længere at være hos ham, saa var hun nu fuldkom-

men bestemt i ikke igjen at træde i hans Tieneste, og hvad han havde givet hende vilde hun holde sig til at beholde som Gave, uden at hun havde nogen sinde tilforpligtet sig samme at af-tiene på anden Maade end som foran er an-meldt, uagtet de ommeldte 2de Tørklæder vare hende som Gaver overleverede, så vilde hun dog strax tilbagelevere ham samme. Desuden forbeholdt Pigen sig sin lovlige Ret og Tiltale til Bolle Henrichsen for de af ham mod hende, medens hun var hos ham, udøvede Trudsler, Skiælds og Ærerørige Ord.«

Retten gjorde sig umage for at få sagen af-gjort ved forlig, men det var forgæves, og sa-gen fortsatte med vidneførsel.

Johanne Jensdatter førte to ubeslægtede vidner: Peder Kold fra Kæret og Chresten Ja-cobsen i Hole. De havde begge hørt, at hun ikke var fæstet i Bolle Henrichsens tjeneste, og at hun flyttede fra ham sidste Sct. Olufs markedsdag. Af deres vidneudsagn er det i øvrigt næppe en overfortolkning at slutte, at Bolle Henrichsen må have haft et særdeles hidsigt gemyt.

Begge vidner havde hørt Bolle Henrichsen sige, at han havde foræret Johanne hoved-vandsægget. Peder Kold havde hørt på, at han havde givet hende tøjet til skørtet. Hun havde fået det, efter at Bolle Henrichsen havde beskyldt hende for tyveri og hor. Han

havde samtidigt sagt: »Du skal ikke græde og dermed kan du vel give dig tilfreds«. I øvrigt kendte vidnerne ikke noget til den påståede løbsagtighed.

Om natten den omtalte St. Olufs markedsdag havde vidnerne hørt Bolle Henrichsen true Johanne med følgende ord: »at han skulde gøre hende det værste han kunde«. De hårde ord var en følge af, at hun ikke længere ville blive hos ham.

Chresten Jacobsen havde sammen med tje-nestepigen Dorthe Nielsdatter overværet, at Bolle Henrichsen i sin vrede tog en spade og rendte efter Johanne Jensdatter og Dorthe Nielsdatter, som han truede med spaden.

Peder Kold forklarede, at Niels Skolemester og hans kone samt Bolle Henrichsens søn havde fortalt ham, at Johanne Jensdatter kun havde medtaget sine egne klæder og de ting, som tilhørte hende, idet disse ting var indbragt i Niels Skolemesters hus. Begge vidner havde hørt Bolle Henrichsen sige, at Jo-hanne havde tjent ham ærlig og tro.

Vidnet Chresten Jacobsen havde hørt Bolle Henrichsen udtale, at han fortrød, at han ikke havde lemlæstet Johanne på arme eller ben, så han derefter kunne have kørt hende lige til doktoren.

Begge vidner havde endvidere hørt Bolle Henrichsen beskyldt Johanne for med forsæt

indom 3de Julen er bleven af den samme Doms Lovsige
Peder Kold og indom 13de Julen af den samme. Med sine
Landsfoged indom min Gæstgæst Dage

Ordlyden af de sidste linier i retsprotokollen den 13. juli 1811 med herredsfoged Christian Brøndlunds egenhændige underskrift.

at ville afbrænde hans hus. Han syntes dog at have været beskænket, da han kom med sidstnævnte beskyldning.

Efter oplæsningen af vidneforklaringerne havde Bolle Henrichsen ikke noget at spørge om, og sagen blev optaget til dom.

Dommen

Den 13. juli 1811 blev dommen afsagt i overværelse af de to »tester« Peder Knakkegaard og Peder Holm. Der blev afsagt følgende dom:

»Da husmand Bolle Henrichsen under den til Politi Retten indklagede Sag mod Pigen Johanne Jensdatter har erklæret, hun ikke på nogen vis Tiid eller for nogen bestemt Løn var fæstet i hans Tieneste, så kan hans Påstand om Politi Rettens Assistance at tvinge hende i hans Tieneste igien ikke tages til følge.

Som en beslægtet af ham har hun efter Bolles Overtalelse bestyret hans Huus, og da hun ikke finder sig tient med længere der at forblive, har hun naturligvis begivet sig derfra til sit Hiem. At han beråber sig på samme store

Foræringer viser barnagtig Taabelighed. Hvem kiender Grunden og Motiverne til disse Foræringer, maaske en Udsoning eller andre skiulte Aarsager, Gaver og Foræringer er ikke Løn, og den som ikke lovmæssig er fæstet paa bestemt Tiid for Kost og vis Løn er ikke Tieneste Tyende, som kan anses efter Forordningen af 25, Marti 1791.

Thi kiendes for Ret:

Pigen Johanne Jensdatter, Thousig, bør for Bolle Henrichsens ubeføjede Tiltale i denne Sag fri at være.

Sagens Omkostninger betaler Bolle Henrichsen efter Sportel Reglementet inden 3de Solemærker efter denne Doms lovlige Forkyndelse under Adfærd efter Loven. Dette til bekræftelse under min Haand og Segl.«

Brøndlund

Herdis Fisker

Født 1933. Pensioneret ekspeditionssekretær i Alm. Brand.

Maries rejse fra Klim til Sønderjylland i 1920

af Bent Anker-Møller

I februar 1920 skrev forfatterens farmor et brev til sine børn, hvori hun beretter om sine tanker og følelser i forbindelse med sin rejse til Sønderjylland for at deltage i genforeningsafstemningen 10. februar. Marie Anker-Møllers brev danner grundlaget for denne lille artikel, som forfatteren har suppleret med nogle kortfattede historiske oplysninger om optakten til den for sønderjyderne så altafgørende afstemning. – At en præstekone fra Klim kunne deltage i denne afstemning, kan måske undre i dag, men alle, der var født i landsdelen, var udstyret med stemmeret. Og det gjaldt naturligvis, uanset om man på afstemningstidspunktet var bosiddende i kongeriget eller i Tyskland.

I 2005 er det som bekendt 85 år siden, den nuværende danske del af Sønderjylland stemte sig tilbage til Danmark. Marie Anker-Møller, min farmor, var blandt de stemmeberettigede, der boede på den danske side af grænsen. Og Marie tog af sted.

Det var lørdag den 7. februar 1920, Marie satte sig i formiddagstoget på stationen i Klim, en lille landsby ved jernbanen Aalborg-Fjerritslev-Thisted. Hun skulle til landsbyen Hjerndrup i Sønderjylland, hvor hun var født, for at stemme.

Marie var på dette tidspunkt 59 år. Siden 1886 havde hun været gift med Søren Anker-Møller, grundtvigsk frimenighedspræst i Klim gennem 46 år frem til sin død i 1929. Med ham havde hun 13 børn. Tre af dem var døde.

Afstemningens baggrund

Den 11. november 1918 trådte våbenhvilen efter Første Verdenskrig (1914-1918) i kraft. Fredskonferencen, der samledes i Paris 18. januar 1919, modtog undervejs i forhandlingerne en dansk rigsdagsdelegation, der forelagde ønsket om to afstemningszoner i det slesvigske område: 1. zone fra Kongeåen til en

linie nord om Flensborg og vestpå syd om Tønder. 2. zone Flensborg og en række landsogne i det nordligste Mellemslesvig.

I løbet af foråret blev repræsentanter for en bevægelse, der gik ind for at inddrage en tredje zone i afstemningen, hørt i Paris – og bøn hørt! Så da fredsbetingelserne 7. maj samme år blev offentliggjort, var de tre afstemningszoner en realitet, den 3. med sydgrænsen Slien-Dannevirke-Ejderen. Senere bøjede konferencen sig for et regeringsønske fra dansk side og strøg bestemmelsen om afstemning i 3. zone, hvor befolkningen i overvejende grad var tysksindet. I 2. zone skulle der stemmes kommunevis, i 1. zone en bloc. Dette område skulle som helhed gå til Danmark eller forblive under Tyskland. Den nye grænse mellem Danmark og Tyskland skulle være en sindelagsgrænse.

I forbindelse med Maries stemmeret er det her tilstrækkeligt at minde om, at enhver, der – som hun – var født i en af zonerne, kunne stemme på det sted, hvor vedkommende var kommet til verden. Uden denne bestemmelse kunne man i Danmark frygte, at den tysksindede del af befolkningen ville blive begunstiget. Siden 1864 var nemlig det danske befolkningsselement af flere grunde blevet

Marie og Søren Anker-Møller.

reduceret. Denne baggrund var Marie – og mange i hendes situation – næppe blevet nok orienteret om fra officiel dansk side, utvivlsomt af forsigtighedsgrunde i forhold til tyskerne. Konsekvensen heraf var, at Marie – som vi ser det flere steder i det følgende – udtrykker modvilje mod de tilrejsendes stemmeret. På den anden side var hun og de mange med hendes holdning givetvis følsomme over for den udbredte opfattelse i kongeriget, at det at blive hjemme var noget i retning af landsforræderi.

Maries brev til sine børn

Kort tid efter rejsen fortalte Marie i et brev, rundsendt til hendes børn, om sine oplevelser. De mange citater, der følger herefter, stammer herfra: »Kl. 14.30 rullede vi fra Thisted og sydpå i to, os reserverede vogne, som gik

over til Struer... Der kom folk til ved hver station. Vi havde læst i et blad, at man ville modtage os i Holstebro med musik og fest, og vi nærmede os i spænding, men opdagede intet af den slags. En mand anmodede os om at gå ind i ventesalen, hvor der var folk, der ville huse os om natten. Næste morgen kl. 7 samledes vi på stationen med værterne og mange fra byen og omegnen, som skulle med, så der var en vældig forsamling, da toget fra Struer rullede ind, og vi sang: »Der er et yndigt land«, og der råbtes hurra, da vi kørte. Nu kom der folk på toget langs hele vestkysten... I Ringkøbing og Bramminge var der folk, musik, taler og hurra... Jeg for min part syntes slet ikke, der var noget at hylde os for...«

Vi ser her Maries omtalte ulyst til at stemme. I øvrigt kom der færre tyskere sydfra end ventet, ca. 9.000. Fra kongeriget kom der ca. 14.000.

En særlig oplevelse undervejs til grænsen: *»Et sted kom en kone og en mand ind, øjensynlig småkårsfolk. Hun frisk og strålende, han med et mærkeligt dødningsagtigt udseende. Han havde været med i krigen i alle årene. De havde boet på Als, men han havde haft orlov fem måneder før våbenhvilen og var da flygtet med en anden soldat i en båd til Fyn. Konen og børnene var senere kommet over. Hvor vidunderligt for disse folk at kunne rejse hjem og stemme, uden at nogen hindrede dem i det, og komme derned og leve i fred.«* Ca. 30.000 dansksindede sønderjyder var i tysk krigstjeneste under Første Verdenskrig. Ca. 6.000 af dem kom ikke hjem igen.

Maries stemninger

Ved grænsestationen Vamdrup blev passene stemplet. Og toget rullede videre mod Taps syd for Kolding: *»Hidtil havde min stemning været præget af en våd hund. Egentlig skulle vi nordfra slet ikke have været derned og stemme. Det var både dumt og kedeligt. Den tanke havde jeg ikke kunnet komme af med. Men da vi rullede ind på stationen i Taps og så vogne, der holdt pyntede med flag og grønt, ryttere på pyntede heste, flagallé og æresporte, mens der vajede mange flag fra gårde og huse, da svandt »den våde hund« for glæden over at være med i dette. Der var oprejst skilte med bynavne, og spejdere for omkring og ville hjælpe til, så det varede ikke længe, inden jeg og tre andre fandt os selv i store frakker, nedpakkede i en landauer fra Hjerndrup (sydvest for Christiansfeld) med et par flotte heste for. Mange flotte køretøjer. Ingen jumber eller krikker.«*

Gensyn med Hjerndrup

Marie var født i Hjerndrup, hvor hun altså skulle stemme. Hun var kun tre år, da hendes far, Rasmus Lund (senere kendt frimenig-

hedspræst på Mors), hjælpepræst i det nærliggende Tyrstrup, i 1864 blev udvist, fordi han ikke ville aflægge ed til de nye magthavere. Ved hendes gensyn med landsbyen blev hun indkvarteret hos en gårdmand, 77 år, om hvis kone Marie bemærker, at hun, der var 60 år, var *»smuk og dygtig, men hun gav et kursus til skræk og advarsel, idet hun bed sin gamle mand af og helst så, at han forholdt sig tavs. Det var ikke så hyggeligt.«*

Afstemningsdagen 10. februar

På ankomstdagen til Hjerndrup, den 8. februar, var det strålende solskin. Derimod var vejret meget grimt den 10. februar, da der skulle stemmes. Om dagens forløb husker Marie: *»I kender vel alle sammen programmet: Kl. 8 flaghejsning. Flagene sænkedes kl. 10 for de døde, mens klokkerne ringede, og så var der gudstjeneste kl. 3.«* Ved skolen skulle den tysksindede lærer hejse det danske flag og synges danske sange med børnene. Han udeblev. En anden tysksindet mand stod for ceremonien. Han var *»bleg af galde og stod nu og talte til børnene, der vist grinede lumsk af hans raseri.*

Jeg var så inde at stemme. Der skulle ingen kryds sættes. Der lå sedler for Danmark og Tyskland, hvor man så tog én og kom i en konvolut, gik ind til valgbestyrelsen og blev fundet på listen, alt under primitive former, men det var uforglemmeligt at være med.«

Stemmeprocenten i 1. zone blev 91,5. For Danmark 75.431 stemmer og for Tyskland 25.319 stemmer. Den 14. marts blev der stemt i 2. zone, hvor de tyske stemmer jo fik flertal. Flensborg, om hvis nationale tilhørsforhold der var udkæmpet en indædt kamp, kom ikke til Danmark.

Tilbage til Marie og den 10. februar. Ved gudstjenesten om eftermiddagen prædikede en tysksindet indremissionsk præst. Den

Danmark

Dänemark

Deutschland

Tyskland

De to stemmesedler som de stemmeberettigede kunne vælge mellem ved afstemningen i 1. zone 10. februar 1920.

grundtvigske Maries reaktion: »...Derpå holdt han en omvendelsesprædiken så fed og flad, at man ikke kan forstå, nogen kunne opbygges ved sådan noget bavl... Om aftenen kl. 8 samledes vi i skolen, hvor to store skolestuer var sat i forbindelse med hinanden og smukt pyntede med flag, gran og agitationsbilleder. Her var dækket kaffeborde til 250 mindst, så megen plads var der ikke til hver. Og her, som overalt, var der genkendelse, latter og tale. Nogen særlig leder af dette samvær mærkede man ikke, men til kl. 2 sang vi, holdt taler og råbte hurra. Det var ikke just mange sange, der veksledes med, men hvad gjorde det? Så sang vi nogle to gange, andre tre gange. Kaffen var tynd, men der var nok af den, og kage og tærte var der rigeligt af. I det hele taget står denne aften for mig i stor glans. Der blev ikke talt i høje toner, men glæde og frigørelse var der.«

Den væsentlige del af Maries rejse var nu afsluttet. Med stort besvær nåede hun frem til venner i Ullerup på Sundeved – efter overnatning i Haderslev og landgang fra dampen over Alssund ved en forkert landgangsbro, fordi der var lavvande ved den bro, hvor

et hestekøretøj ventede for at befordre Marie videre til Ullerup. I ventetiden gik Marie ind på en lille kro, hvor hun »hørte på nogle fiskere, der fejrede afstemningen med store dramme, skrål og larm«. Efter nogle dage på Sundeved rejste Marie videre til bekendte på Fyn, hvor hun blev til den 19. februar, »da jeg vendte næsen hjemad til Klim«. I slutningen af brevet oplyser Marie, at hun ikke har nået at få alt fortalt: »Meget er der også, der ligger i én forvirring for mig... Men alt i alt så ubeskrivelig herligt at være med, se og høre.«

Maries oprindelige modvilje mod at deltage i afstemningen kommer ikke til udtryk i brevetets slutning. Og helt glemt var den i hvert fald, da hun en del år senere med begejstring berettede til børnebørnene om sin store rejse i 1920.

Bent Anker-Møller
1921-2005. Cand. mag. i dansk og fransk.
Gymnasielektor.

Hanstholm 5. april 1942

– nedskydningen af »Hudson« O/407

af Jens Andersen

I efteråret 2004 modtog MuseumsCenter Hanstholm en gave, som rummer en dramatisk historie. Det drejer sig om en del af haleplanet fra en canadisk »Hudson«-bombemaskine, som blev skudt ned ved Hanstholm 5. april 1942.

»Hudson« »O« fra No. 407 Squadron (serienummer AM684) var lettet fra flyvepladsen Bircham Newton kl. 7.53 (engelsk tid) sammen med tre andre fly fra eskadrillen. Flyene skulle enkeltvis patruljere for tyske fly i Nordøen parallelt med den jyske vestkyst. Vejret var ikke, hvad man almindeligvis ville karakterisere som »godt«: ved den danske kyst var der helt overskyet med tågedis og ind imellem byger. Sigtbarheden var begrænset og vekslede mellem 700-800 m og to sømil. Det var imidlertid ikke et problem for gennemførelsen af patruljen, faktisk tværtimod, for flyet var udstyret med radar.

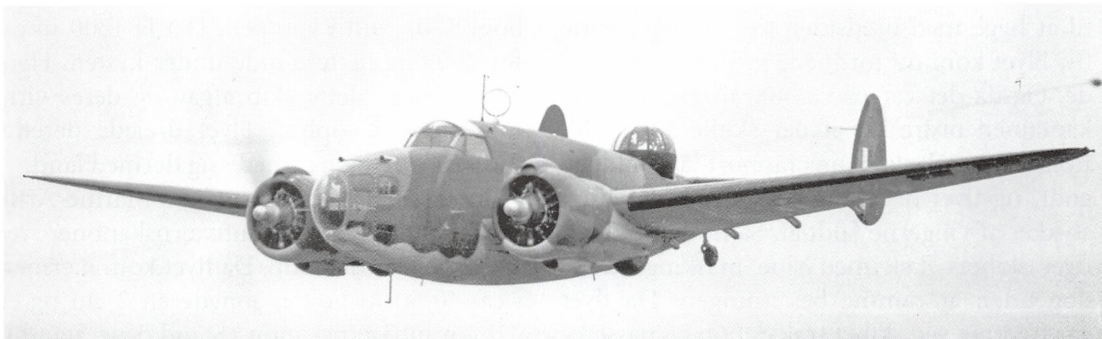
Efter ca. to timers flyvning nærmede flyet sig den jyske vestkyst ved Hanstholm. Ved

Hanstholm må flyets besætning have opdaget, hvad man anså for et passende mål på sin radar – to skibe ud for Hanstholm: Flyet cirklede en enkelt gang og lagde så an til angreb.

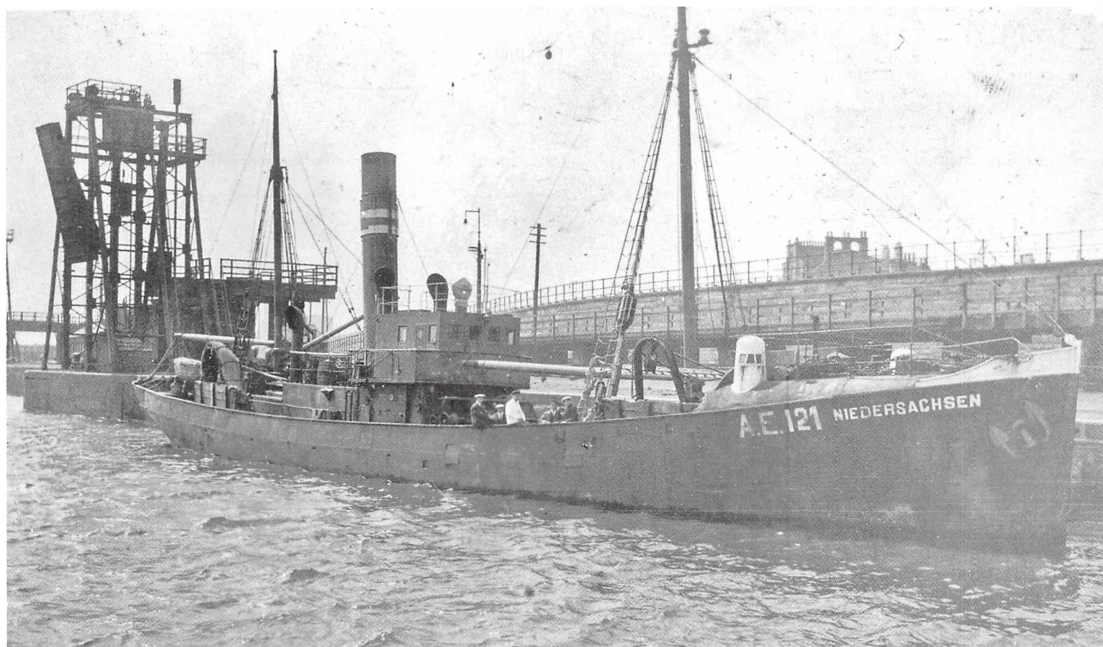
Nedskydningen

Tyskerne var imidlertid klar til at tage imod flyet.

Allerede kl. 10.38, ni minutter før angrebet, havde den tyske »Freya«-radar på Hjertebjerg observeret flyet over havet, og dette var meldt videre til luftværnsartilleriet på land, og der blev blæst alarm for luftværnsskytset. Desuden havde besætningen på det ene tyske

Lockheed »Hudson« tilhørende Royal Canadian Air Force. »Hudson«-flyet var oprindeligt udviklet fra et civilt passagerfly, og var bevæbnet med syv 7,7 mm maskingeværer og kunne laste 1000 pund bomber. Trods sin civile oprindelse viste flyet sig at være velegnet til patruljer over åbent hav – over for fjendtlige jagere og velbevæbnede skibe klarede det sig imidlertid ikke så godt. (Canadian Forces).

Vorpostenboot 2009 mens den endnu var den civile fiskedamper »Niedersachsen«. Den ca. 260 BRT store fiskedamper blev søsat i 1921. I 1940 blev skibet indrulleret i den tyske flåde som bevogtningsfartøj. Skibet mødte sin skæbne ved Schelde i august 1944, hvor det blev sænket af britiske motortorpedobåde. (Flemming Hansens samling).

skib, Vorpostenboot 2009, observeret flyet, da det tog sin første omgang og fløj forbi i ca. 1½ sømils afstand.

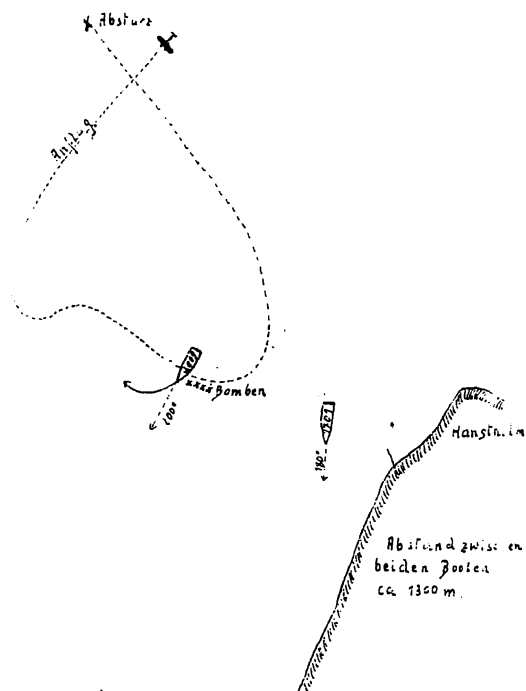
Forpostbådens kaptajn forsøgte at vende båden, men det gik for langsomt, så det kom til at ligge med breddesiden til det angribende fly. Flyet kom nu tordnede ind i 5-10 m højde. Og da det var på ca. 400 m afstand, gav kaptajnen ordre til, at der skulle åbnes ild. Ifølge den tyske kaptajns rapport lå skuddene godt, og flyet begyndte straks at brænde og stykker af vingerne faldt af. Samtidigt beskød flyet skibets dæk med sine maskingeværer, dog uden at ramme besætningen. Da flyet var fremme ved skibet trak det op og passerede henover det i 20 m højde, idet det samtidigt kastede fire bomber. Bomberne landede i vandet 5 m fra den bagbords stævn uden at detonere. Under kampen blev der fra skibet

affyret to 7,5 cm granater, 160 skud 2 cm ammunition samt 275 skud maskingevær (af tre forskellige kalibre).

Da flyet havde passeret Vorpostenboot 2009, greb det andet tyske skib, Vorpostenboot 1701, ind i kampen. Det lå 1300 m øst for 2009 og tættere inde under kysten. Hvor mange skud dette skib afgav og deres virkning, er ikke oplyst. Flyet drejede derefter mod venstre og nærmede sig dermed land.

Inde på landjorden var også Marine-Artillerie-Abteilung 118's luftværnskanoner ved Roshage klar til kamp. Da flyet kom nærmere i ca. 40-50 m højde, åbnede en 2 cm og en 3,7 cm luftværnskanon (Stand 3 og Stand G 10) ild på 400 m afstand. Skytterne havde rettet kanonen ind efter lyden af maskinen, så de kunne straks åbne ild, da flyet dukkede ud af tågen. 3,7 cm kanonen nåede at affyre

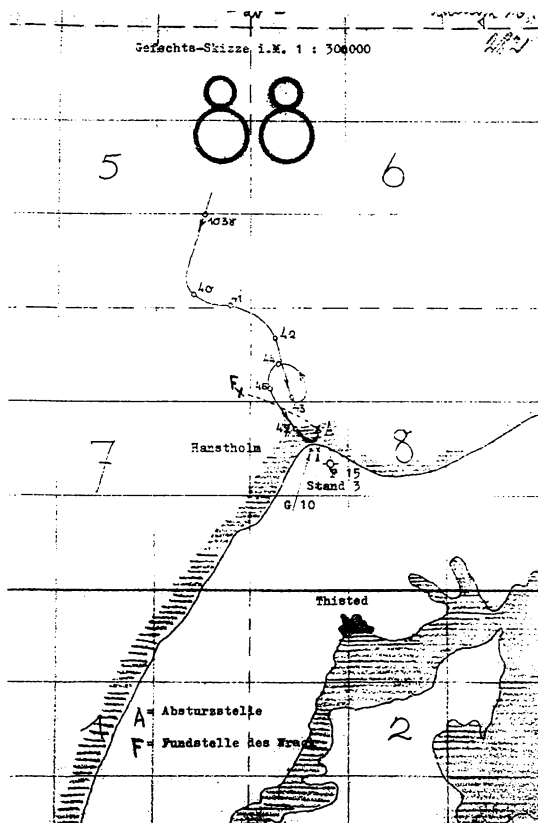
Gefecht am 5.4.42 1045 Uhr

Skitse af Vorpostenboot 2009's version af kampen. Skitsens fremstilling af flyets videre rute passer ikke rigtigt med de faktisk forhold, idet flyet kom langt nærmere land, end det fremgår af skitsen. (Bundesarchiv).

tre skud – alle tre skud var efter kanonbesætningens mening træffere. Efter den tredje træffer iagttag man en stikflamme og røg ved roden af flyets højre vinge. 2 cm kanonen nåede kun at affyre tre skud, inden der opstod en teknisk fejl; besætningen mente, at i det mindste to af skuddene havde ramt flyet i bugen. Også flyet åbnede ild med sine maskingeværer i rygtårnet, men uden at ramme noget – vidner på landjorden berettede, at de så kuglerne slå ned i vandet.

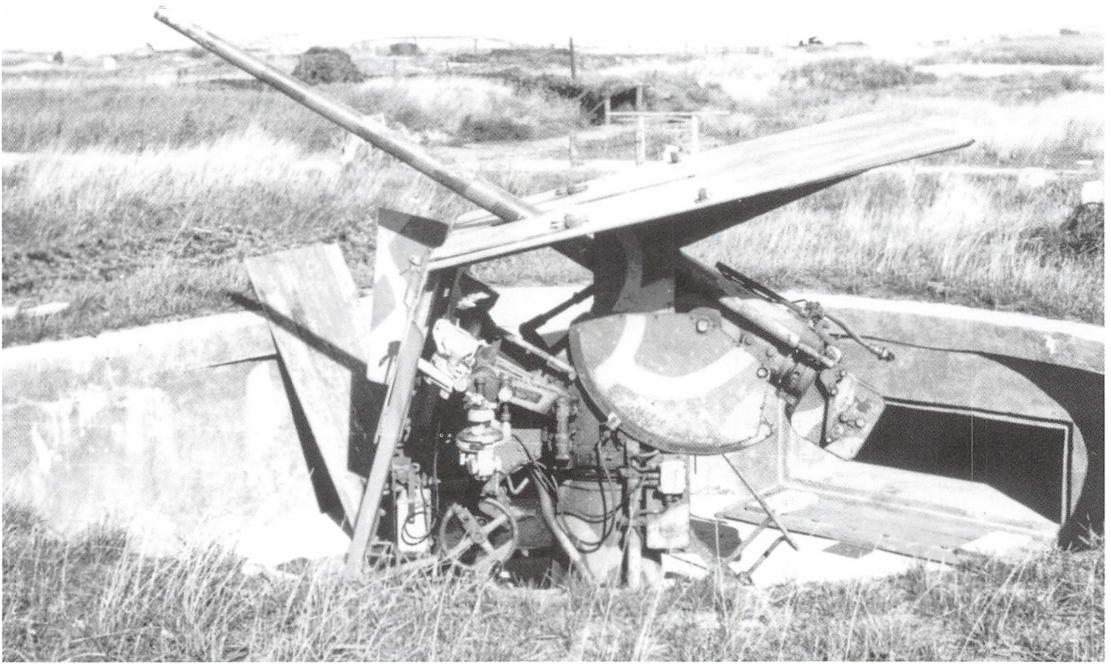
Derefter drejede flyet væk over den venstre vinge, vaklede og tabte højde. Straks efter, at skytterne havde set flyet forsvinde i tågen, hørte motorlyden pludselig op, og man så en høj vandsøjle ca. 700 m fra kysten.

De tyske luftværnsartilleristers skitse over forløbet af nedskydningen den 5. april 1942 – fra flyet blev observeret på radar («F 15») kl. 10.38 til flyet styrtede ned kl. 10.48 («A»). «F» markerer fundstedet af vraket. «G 10» og «Stand 3» angiver de tyske kanonstillinger, som skød på flyet. Flyets rute er tegnet ud fra radarens målinger. (Bundesarchiv).

Næste dag mistede No. 407 Squadron endnu et »Hudson«-fly ved den jyske vestkyst. Det var N/407, som ud for Thyborøn begik den fejl at udse sig en anden tysk forpostbåd, Vorpostenboot 1211, som mål.

For begge flys vedkommende kunne englænderne blot notere i deres rapporter: »failed to return to base«. På grund af nødvendigheden at opretholde radiotavshed, havde man ingen mulighed for at vide, hvad der var sket med besætningerne. Man havde dog en

Tysk 3,7 cm luftværnskanon (S.K.C/30) fotograferet på Hanstholm i 1945. Det var en kanon af denne type, som affyrede tre skud mod O/407. (F.G. Tillisch/MuseumsCenter Hanstholm).

mistanke om, at flyene var blevet ofre for tyske jagere.

Hvem skød flyet ned?

Efter nedskydningen mente både forpostbådens kaptajn og luftværnsartilleristerne på land, at de hver især skulle have æren for nedskydningen. Og deres respektive rapporter efterlader ingen tvivl om deres afgørende betydning for nedskydningen. Med andre ord: Rapporterne er modstridende. Selvom de to parter versioner af begivenhederne er modstridende, er det faktisk muligt at få de to beretninger til at give et sammenhængende billede af hændelserne – også hvis man antager, at begge parter sagde sandheden i det omfang, som de kendte den.

Luftværnsartilleristerne på land berettede, at forpostbåden først begyndte at skyde få

sekunder før, de selv åbnede ild – og at der ikke kunne ses nogen effekt af skydningen. Det kunne udlægges således, at Vp.Bt. 2009's beretning ikke var sand, og at båden var blevet overrasket af flyets angreb. Imidlertid bekræfter også landartilleristernes skitse af kampen, at flyet foretog et sving, inden det lagde an til angrebet på skibet. Landartilleristernes rapport oplyser imidlertid samtidigt, at sigtbarheden kun var 700-800 m. Det vil sige, at den forpostbåd, som de kunne se, næppe var den angrebne Vp.Bt. 2009, men Vp.Bt. 1701 som lå nærmere land og ifølge Vp.Bt. 2009's rapport åbnede ild senere. Landartilleristernes rapporter og vidneudsagn nævner da også kun et skib.

Hvis kaptajnens udsagn om effekten af Vp.Bt. 2009's skydning står til troende, skulle flyet altså allerede være alvorligt ramt, da det blev landartilleristernes tur til at skyde. Dette

har skytterne på land rimeligvis ikke haft mulighed for at iagttage i den korte tid, de havde til at observere.

Sandsynligheden taler altså for, at det var forpostbåden, som bidrog afgørende til nedskydningen af »Hudson« O/407.

Det fremgår ikke af de tyske dokumenter, hvem der officielt blev tilkendt æren for nedskydningen.

Bjergning af fly og besætning

Vorpostenboot 2009 satte straks kurs mod nedstyrtningsstedet. Imidlertid standsede kaptajnen sejladsen, da den anden forpostbåd advarede om, at det var der, at minefeltet begyndte. I stedet blev det Vorpostenboot 1703, som kom fra Kristiansand for at afløse, som to timer senere nåede frem til nedstyrtningsstedet – dens kaptajn var åbenbart mindre bange for minerne. På det tidspunkt var flyet sunket. Forpostbåden kunne derfor kun opfiske ligene af to besætningsmedlemmer samt et hjul med understel. Kommandanten for Marine-Artillerie-Abteilung 118 sendte derefter den danske redningsbåd ud med tre tyske soldater ombord for at overtage ligene og vragstykket og bringe dem i land, hvorefter de blev sendt videre til den tyske søflyveplads i Thisted.

De to bjærgede besætningsmedlemmer, piloten Flight Sergeant Leo George Murphy (født 5.4.1914) og skytten, Warrant Officer Samuel Douglas Dean (født 5.12.1914), blev begravet på krigskirkegården i Frederikshavn den 11. april 1942. Senere blev endnu en af flyets skytter fundet og bragt fra Thisted til Frederikshavn. Det var Flight Sergeant Arthur Kenneth Hamilton (født 25.11.1921). Begravelsen fandt sted den 27. juli 1942.

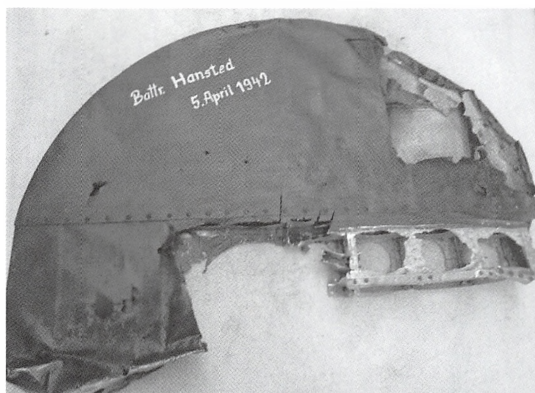
Liget af det fjerde medlem af besætningen, observatøren Sergeant Joseph F.P.H. la Fre-

Den engelske del af krigskirkegården i Frederikshavn, hvor tre af de fire besætningsmedlemmer fra O/407 blev begravet. (Kenneth Kristensen).

niere (født 11.4.1917) er aldrig blevet fundet – i det mindste er hans lig ikke blevet identificeret.

Selvom hjulet er den eneste vragdel, som nævnes i de officielle kilder, må de tyske soldater have bjerget lidt mere af flyet. I hvert tilfælde modtog MuseumsCenter Hanstholm i efteråret 2004 en del af haleplanet af en »Hud-

Del af haleplanet fra »Hudson« O/407 med stedet og datoen for nedskydningen påmalet. Malingen er ikke den oprindelige, men en senere opmaling. Vragdelen kan nu ses i museets udstilling. (MuseumsCenter Hanstholm).

son«-maskine. På vingestumpen er skrevet »Battr. Hansted 5. April 1942«. Man må formode, at vragstykket blev brugt af de tyske soldater som udsmykning i en af batteriets baraker.

Efter krigen må haleplanet være blevet bragt til Tyskland – præcist hvornår og hvordan er uvist. Her endte det med at blive brugt som havepynt i Sydtykland frem til ca. 1990, da giveren Michael Schmeelke modtog den - i efteråret 2004 vendte vragstumpen så endelig tilbage til Hanstholm.

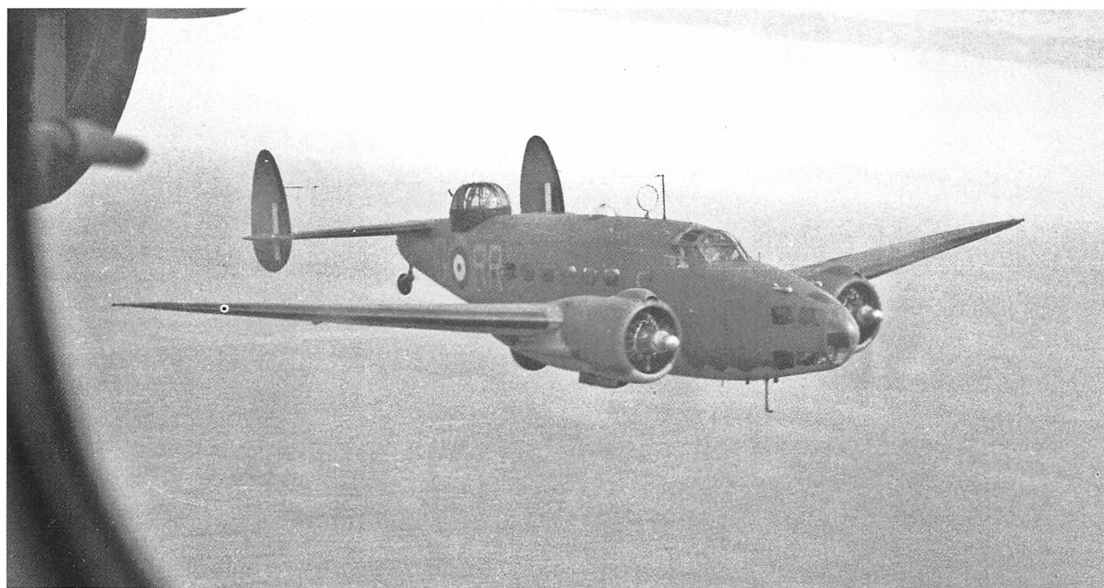
Coastal Commands offensiv

Episoden, som berørte Hanstholm den 5. april 1942, var ikke et tilfældigt angreb. Derimod var den et led i en britisk offensiv mod tysk søfart i forsøget på at lamme Tysklands økonomi.

Offensiven gennemførtes af Coastal Command, som var den del af Royal Air Force,

som havde ansvaret for krigsførslen til søs. Søkrigsførslen prioriteredes ikke højt indenfor Royal Air Force, da man mente, at man kunne afgøre krigen med strategisk bombing af Tysklands byer. Det betød, at Bomber Command fik de bedste og mest moderne fly, mens Coastal Command i vidt omfang måtte nøjes med umoderne fly, som ikke længere kunne bruges af Bomber Command. Af samme grund betegnede Coastal Command af det britiske admiralitet som RAF's stedbarn.

Lockheed »Hudson« var i sommeren 1942 det mest moderne fly, som Coastal Command rådede over i større antal til angreb mod sømål. Flyet var et modificeret trafikfly, men fungerede udmærket i opgaven som patruljefly over åbent hav. Som decideret bombefly var »Hudson«'en imidlertid ikke særligt egnet, da det var forholdsvist langsomt, ikke særligt manøvreedygtigt og svagt bevæbnet. Disse begrænsninger var man klar over alle-

»Hudson«-fly fra Royal Canadian Air Force's No 407 Squadron. Eskadrillen havde også tilnavnet »Demon Squadron« og var specialiseret i angreb på sømål. Eskadrillen havde radiokoden »RR«, som ses på siden af flyet. (Canadian Forces).

rede i sommeren 1941, inden offensiven mod skibsfarten for alvor blev sat i gang – man havde imidlertid ikke noget bedre at sætte i stedet.

I mangel på hurtige, kanonbevæbnede torpedofly forsøgte man at udnytte beskyttelsen af mørke og dårligt vejr sammen med flyvning i lav højde for undgå fjendtlige jagerfly og opnå overraskelse. Selv ved natangreb viste denne metode sig at være for kostbar til at være effektiv. Coastal Command mistede således i perioden januar-juni 1942 52 fly og besætninger på anti-skibsangreb – alene i maj mistede man 25 fly.

I maj 1942 anslog RAF, at man sænkede et skib for hver tre mistede fly. Dette bytteforhold var i sig selv dårligt nok, men da man efter krigen kunne studere de tyske optegnelser, viste dette sig endda at have været alt for optimistisk – det reelle tal var 6:1.

Særligt i april og maj 1942 blev tabene slemme, for Coastal Command valgte da at gå bort fra taktikken med overraskelsesan- greb i dårligt vejr og om natten. I stedet ønskede man en mere massiv indsats for at opnå større resultater. Man begyndte derfor at indsætte flyene i godt vejr og i større formationer. Denne taktik viste sig imidlertid meget kostbar, da det betød, at skibenes luftværnsstyts var i fuldt beredskab, når flyene gik ind til angreb i lav højde.

Nedskydningen af de to fly ved den jyske vestkyst i begyndelsen af april 1942 viser, hvor ringe chancer en »Hudson« havde for at overleve et angreb mod et fuldt alarmeret krigsskib – også selvom der blot var tale om en gammel fiskedamper! For begge flys vedkommende gjaldt det, at de havde prisgivet overraskelsesmomentet ved at circle for finde den bedste angrebsvinkel, inden de gik ind til angreb.

Briterne vidste jo ikke, hvad der var sket med de to fly, så man kunne ikke drage kon-

klusioner af de to flys skæbne. Ved udgangen af maj 1942 havde man imidlertid lært lek- tien: Den form for angreb var for risikabel! Man valgte derfor endnu en gang at ændre taktikken for angrebene. Man gik således over til at bombe fra 4000 fods (= 1219 m) højde. Dette betød, at tabene blev mindre, da man dermed kom udenfor den effektive rækkevidde af skibenes lette luftværnsstyts – man opnåede dog samtidigt færre træffere med bomberne.

Der var et særligt tragisk moment ved de farlige angreb i lavt højde, som kostede så mange tapre flybesætninger livet. Mange af de bomber, som blev kastet mod de tyske skibe eksploderede nemlig ikke – som det jo også var tilfældet ved Hanstholm. Der var to grunde til, at der optrådte mange forsagere. Dels anvendte man bomber, som egentlig var beregnet til brug mod let pansrede mål – i nogle tilfælde gik bomberne direkte gennem skibenes overbygning og ud på den anden side. Dels nåede bombernes detonatorer ofte ikke at blive armeret på grund af den lave højde, som de blev kastet fra. Som Kim Abbott, en af de få piloter fra 407, som overlevede anti-skibskampagnen, bemærkede, var det en bitter ironi, at de mest tapre besætninger, som pressede deres angreb igennem trods luftværnsilden og nærmest lagde deres bomber ned på skibsdækket, var dem, som havde den ringeste chance for at ødelægge deres mål.

Jens Andersen

Født 1968. Cand. mag. i middelalderarkæologi og historie. 2000 Ph.D. Siden 2001 museumsinspektør ved MuseumsCenter Hanstholm.

Tak til

Søren Flensted og Carsten Pedersen for hjælpen med at fremskaffe supplerende oplysninger og dokumenter, Flemming Hansen for at have stillet billedet af V 2009 / »Niedersachsen« til rådighed for forfatteren. Det cana-

diske forsvar og nationalbibliotek skal også have en stor tak for at have hjulpet med henholdsvis at fremskaffe fotografier af flytypen og stille kopier af besætningens tjenestepapirer til min rådighed.

Litteratur og kilder

Litteratur

- Abbott, Kim*: Gathering of Demons. Perth 1986
- Anthonisen, Bent Baagøe*: Hanstholm Fæstningen. Ringkøbing 1985.
- Bjørnvad, Anders*: Faldne allierede flyvere 1939-1945. Odense 1978.
- Brereton Greenhous, Stephen J. Harris, William C. Johnston & William G.P. Rawling*: The Official History of the Royal Canadian Air Force, Volume III. The Crucible of war 1939-1945. Toronto 1994.
- Goulter, Christina J.M.*: A forgotten offensive. Royal Air Force coastal command's anti-shipping campaign, 1940-1945. London 1995.
- Gröner, Erich*: Die deutschen Kriegsschiffe 1815-1945. Band 8. Koblenz 1993.
- Hendrie, Andrew*: Lockheed Hudson in World War II. Shrewsbury, 1999.
- Kristensen, H. Skov, C. Kofoed og F. Weber*: Vestallierede luftangreb på Danmark 1940-45. Århus 1988.

Utrykte kilder

- Rigsarkivet, Håndskriftssamlingen XVI (Danica 203)*
- Pk. 19 læg 253 Kriegstagebuch, Marinebefehlshaber Dänemark, 1.4.-30.6.1942
- Pk. 22 læg 263A Kriegstagebuch, Kommandant im Abschnitt dänische Westküste, 9.4.1940-15.1.1943

Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg
Indberetningsprotokol for Hanstholm Redningsstation, 1930-48.

- Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg*
- RM 45 III/314 Kommandant im Abschnitt dänische Westküste. Akte G - Vb Luftverteidigung Bd 2: 8.10.1941-30.5.1942
- RM 72/6 Kriegstagebuch, 12. Vorposten-Flottille, 1.1.-31.5.1942.
- RM 72/212 Kriegstagebuch, 20. Vorposten-Flottille, 1.4.-31.8.1942.
- RM 72/245 Kriegstagebuch, 17. Vorposten-Flottille, 16.11.1941-30.9.1942.

National Archive, London

- Air 25/336 Headquarters No. 16. Group, Narrative
- Air 27/1793 Operations record book of N. 407 Squadron R.C.A.F.

Library and Archives Canada

Tjenestepapirer vedr. R-65297 Leo George Murphy, R-68681 Joseph Frederic Paul Henri la Freniere, R-58523 Samuel Douglas Dean og R-76616 Arthur Kenneth Hamilton.

Klit og hede i Thy

– mellem benyttelse og beskyttelse

af Mie Buus

Formålet med artiklen er at skildre brugen af landskab og natur før og nu. Artiklen udspringer af en kulturhistorisk undersøgelse om udnyttelsen af klithederne i Thy under ledelse af Museet for Thy og Vester Hanherred i perioden maj 2004 – september 2005. Undersøgelsen blev udført af artiklens forfatter.

Her i sommeren 2005 kunne man af og til møde en stor flok får i udkanten af Stenbjerg med en enkel fårehyrde højt til hest. Det er Danmarks eneste professionelle fårehyrde, der er på vej ud i klitten med fårene hjulpet af et par hunde. Fårene bevæger sig roligt fremad og hyrden holder flokken sammen med kommandoråb til hundene, der bringer dyr på afveje tilbage i flokken. Tilsynekomsten af de mange får og hyrden giver et på én gang både eksotisk og alligevel kendt indtryk. En enkelt tilskuer sammenligner oplevelsen med dét pludselig at få øje på en flok kron-
dyr.

Gruppen bag projektet »Får uden indhegning« vil vise, at det kan lade sig gøre at kombinere en udnyttelse af naturen med naturpleje, som det foregår f.eks i Skotland, hvor man lader store fåreflokke gå frit i landskabet. På ganske samme måde som man før i tiden lod fåreflokke græsse frit på de store hedearealer i hele Vestjylland med en hyrde-dreng eller pige til at holde øje med dyrene. Projektet hænger sammen med planerne om at etablere en nationalpark i Thy på områdets landskab af klitter, heder, søer og klitplantager fra Agger i syd til Hanstholm i nord, med landbrugslandet som den østlige begrænsning. Gruppen prøver på denne måde at være visionær og pege på nogle nye måder at

holde får på. Det er gruppens forhåbning, at der i en kommende nationalpark kan indgå områder med engarealer, som vil give mulighed for vinterfoder til fårene og bedre græsning til lammene.

Fårehold – et stykke praktiseret kulturarv

Man kan vel godt betragte fårehold i Thy som et stykke kulturarv. Vi er nok tilbøjelige til at se kulturarv som genstande og bygninger; men traditioner, sædvaner og skikke er jo også en del af vor kulturelle baggrund og arv. I Thy er det at holde får en tradition, der har lange rødder og stadig vedligeholdes, men fornyes efter de givne omstændigheder, det vil sige i overensstemmelse med tidens krav og behov. På den måde bliver kulturarv noget, der udøves og praktiseres i hverdagen. Hvordan man praktiserer sit fårehold og udøver sin kultur udsættes hele tiden for nye fortolkninger. Den moderne fåreavler, der vil leve af sit erhverv, må indrette sig på markedets krav og afsætningsmuligheder; men vil også forsøge at lægge sine egne forestillinger om det at holde får ind i sin drift. Her kommer mulighederne med naturpleje ind i billedet. For den lokale fåreavler Gitte Kroll spiller en barndomserindring om får i klitlandskabet

Hyrdestaven hører med til fårehyrdens udstyr. Med krogen fanger hun dyrene, hvis de f.eks. skal efterses.

en stor rolle. »Jeg har jord i Stenbjerg – det mine forældre havde omkring deres gård. Og det Karen, vores nabo, havde. Og jeg nyder utroligt meget, at mine får går der, hvor Karens får gik engang. For hun var et menneske, jeg holdt meget af.«

Naturplejen er vigtig; men fårenes behov for at trives skal kunne opfyldes indenfor de samme rammer. Opsyn med dyrene er nødvendigt, og her kommer før som nu fårehyrden ind i billedet. Før var det ofte børn, der vogtede den enkelte families får i klitten eller flere bønder gik sammen og ansatte en fælles fårehyrde til at vogte en større flok får.¹ Det sidste er den model som projektet »Får uden indhegning« kommer nærmest.

I deres fortolkning af et moderne, visionært fårehold prøver man i projektet »nye« elementer af som hyrdestaven og fårehunden. Nye i gåseøjne, for disse ting er velafprøvede i andre sammenhænge; men så vidt vides er

der ikke før blevet brugt hverken hyrdehund eller hyrdestav i Thy. Som med al levende kultur sker der hele tiden en nyfortolkning – nye elementer tages ind, og andre glider ud, fordi de ikke længere kan fungere i en moderne verden.

Mennesket og naturen

Området af klit og hede udgør et sjældent stykke natur. Mange vil endda hæfte betegnelsen vild natur på området og dermed tilskrive det en unik kvalitet. Men bag den tilsyneladende vilde natur gemmer sig et kulturlandskab, der gennem århundreder er blevet påvirket af menneskers udnyttelse af naturressourcerne og herved givet grundlag for generationers overlevelse. Kystbefolkningen baserede deres tilværelse på en kombinationsøkonomi fordelt på fiskeri, et subsistenslandbrug med fårehold som det centrale element

Klitheden – et øde og barskt landskab med næsten usynlige kulturspor som dette gamle, gravede fårevandhul ved Stenbjerg.

samt en mangfoldig udnyttelse af områdets mange ressourcer gennem aktiviteter som jagt, bærindsamling, høst af lyng og tørvegravning m.m. Det er svært i dag at forestille sig al den aktivitet af mennesker og dyr, der før satte sit præg på landskabet – dengang det var overlevelsen, det gjaldt, og naturen var noget, man udnyttede af økonomiske grunde. I dag bruger vi mest områdets natur til rekreative formål og stilfærdige aktiviteter som gåture. I den forbindelse bliver naturen noget, vi vender os mod for at få oplevelser, fordybelse og samle nye kræfter til hverdagen. Vore opfattelser af landskab og natur forandrer sig hele tiden. Vor opfattelse af natur hænger sammen med, hvordan vi bruger naturen – er den grundlaget for økonomisk udvikling, eller bruger vi den til rekreative formål?

Naturforvaltning – hvad vi gør med naturen, og hvordan vi plejer den – bliver i den

forbindelse til et punkt, hvor forskellige meninger og ekspertiser brydes, og naturen bliver i vor tid noget, der er til forhandling. Det sidste kommer klart til udtryk under den proces, hvor mange forskellige grupper og interesser kommer til orde i et forsøg på at skabe fælles indhold og vision til en kommende Nationalpark Thy.

Da naturen var en økonomisk ressource

For at få et indtryk af hvordan udnyttelsen af klithedens ressourcer foregik i første del af 1900, lader vi Jens Peter Odder Jensen, født 1927 i Vangså, fortælle fra sin barndom:

»Far, han var husmand og fisker. De fleste af indtægterne de kom fra fiskeriet. Så havde vi det der bette landeri med 3-4 køer og et par heste, nordbagger, et par grise og en halv

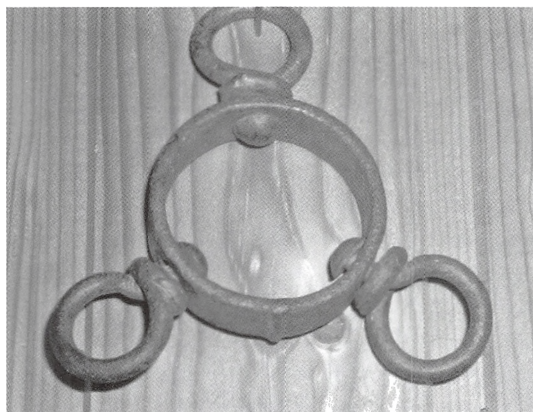
Jens Peter O. Jensens fødehjem i klitten nær havet, hvor fiskeriet blev suppleret med et husmandsbrug. I dag bruges stedet som sommerhus.

snes får. Mit barndomshjem i Vangså – ja vi havde beboelse i den ene ende og næste halvdel var stald. Så kom der en vinkelbygning, og det var laden.

Det var mit job at passe fårene om sommeren. Da var jeg en 6-8 år. De kom tidligt ud, så snart landmændene begyndte at dyrke jorden. Så kom de ud i klitterne og blev tøjret. Det var mellem Vangså og Klitmøller. Der skulle jeg så flytte dem to gange om dagen om sommeren og give dem vand. Vi gravede nogle huller, og der gik de og drak. Det var på de lave områder i klitterne. Der hvor grundvandet stod højt – du skulle ikke grave mere end 1,5 meter ned. Vi startede med at rense de der huller op tidligt om sommeren. Fårene stod tøjrede to på hver med en legn, som vi kaldte det. Så skulle de jo flyttes rundt. Fårene kunne godt snerre sig noget sammen. Jeg har faktisk været ude for, at der var nogle får, de græssede op ad en skråning, så var der én af dem, den var rullet om på ryggen og blevet kvalt, da jeg kom om morgenen. Så det var jo ikke så godt; men der var ikke noget at gøre, dengang jeg kom til. Den var død. Ja, det var da noget af et økonomisk tab.

Der var en hel del græs og sådan mellem lyngen. Lyng fodrede vi for resten med om vinteren. Vi slog en masse lyng – det var så øst for Vangså. Det var lyng, vi havde til foder både til køer og får. Det var mest det der renmoslyng, som de nu bruger til juledekorationer. Det slog vi der om sommeren og sidst på sommeren. Så fik vi det ind i laden, og så havde vi det at tage af.

Så solgte vi jo lammene der om forsommeren. De fede. Så kunne vi selv slagte et

En legn kunne se lidt forskellig ud – denne er beregnet til at tøjre 3 får i samme tøj.

Det var som regel kvinder, der tog sig af fåreklipningen. Der er flere eksempler på, at nogle kvinder havde specialiseret sig og tog rundt og klippede for andre.

gammelt får – det smagte nu ikke ret godt. Men det var glimrende at koge hvidkålsuppe på. Lammene blev opkøbt af en krejler, og jeg mener, det var under 100 kr. for lam, vi fik; men jeg er ikke sikker. Det var ikke ret meget, vi fik.

Fårene de blev klippet om foråret – allerførst på sommeren, ellers blev det jo for varmt for dem. Ulden, ja der kom jo en ældre dame på omkring 40-50 år og klippede fårene. Det var for resten Niels Peder Hoxers mor. Hun gik rundt og klippede hos flere. Så fik hun lidt for det eller uld for det. Hun havde sin egen fåresaks med. Vi vaskede dem jo selv først i det her store fårekar. Det var noget af et hyr. Som regel klarede vi det på en dag, vaskeriet, og vi var lige så våde som fårene. Joh, de blev sæbet ind efter alle kunstens regler og skyllet godt. Så skulle de jo helst gå og tørre et sted, hvor de ikke gjorde sig for

beskidte. Lige til Lise hun kunne komme og klippe dem. Det var hun vældig ferm til da.

Vi sendte ulden til Læsø og fik den gjort i stand, kartet og spundet. Så fik vi det tilbage, og så strikkede mor af det. Noget af det solgte vi vel også. For der blev jo noget uld af de der får. Jeg har selv været med til at karte uld. Jeg tror faktisk, vi kartede selv, og så sendte vi det af sted til Læsø, hvor det så blev spundet. Der var jo et stort uldspinderi på Læsø, og så kom det jo tilbage som garn. Det var vel sidst i 30'erne og først i 40'erne, ulden kom til Læsø. Under krigen var det meget brugt at sende det af sted.

Fårene, de gik jo ude i klitterne. Så snart bønderne fik bjerget avlen, de forskellige deromkring, så gik fårene løs. De gik frit over det hele også mellem husene; men de ville helst være nede mellem klitterne, der var det jo grønt, og de kunne finde noget. Og de var

hårdføre. Når det sneede, så fandt de en klit, hvor de lagde sig i læ.

Vi havde en fire køer. Køerne, de var helt vilde med lyng, når de kom ind om efteråret. Mælken brugte vi selv, og så fik naboerne – dem der ingen køer havde. De købte mælk hos os. Under krigen kærnedede vi selv smør, for da var der jo mangel på smør. Ellers var man jo nok holdt op med at kærne smør i hjemmene; men så under krigen tog man det op igen.

Vi slagtede så gerne en gris eller to, og det blev der bl.a. lavet pølser af. Vi havde en jordkælder. Der havde vi et stort kar med flæsk og sådan noget og så et kar med saltede fisk. Det var mest langer – en slags torsk er det.

Hvor meget jord der var til ejendommen – ja, der var jo, så vi kunne føde de der fire køer og så et par heste.

En stor del af jorden var klit og hede. Der var ikke så stor en del af det, vi dyrkede; men vi avlede da både hø og korn og kartofler. Engskifter havde vi oppe ved Søndersø – ikke så langt fra Vangså. Og så havde vi også oppe ved Sjørring Sø. Det solgte vi, for det var for ucentralt. Der var for meget bøvl med at komme derop. Så slog vi jo hø deroppe ved Søndersø om sommeren og fik det bjærget og kørt hjem. Det var slæb, for vi kunne ikke køre ned til søen. Det var jo søbund og kunne ikke bære hestene, så vi bar det på ryggen op på stranden, som vi kaldte det. Oppe på det tørre og så blev det kørt hjem. Det blev slået med håndkraft – ja med en le. Jeg var såmænd ikke så gammel, inden jeg kom med op og skulle bruge leen deroppe.

Ja, vi brugte også lyngen til brændsel i min barndom. Da havde vi en stor, muret bageovn. Den fyrede vi op med lyng, som vi også bjærgede om sommeren. Vi havde sådan et lyngjern at slå lyngen med. Der var nok et blad på den her længde 30-40 cm. Der skulle

noget lyng til, når bageovnene skulle fyres op. Vi havde sådan en temmelig stor lade derude. Lyngen blev så bjærget hjem og i laden. Vi fyrede kun med lyng i bageovnen, for det gav hurtigt varme. Når først ovnen var varmet op og raget ud, så kunne man sætte brødene ind.

Vi plukkede revlingelyng – ja, det var i slutningen af krigen, vi plukkede revlinge-lyng. Det blev brugt til at lave koste med. Vi var et helt sjak, der gik i Vangså og plukkede det her revlingelyng og bundtede det. Det var under krigen og lige efter krigen. Det kunne vi godt tjene en bette skilling ved. Ja vi plukkede – rev det op med håndkraft, lavede det i bundter og fik det hen til købmanden. Her blev det vejjet. Der var nogen, der dypede

Revlingelyng blev bundtet i såkaldte dågger og indleveret hos købmanden, der handlede dem videre til fabrikker, som fremstillede koste.

det i vand, så vejede det mere; men det tror jeg nok, han fandt ud af. Det var selvfølgelig ikke de store penge; men man kunne da godt tjene noget. Det kunne vi. Nej, jeg ved ikke, hvor det kom hen, kun at der blev lavet koste af det. Det var købmand Nystrup i Vangså, der købte det.

Hedetørv, jo, det gravede vi på de der lyng-arealer, vi havde. Det var mellem Vangså og Vang, der havde vi også nogle skifter oppe, hvor fårene kunne gå. Tørv har jeg også været med til at grave. Det var med sådan en speciel spade. Den var ligesom hjerteformet og med et lidt krumt skaft. Så skrællede vi – ja de var ikke ret tykke – der hvor der var lyng. Det var mest lyngrødder, tørvten bestod af. Det var aldeles udmærket at fyre med også i den der bageovn. Det brændte jo godt. Først blev de skrællet af i ret store stykker og vendt rundt og så tørret på den måde. Så blev de kørt hjem, når de var godt tørre. Vi bjærgede nok en 3-4 læs tørv til en vinter.

Der var mange, der brugte jagten derude ved Vangså; men min far gik ikke på jagt. De gik oppe i klitterne, ja de gik på hele arealet sådan set. Der var ikke nogen speciel jagtret nogen steder. Jagten var fri. Om efteråret skød de jo ænder, når de kom trækkende op langs vandårerne.

Ja, vi havde jo åen, der løb lige forbi. Der satte jeg sommetider nogle ålekroge. De skulle jo helst røgtes der i dagningen. Det var jo ikke altid, jeg kom op til det som knægt, og så var ålene jo gået.

Min far, når han fik fat i en hugorm, så flåede han og tørrede den. Så blev det hakket og puttet i frikadeller bl.a. Jo det var altså virksomt. Det er godt mod bylder.

Så kom folk og kunne hente af det. Og dem der fangede hugorm, de kom så med dem, og så flåede han dem. Man kunne også købe det på apoteket mod bylder, og der var folk, der solgte dem til apotekeren.²

Da jeg gik og flyttede får som barn, var der mange hugorme i klitten. Man skulle helst se godt efter, når fårene skulle vandes, for der var hugormene jo nede ved hullerne. Om sommeren når det var varmt, så tog de jo vand. Så dem skulle jeg have væk, inden fårene kom ned. Ja, det skete da også, at fårene blev bidt, så fik de et ordentlig tykt hoved. Men der skete såmænd ikke noget ved det, og de blev hverken syge eller døde.

Blåbærrene dem solgte vi til købmanden. Jeg kunne tjene til et par træsko³ sådan en sommer ved at plukke blåbær.⁴ Det var jo gerne på en ledig tid som i skoleferien. Vi havde sådan set hver vore steder, som vi havde fundet frem til. Det var ligesådan med tranebær om efteråret. De blev da også plukket. Det var mest for syltetøj. Tranebær det var både til eget forbrug; men vi leverede også til købmanden. Dengang var der mange, der plukkede tranebær. Så tjente man en ekstra skilling ved det. Ja, det var sjældent, man fik penge i hånden for bærrerne. Det var for, at vi kunne betale regningen ved købmanden med bærrerne. Jeg tror mest, det var sådan det gik for sig. Så blev det trukket fra på bogen. Det var nok der omkring 50 øre til 1 krone for kiloet, vi fik. Når vi plukkede, var det som regel de unge og børnene, der blev jaget i klitterne. Vi plukkede i en spand eller en kurv. De der spånkurve som vi kaldte dem. Så havde vi et litermål, som vi plukkede i, og så hældte vi det over i kurvene og bar dem hjem. Det var da sådan et par kilometer væk eller tre. Vi gik selvfølgelig da. Blåbær de var modne sidst i juli og først i august måned. Tranebær det var sådan lidt senere.

Min mor hun råsyltede blåbær og tranebær – de stod bare i en lerkrukke. Blåbær de skulle jo gøre godt for mange ting. Det skulle være godt, når man havde hård mave eller tynd mave og mod forkølelse osv. Sådan noget rå saft det smager altså pragtfuldt.

Nord for Vangså der var en bakke, vi kaldte Tjærebak. Der sagde de jo altid, at der lå tjærebakmanden begravet. Det var en strandvasker, der var drevet ind. De sagde, han ikke kunne være i en kiste, han var for stor, så blev han gravet ned i klitterne. I Tjærebakken. Der gik altså nogle historier om den tjærebakmand. Han gik igen, bildte man jo børnene ind. Gjorde dem bange med ham der tjærebakmanden. Tjærebakken det var et godt stykke inde i klitterne der mellem Vangså og Klitmøller. Tjærebakken, det hedder den for øvrigt endnu. Så navnet er knyttet til den historie om Tjærebakmanden. Tjærebakken bruges stadig af fiskerne som en kending, når vi fisker med de små joller, vi har. Det er et sted, der ses på lang afstand, for der er ret fladt der omkring. Så den rager ret langt op der imellem klitterne.

Jeg gik da og flyttede får ovre i det område som knægt. Selvfølgelig sad det lidt i en, alle de historier man havde hørt om tjærebakmanden – især når det blev mørkt. Dengang havde man jo hverken fjernsyn eller noget. Så fortalte man jo historier.«

Supplerende med en beskrivelse af kvindernes arbejde fortæller Karen Nystrup Christensen, født 1940 i Vangså:

»Det var sådan, at manden fiskede, og konen passede de par høveder, der var der. Fårene kunne børnene jo hjælpe med til at passe. Så skulle konerne jo tage sig af de kroge, der skulle ordnes til fiskeriet.

Min far begyndte at fiske hernede sammen med hans far. Så kom de til Klitmøller fordi forholdene blev for vanskelige – det havde vist noget med molen i Vorupør at gøre? De gik til Klitmøller med de her rygkurve, og bakkerne med kroge de var spændt ovenpå.

Når de kom hjem om aftenen – de var så trætte. De skulle jo op igen en 3-4 stykker.

At klare krogene op manuelt var et helt nødvendigt arbejde ved fiskeriet, der som regel blev udført af kvinder og børn.

Senere fik de cykler med stor bagagebærer på, hvor de her bakker kunne stå.

Der var flere fiskere herude. Det var ikke sikkert, de var fiskere alle sammen; men konerne de bedte jo med de her blåmuslinger. Vi skulle jo op og gøre det – bede krogene. Vi skulle jo op om morgenen, inden vi skulle i skole. Ligesådan om aftenen. Hvis de kom sent ind. Nogle gange sov vi, og så måtte mor kalde på os: Nu skal I op! Så måtte vi op og rede krogene op, så mor kunne få bedt på næste dags morgen. Jeg kunne ikke ... Jeg blev aldrig god til at åbne de muslinger, der blev brugt som bed, fordi jeg var kejthåndet, og mor kunne ikke vise mig det. Jeg var så ringe til det. Så skulle jeg bede, og min bror skulle åbne muslingerne. Om vinteren – de

var jo frossen i en stor klump. Det var så koldt til fingrene.

Når så det var ødevejr – så gjorde vi alle bakkerne klar, vi havde derhjemme. Så havde vi lidt. Det var trug med 600 kroge på hver, og hver fisker kunne gerne have en 4 trug.

Grisen blev saltet, og der blev lavet medisterpølse og lungepølser og blodpølser.

Det blod skulle der røres i, medens det løb af. Og så skulle der laves »vilbor«, sådan kaldte vi det – det var noget suppe med nogle klumper blod i. Det skulle min far gerne have. Det fik de den første dag. Suppen blev vist kogt på nogle ben og så blodpølse.

Så henkogte vi også – som nu til jul – så kogte vi og lavede rullesylte. Det, vi henkogte, kom i nogle glaskrukker. Fedtet der ovenpå gjorde, at det kunne holde sig rigtigt længe i det suppe der. Og så ned i kælderen med det.

Skinken blev røget og hængte oppe ved skorstenen.

Vi slagtede ikke om sommeren, det kunne jo ikke holde sig. Det var mest til jul og så måske senere hen på foråret, inden det blev for varmt. Vi havde så travlt indtil jul, for der skulle jo først slagtes så sent som muligt, for at det kunne holde sig i juledagene.

Gulvene skulle ferniseres; men først efter der var gjort skik på den gris.«

Disse eksempler fra Vangså viser træk af det klitbrug, der i første halvdel af 1900 stadig var en vigtig del af fiskerfamiliernes økonomi. Generelt var det sådan, at kvinderne og børnene passede landbruget, og mændene deltog i den udstrækning, fiskeriet tillod det. Senere skrumpede landbruget ind i takt med udviklingen i fiskeriet. Landbruget fungerede som et sikkerhedsnet under familiens økonomi i forhold til det ustabile fiskeri, hvor både fisk og afsætningsmuligheder kunne svinge en del. Landbruget og især fåreholdet var for så vidt en tilpasning til landskabet og

dets naturressourcer. De udstrakte klit- og hedeområder gav god mulighed for græsning, og – hvad der var mindst lige så vigtigt – sikrede vinterfoder til dyrene. Men for de fleste familier var det også helt nødvendigt at udnytte alle muligheder og alle ressourcer i området.

Nutidens brugere og deres forhold til landskab og natur

Nogle former for ressourceudnyttelse og aktiviteter er fortsat op gennem historien, om end deres betydning har ændret sig. Det gælder f.eks. fårehold, jagt, fiskeri og bihold. Her er den sociale sammenhæng, aktiviteterne foregår i, blevet en anden, og sammenhæng mellem aktivitet og område har også forandret sig. Andre aktiviteter er »nye«, bl.a. aktiviteter der har med naturovervågning at gøre.

Fåreavleren som naturplejer

Fåreholdet, der før var så vigtig en del af fiskernes økonomiske grundlag, er gennem de seneste år blevet en del af naturplejen, for hvis vi vil bevare lyngheden, må den plejes. Efterhånden har man fra amternes side, som denne opgave hovedsageligt ligger hos, prøvet mange forskellige metoder for at vedligeholde de åbne lyngarealer, der er målet. Man har fjernet selvsåede bjergfyr, der er et af problemerne. Tilgroning på grund af en øget mængde luftbåret kvælstof, der fremmer væksten i græsserne på bekostning af lyngen, er et andet stort problem, som det tilmed er meget vanskeligt at løse. Lyngen kræver foryngelse for at overleve, og derfor har man slået og brændt lyngen for at forny den. Andre steder har man skrælet det øverste lag af lyngen – en teknisk og ret voldsom metode.

Ved at bruge husdyr i naturplejen vender man på en måde tilbage til gammelkendte

Fårene trives udmærket på lyngen og klithedens andre vækster. De er både effektive og nænsomme naturplejere.

metoder fra den tid, hvor klitheden var genstand for en mangesidig udnyttelse.

Nutidens fåreavler er et moderne menneske, og der er ikke meget naturromantik over nutidens fårehold. Det er et forsøg på at kombinere moderne metoder og bygge på en faglig viden; men også nogle gamle afprøvede erfaringer, der kan tilgodese både dyrene og de mennesker, der skal leve af det. Fåreavleren tilfører landskabet liv med sine dyr og forsøger at forene naturpleje med produktion. Derfor bruger fåreavler Gitte Kroll meget bevidst naturen som et kvalitetsstempel og et salgargument for sine produkter. *»Men der er nogle ting, der skal passe sammen, mellem dem der har fårene, og dem der vil have området græsset. For mig er fårenes velbefindende nummer et. Der er for mig nogle ekstra omkostninger ved at have får derude med hensyn til bil, kørsel og grej. Men ellers synes jeg, det er et spændende projekt. Dyrene trives, de har store*

vidder, og det skal de have. Man kan mærke, de er sunde og har det godt.»

Der praktiseres noget økologisk landbrug i området, og det traditionelle kvægbrug finder man stadig i en vis udstrækning, navnlig i områderne omkring de store søer, hvis enge stadig giver god græsning. Kreaturer bruges ligeledes i naturplejen til afgræsning af klitheden; men for både får og kreaturer gælder det, at der er for få dyr til rådighed.

Jægeren og lystfiskeren

Nutidens jægere og fiskere dyrker aktiviteterne som fritidsinteresser under organiserede former, og det kan i mange tilfælde være folk, der kommer udefra, som har helt andre forestillinger end deres forgængere om det landskab, de agerer i. Før var jægerne og fiskerne en del af landsbyfællesskabet, og jagten eller fiskeriet var en del af et kulturelt og socialt fællesskab. I dag er det jagtforeningen, der ta-

ger sig af de sociale aspekter som undervisning, opdragelse og videregivelse af de normer og regler, der hører sammen med aktiviteten. Det mest attraktive jagtvildt i området er krondyrene, og der er efterhånden blevet en betydelig bestand af disse dyr, som mange ønsker en chance for at nedlægge. Jagten reguleres i forhold til områdets bæreevne. Jægerens ønske om en høj bestand at høste af stemmer sikkert overens med andre naturelskeres ønske om at kunne opleve de store dyr; men modsvares af det omgivende landbrugs-samfunds ønske om en begrænsning, da krondyrene kan gøre stor skade på visse afgrøder.

Jægerens oplevelse af naturen hænger sammen med den spænding, han oplever i forbindelse med at nedlægge et bytte. Det betyder også noget at kunne sætte vildt på familiens middagsbord og således, måske ubevidst, fortsætte en ældgammel tradition. For nutidens jæger handler det i høj grad om at være med i et fællesskab med andre jægere, hvis værdier han deler; men det handler også om en oplevelse af skønheden og stemningen i naturen, og den oplevelse deler han med lystfiskeren.

For mange lystfiskere er det jagten på havørreden, der trækker; men også andre arter står højt på listen. Fritidsfiskeriet handler ikke bare om at få fisk med hjem. I lighed med jagten handler det også om andre naturoplevelser og det at være til stede i naturen som beskrevet af en lokal lystfisker:

»Det var en hel fantastisk dag vi havde. Det er ude på Ballerum. Vi var ude og fiske en aften. Vi fangede 12 gedder. Det er simpelthen sådan en aften, man aldrig glemmer. Så samme aften – der er lidt skov rundt omkring stedet – der hen ad på aftenen, da det blev dunkelt, kom der 12 kron dyr gående. Det er ikke så tit, man ser så mange kron dyr. Det var en rigtig skøn aften.«

Biavleren

Der er stadig folk, der har bistader stående på klitheden. *»Vores bistader står lige på kanten af vildtreservatet. Så de flyver derind på lyngen, og lynghonning er det, der giver den bedste pris«*, udtaler en erfaren biavler. At håndtere bier er ofte en erfaring, man har med fra barndomshjemmet. Selve det at holde bier har ikke i sin essens forandret sig så meget, og biavleren bygger videre på en traditionel viden; men inddrager samtidig ny viden gennem den organisation, han er tilknyttet. Biavleren følger med i faglitteratur og moderne avlsarbejde og ny teknologi. Biavl bygger på et samarbejde med naturen. Det er en produktion, der er meget afhængig af processer i naturen. Der er mange ting, der kan spille ind på produktionen af honning, f.eks. tidlig blomstring, frost og andre dyr, der æder bierne.

Stadig er det sådan, at folk flytter deres bier, så de kan flyve på klokkelyngen, hvilket giver den mest attraktive honning. Biavleren har et praktisk forhold til naturen, og de fleste af den ældre generation af biavlere ser naturen som en økonomisk ressource.

Bærplukkeren

En del af de lokale beboere, der som barn lærte at plukke bær, fortsætter traditionen; men i dag har den ikke nogen særlig økonomisk betydning. Der er dog også mange, der kommer udefra og plukker bær og samler svampe. Især det sidste tiltrækker mange turister, der kommer fra lande, hvor der er tradition for at samle svampe. Denne aktivitet er relativt ny blandt de lokale, og der er mange ældre mennesker, der ikke har kendskab til svampe. Tranebær og de forskellige svampe som f.eks. kantareller, man kun finder i disse landskabstyper, har en slags eksklusiv værdi og regnes for råvarer af en særlig høj kvalitet; det kræver viden og tid at finde dem, hvilket bidrager til deres status.

Mange lokale plukker stadig bær i klitten til lidt syltetøj, og enkelte steder ser man bær, der sælges langs vejen; men det er kun en svag afglans af den mængde bær, der før blev brugt i hjemmene og solgt ud af området.

Bærplukkeren og svampesamleren ligner hinanden i deres tilgang til naturen. De forener det nyttige i aktiviteten med den ro og stilhed, man finder i naturen. For dem spiller den visuelle naturoplevelse en stor rolle. De forsøger at aflæse landskabet for gode steder og vriste en hemmelighed fra naturen.

Naturfagfolkene

Naturfagfolkene kunne man kalde den gruppe brugere af området, som har det tilfælles, at tilgangen til naturen er funderet på en naturvidenskabelig tradition. Mange af dem repræsenterer en organisation eller institution og besidder en ekspertise på forskellige felter i naturen, hvor de udfører en opgave i forbindelse med bestemte og veldefinerede mål. De

overvåger naturen, foretager registreringer og kan komme med råd og vejledning i sager, der handler om fredning, beskyttelse og pleje af naturen. De har stor indflydelse på tiltag, der har med områdets natur at gøre. De færdes meget i naturen, og som personer er de ofte bekymrede og engagerede i spørgsmål, der vedrører naturen og dens tilstand.

De organisationer eller institutioner, disse eksperter repræsenterer, har til trods for lighederne dog vidt forskellige traditioner, strategier og praksisser, når det kommer til de konkrete opgaver. Naturfagfolkene vil ud fra de undersøgelser, de foretager, identificere de eksisterende problemer i forhold til områdets tilstand og forklare de tiltag, der er blevet iværksat for at afhjælpe problemerne.

En stadig registrering og overvågning af dyr og planter i klitheden er en vigtig del af naturfagfolkernes engagement i området. Da naturen selv er dynamisk og hele tiden forandrer sig, og den påvirkning der sker udefra, er overvågning en vigtig aktivitet, som tids- og ressourcemæssigt fylder meget i deres engagement. At gøre denne viden tilgængelig, så den kan udnyttes praktisk, er nogle af de overvejelser, de har.

Naturpleje er en af de problematikker, som naturfagfolkene forholder sig til i området. Tilgroning af klitheden er et stort problem. Det gælder tilvæksten i græsser og revling som følge af det øgede kvælstofnedfald. Tilgroningen sker på bekostning af lyngen, som man ønsker mere af; men hvis lyngen skal trives, skal den fornyes jævnligt fortæller en botaniker, der gennem mange år har fulgt udviklingen på klitheden i Thy: *»Med heden er det sådan, at jo mere den bliver mishandlet, jo bedre har den det. Groft sagt. Hedelyngen har det jo bedst, når den bliver fornyet en gang imellem. Når den bliver en 30-40 år gammel, så dør lyngplanten. Før blev det græsset af fårene, og der blev slået lyng; man hentede jo lyng til alverdens ting.«*

Naturpleje er ikke så ligetil, og der må flere overvejelser til, når det kommer til måder og prioriteringer, mener botanikeren: *»Græsning og afbrænding og den slags tiltag, de hjælper jo, men ellers skal man til virkelig at være drastisk, som de lige har gjort i Ringkøbing Amt, hvor de har brugt afskrælning af de øverste lag, så man virkelig er nede ved grundvandslaget. Det er jo dyrt og et voldsomt indgreb i det hele taget. Så er det jo, at thyboerne begynder at snakke om, at så får vi en ny sandflugt og den slags. Det er faktisk sådan, bare man rydder træer, så begynder folk at snakke om faren for sandflugt. Det sidder virkelig dybt i folk.«*

Beskyttelse i form af adgangs begrænsning er en problematik, naturfagfolkene også for-

holder sig til. Her ser det ud til, at visse fuglebestande er mere sårbare end f.eks. de fleste plantesamfund. Den begrænsede adgang har betydet, at bl.a. tranen er vendt tilbage som ynglefugl i området. Tranerne er oprindelige fugle hjemmehørende i Thy. Den har været borte gennem mange år; men er i kraft af beskyttelse vendt tilbage til vådområderne i Hanstholm Vildtreservat. Den fåtallige og truede hjejle, der netop er hjemmehørende på hedebiotoper, findes her, og tinksmiden, der ligeledes er en truet art, findes her ved klithedens søer.

Andre brugere

Der er dog mange, der søger en naturoplevelse i området uden at have et professionelt formål. En attraktion for en del, der gerne vil opleve naturen, er tranerne i Thy. Også de store rovfugle udgør en attraktion for dem, der søger fugleoplevelser. *»Jeg har siddet ude i reservatet og set en kongeørn igennem et kvarter forgæves prøve på at få et råkid, mens moderen forsvarede det. Det var noget, der pludselig opstod. Jeg vidste, at ørnen var der; men at den for øjnene af mig skulle prøve på at få kiddet, det var en helt fantastisk oplevelse. Råkidet stod sådan mellem benene på moderen,*

Organiserede rideture på stranden er en populær aktivitet, der tiltrækker mange unge turister.

Tranerne er et stort trækplaster i svenske, naturbeskyttede områder – måske kan de spille en lignende rolle for en nationalpark i Thy.

som stod på bagbenene og fægtede efter kongeørnen. Ørnen prøvede på at få råen væk, og på et tidspunkt troede jeg næsten, det var lykkedes for den. Den stod nogle meter væk fra kiddet, da ørnen dykkede; men så ved en feberedning klarede råen at forsvare sit kid. På et tidspunkt var de to næsten i kamp med hinanden.

Det er jo sådan en oplevelse, hvor hjertet banker ekstra hårdt.»

Andre naturoplevelser tiltrækker især unge, der søger mere aktive oplevelser i form af f.eks. vindsurfing og drageflyvning. Aktiviteter, der de senere år har trukket en del turister til området. Til denne gruppe af nutidens brugere af området hører ligeledes dem, der dyrker ridning på stranden. Flere rideskoler i området har specialiseret sig i dette tilbud til turister, der dog også dyrkes af lokale unge.

En anden sportsgren, hvor landskabet spiller en stor rolle, er golf. Allerede i 1971 blev der anlagt en golfbane i Nystrup Klitplantage, som bruges både af folk udefra og af mange lokale. Med golfbanen er der tale om et stykke designet natur, der skal opfylde nogle bestemte funktioner.

Kunstneren

Naturen har gennem tiden været en inspirationskilde for mange forskellige kunstnere. Der er i denne tradition langt fra guldalderens sceniske landskaber til den aktuelle kunstners udtryk. Kunsten kan på mange måder udtrykke nogle af de dybere sammenhænge mellem menneske og landskab, og give os et spejlbillede af den tid og de forestillinger om natur, vi gør os. Kunstneren aflæ-

ser på en anden måde de spor, mennesker laver i landskabet, og giver det sit eget udtryk. De garderinger, man som menneske sætter op for at beskytte sit inderste, går måske igen, når vi vil beskytte naturen. Reservatet som konstruktion, tanke, form og indhold har inspireret kunstneren Erland Knudssøn Madsen gennem et langt arbejdsliv til at reflektere over forholdet mellem menneske og natur.

»Jeg har malet mange steder i området mellem Hanstholm og Agger. Landskaber, det er noget, man bestemmer. Man siger, vi vil have det til at være sådan her, værsgo! Naturen skal bøje sig for den der vilje, man har. Ligesom menneskets natur skal bøje sig for, hvordan vi skal leve sammen. Jeg opfatter mennesket som en del af natur. Ikke at noget er mennesker og

så er resten natur. Menneskets natur, det er menneskets sind. Derfor afspejler vores sind sig i vores behandling af natur, for naturen er en fuldstændig del af os.«

Visioner for Nationalpark Thy

Gennem næsten 2 år har mange lokale været engageret i tematiske arbejdsgrupper og har forhandlet sig frem til en form for fælles vision, der forholder sig til afgrænsning, indhold og drift af nationalparken. I den fælles vision fremgår det, at en nationalpark i Thy bør kombinere naturbeskyttelse og artsrigdom med en form for naturbenyttelse. En pleje, der skal tilgodese artsrigdom, kræver nogle forandringer i forhold til den natur, vi kan gå ud og opleve i dag, for med artsrig-

Nydannet vandrekliet nord for Lodbjerg Fyr.

dom forstås bl.a. de næringsfattige arter, der trivedes, da sandflugten hærgede området. Disse plantesamfund er truet i dag på grund af tilgroning og udtørring.

I mange år har man forsøgt at bekæmpe sandflugten og som det udtrykkes af én, der færdes i området: »Nu har vores forfædre jo gennem århundreder turet og bøvlet for at dæmpe sandet. Det er lige før, at det er en ulykke, at det er lykkedes. Der skal jo noget mere dynamik i det. De vil jo gerne, at det flyver.« Ifølge visionen vil man forsøge at skabe mere dynamik på overgangen i landskabet mellem klitheden og skoven, og allerede nu kan man opleve sandmiledannelse nær Lodbjerg. Visionen går ligeledes mod større sammenhængende arealer med lyng. Tilgroningen af klitheden skal bekæmpes med flere

græssende dyr, både de vilde kronhjorte og flere løsgående får. Fårene vil på en meget synlig måde igen sætte deres præg på landskabet og genskabe noget af det liv, der var før i tiden. Samtidig vil fåreholderen levendegøre dele af stedets kulturhistorie og den menneskelige påvirkning, der var med til at udvikle landskabet.

Mie Buus

Født 1951. Cand. mag i etnografi. Udviklingsrådgiver i Nicaragua for MS. Midlertidigt tilknyttet Museet for Thy og Vester Hanherred.

¹ Husmand Niels Overgård, blev i 1847 ansat som fårehyrde af gårdmændene i Hinding og Nors til at passe deres får i området omkring Blegso. Området blev i 1938 opkøbt af staten til vildtreservat.

² Ifølge samtale med Ruth Larsen, Svane Apoteket, Thisted, købte og solgte man hugorm indtil 1981, hvor dyrene blev fredet.

³ I 1922 kostede et par træsko 7 kroner ifølge en contrabog fra købmand Karl Nystrup, Vangså.

⁴ Et eksempel fra en contrabog i Vangså 1919 kan bruges til illustration. I perioden 21. juli til 22. august

indleverede familien 263,050 kg blåbær hos købmand Nystrup til en værdi af 201,79 kr.

Til sammenligning var forbrug af dagligvarer i samme periode: 181,12 kr.

Blåbærrene blev bl.a. videresolgt til fremstilling af marmelade, syltetøj, saft og frugtvin på fabrikken Hornbech i Hadsund.

Øvrige informanter:

Jørgen Bonnerup, Thisted. Tage Espersen, Snedsted. Holger Søndergård, Tved. Martin Gregersen, Ræhr. Jan Kristensen, Hanstholm. Anker Frederiksen, Kjallerup.

Nogle halvgrimme flintflækker

af Aksel Kristensen

En lille beretning om baggrunden for, at Kulturarvsstyrelsen har udpeget et areal i Gærup som »kulturarvsareal af national betydning« – dvs. at området ikke er fredet, men er under skærpet opmærksomhed i tilfælde af anlægsarbejde eller lignende.

Vi har over snart mange år gået og fundet nogle karakteristisk flintflækker i et bestemt hjørne af vor mark.

Inden jeg fortæller om dem, må jeg give en beskrivelse af stedet, som fra gammel tid er blevet benævnt Møllebakke. Møller er der ingen af i dag, men ser man på det gamle kort Videnskabernes Selskabs Atlas, ses det, at der i slutningen af 1700-tallet var en mølle på bakken. I tidens trend er den vist som en stubmølle. Netop dengang, eller ganske lidt senere, kan vi læse hos præsten i Skjoldborg, Aagaard, at der i Gærup er 7 gårde, 1 boelssted, 9 huse. Det er nok ikke meget galt at gætte på, at stubmøllen på Møllebakke har lavet mel og grutning til det lille Gærup-samfund – altså for et par hundrede år siden.

Senere hen bor der i gården »Hamborg«, som havde jordstykket, én ved navn Kristian Thomsen. Han nævnes i folketællingen 1845. Om Kristian Thomsen fortælles mange spændende ting, blandt andet at han gravede en omtrent kilometerlang skelgrøft omkring ejendommens jord, fordi han ikke ville have, at naboerne efter høst kørte tværs over hans marker, men også for at holde andres løsgående kreaturer af vejen; den danner også skel ved Møllebakke, hvor den løber igennem en overpløjet gravhøj. I grøften gror nogle ældgamle piletræer; de er med til at give stedet et særpræg.

Møllebakke ligger højt, omtrent midt i Gærup. Når vi er på markarbejde, kan vi se

til Thisted, Vilsundbroen, fjorden, Mors (det med den gode udsigt tæller jo meget nu om stunder).

Her kommer vi til fundet af flintflækkerne. Fordi tingene her foregår lidt gammeldags, er vi blevet ved med at radrense og hakke roer. Netop ved at færdes så intenst frem og tilbage med næsen nær ved jorden, har man rigtig gode chancer for at finde oldsager, hvis ellers der er nogen. Vi har vistnok haft roer på Møllebakke ni gange i min tid. Det giver adskillige hundrede kilometers vandring over agrene.

Til at begynde med ænsede jeg dem næppe. Måske så jeg lige med et halvt øje nogle halvgrimme flækker, som jeg gik forbi. At samle dem op faldt mig ikke ind, for der måtte vel være en kant for, hvad man tog med hjem.

Så var det, jeg kom til at se, at der var noget ensartet over alle de flækker, som jeg ellers havde tænkt mig at lade ligge. Jo, sandelig om der ikke var nogle fælles træk! Interessen skærpedes! Og nu begyndte jeg at samle til huse i bukselommerne, som snart bugnede. Hjemme blev de mange flækker lagt ud på køkkenbordet i række; deres egenart trådte endnu mere frem. De fleste var vel 8-10 cm lange, var grove, gulbrune og havde en nogenlunde skarp æg på den ene side, mens den anden side var hugget »but«, så de var til at holde på, uden at man skar sig – knive og kornsegle vel sagtens. Men blandt flækkerne var også enkelte, som var lavet til bor eller ildsten. Ca. 90 stykker var der samlet i den sæson.

Hvor gamle var flækkerne så? Jeg vidste nok, at man i tusindvis af år havde brugt flintflækker til en hel masse forskellige gøremål. De fleste af slagsen var betydeligt pænere end dem, jeg havde fundet. Her kom Thisted Museums arkæolog, Jens-Henrik Bech, mig til hjælp og fortalte, at mine lidt ejendommelige flintflækker var fra yngre bronzealder, og at der på stedet måtte være en boplads fra den tid.

Det var gode oplysninger at få. Min kone Liv og jeg har siden samlet mere end 100 andre flækker på Møllebakke. Senest i juni 2005 fandt jeg næsten samtidig et bor, en flækkekniv og en ildsten. Liv har sat numre på oldsagerne, så der er styr på, hvor tingene kom-

mer fra. Vi har lært, hvor betydningsfuldt det er, at oldsagerne er ordentligt registreret, så eftertiden kan finde ud af sammenhængen.

Her skulle man så tro, at historien om de beskedent udseende flækker slutter, men det er knapt nok. Arkæolog Martin Mikkelsen, som har gravet meget her i Thy, og som nu er ansat ved Viborg Stiftsmuseum, foretog i begyndelsen af århundredet en undersøgelse af bronzealderbebyggelsen her i Limfjordslandet mellem Dragsbæk og Skyum Bjerge. I den forbindelse kiggede han på vor bronzealderboplads og flækkerne derfra. Da Martin Mikkelsen i foråret 2003 fremlagde sine undersøgelser med en ph.d.-afhandling på Moesgaard, var vi – skønt vort bidrag til hans projekt var absolut begrænset – inviteret med. Det var en meget glædelig oplevelse.

Nu er området på Møllebakke, hvor vi fandt flintflækkerne, blevet til »kulturarvsareal«. Det er fint nok. For nogle måneder siden kom en skrivelse med posten vedlagt kortudsnit. I skrivelsen stod der om Møllebakkens boplads:

»Trækulsholdigt kulturlag med stenlægninger, formentlig bronzealder, over et område på 80 x 50 m på toppen af et højedrag, tæt ved overpløjet høj. På pladsens overflade er opsamlet 125 grove flækkeknive af yngre bronzealderstype samt skaftlejehamre, enkelte skår m.v. Der kan være tale om en plads med specialiseret produktion af grove flækkeknive.«

Der er faktisk kommet noget ud af, at jeg en sommerdag i 1990'erne under roehakningen begyndte at samle nogle halvgrimme flintflækker op.

Aksel Kristensen

Født 1941. Gårdejer i Gærup. Mangeårig frivillig hjælper ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Barndomsminder fra Thisted

af Jørgen Nielsen

I årbogen for 2004 gav Helge Hjortdal en beskrivelse af sin opvækst i den østlige del af Thisted. I nærværende artikel skriver Jørgen Nielsen om sin barndom i den vestlige del.

Thisted er så tilpas stor, at der kan skrives om *bydele*. Det var uhyre interessant at læse Helge Hjortdals artikel og lære den del af byen at kende, endelig! Jeg kom der ganske vist af og til, for jeg kørte med regninger for firmaet »Hedegaard og Hilligsøes Eftf.«, hvor min far var bogholder. Så tjente jeg en skilling, og firmaet sparede en øre pr. brev! Portoen var 5 øre, jeg fik 4. Men jeg skyndte mig altid tilbage til den vestlige del, som følte mere tryk.

Jeg er født på Margrethevej i nr. 15 uden jordemor, fordi jordemor fru Vestergaard nød synet for længe, da anemonerne blomstrede i plantagen. Min mor var telefonistinde Ellen Nielsen og min far bogholder Otto Nielsen.

Da jeg var et år gammel, flyttede vi til Vestergade 74. Det ligger der endnu, i modsætning til tømmerhandelen i nr. 72. Jeg kunne ikke dy mig for at kigge indenfor i nr. 74, da jeg alligevel skulle til generalforsamling i Thisted Bryghus, og jeg kunne konstatere, at det

1932 i gården til Vestergade 74. Til venstre står Knud Erik Stærkjær hos fru Stærkjær. Derefter er det mine forældre og jeg.

så ud omtrent som for 70-75 år siden. Det samme var ikke tilfældet med hjørnet mod Sofievej, hvor »De frivilliges hus« nu holder til, og slet ikke med gården. Dengang var der Stærkjærs købmandshandel på hjørnet og en brostensbelagt gård bagved med stalde og vaskerhus med gruekedler ud mod Sofievej.

Til købmandsbutikken kom bønderne agende fra oplandet, stillede deres jumbes eller andre slags hestetrukne køretøjer i gården og opstaldede deres heste, mens de gik på bytur i købstaden. Der var et leben omkring os. I dag ligger gården stille hen, for nu handles der i supermarkeder, og landboerne kommer kørende i biler. Det er en god udvikling, men det var altså skæggere dengang. Sikke et liv!

Til bekymring for min far var jeg ikke god til det med penge. Alligevel havde jeg forskellige indtægtsgivende virksomheder i gang. En af dem var at etablere cykelstald for dem, der kom til bys på cykel. Det var fortrinsvis, når der var dyrskue. Karlene og pigerne kom for manges vedkommende på cykel, som de gerne ville sikre sig også var der med dynamolygte og katteøje, når de – tit sent ud på aftenen – skulle hjem igen. Prisen for denne service var 10 øre, men kunne pruttes ned til 5, hvis der kunne dokumenteres smalhals.

Den anden indtægtskilde sprang af det store rønnebærtræ, som stod i gården, samt af den omstændighed, at jeg af min gode – og meget ældre – ven, Knud Erik Stærkjær, havde fået hans hvide mus, da han blev for gammel til dem. Sådanne skabninger former sig lynhurtigt, så et vist spild er til at bære. Jeg lod dem derfor tumle sig i det store træ, som jeg havde hængt gynger og små hjul og trapper på. Foran var der indrettet siddepladser. Jeg tog 2 øre for drenge og 1 øre for piger, og der var ingen begrænsning i opholdstiden foran det storartede sceneri. Hvorfor der skulle diskrimineres, har jeg ingen rigtig forklaring på.

Jeg lavede også tombola. Så kom man af med det forældede legetøj. Men der manglede et trækplaster, et der ville få pengene op af lommen på folk. I min søgen efter en sådan præmie fandt jeg i et smukt etui min fars pincenez (briller der sidder fast med en næseklemme). Da min far kom hjem i utide, fik jeg skældud, men jeg forsvarede mig med, at der ikke var noget nummer i tombolaen, der svarede til gevinsten. Så blev min far først rigtig vred, fordi jeg snød.

Forelskelse og anden magi

Underholdning måtte børn dengang selv finde på, som for eksempel at køre i timevis på den trehjulede cykel på fortovet ud mod Vestergade. Der var tid, rigelig tid, til at beskæftige sig med guldfisk i et rundt glas og med haletudser og hundestjeler, der blev fanget i åen. Der var også tid til at besøge min bedstefar, lokomotivfører Frans Joachim Heinrich Gehlsen, og bedstemor, hjemmearbejdende husmor Petrine Gehlsen, og høre på fantasifulde beretninger fra de syv have, som min bedstefar havde besejlet. Samt på de historier han selv fandt på, og som i særlig grad var med til at forkorte juleaftensdage uden Disneysjov. Legetøjet var optrækkelige karruseller og nikkedukker. Gik det højt, blev der også til en dampmaskine, som kunne trække små rundsave og slibestene.

Men så var der også Gerda. Gerda Jensen, min første kærlighed. Hendes far var dommerfuldmægtig og kunne – under et helt, varmt måltid midt på dagen – berette spændende ting fra retsvæsenets område til sin kone (og til de umyndige, som lyttede med). Når han var færdig med det og fik sin velfortjente middagsøvn, og jeg havde besluttet mig til at blive jurist ligesom ham, legede vi med hendes dukker og med hendes lille rejsegrammofon, som skulle trækkes forsigtigt op

Et kig fra Møllevej og op ad Vestergade i 1936.

for ikke at beskadige fjederen. Eller vi hejsede ting op og ned med hendes sjippetove og spillede med hendes bolde i opgangen, som forekom os at være både stor og lidt mystisk. Da vi begyndte at gå på Vestre Skole, som jo ikke lå langt væk – men vi skulle dog over Vestergade – tog vi hinanden i hånden. Det holdt vi meget snart op med. Mobning var allerede på mode dengang. Dommerfuldmægtig Jensen blev udnævnt til dommer i Vestervig, og så var den romance slut.

Min far var i familie med Nicolaj og Nicoline, som havde et brøudsalg på den anden side af gaden. Deres datter ville jeg ikke lege med. For det første var det farligt at løbe over gaden på grund af den stærke trafik. På en time kunne jeg nå at skrive op mod 10 numre på de forbi kørende biler, hvoraf S 1, tilhørende Busse Landmands far, var det store scoop. For det andet faldt hun i en afgrundsdyb unåde, da min far forærede hende min

trehjulede cykel, som han syntes, jeg var blevet for stor til, uden at spørge mig først. Igen et puf til min dybe mistillid til hemmelige beslutninger.

Vorter på hænderne er plagsomt og grimt. Derfor måtte der gøres noget for at få dem væk. Det lykkedes skam også, men kun efter store og langvarige og måske bekostelige foranstaltninger. Selv om min far var en nøgtern og videnskabeligt interesseret mand, lå det vel i tiden, og ligger der måske endnu, at der var hjælp at hente hos såkaldt kloge koner og kloge mænd. Derfor blev en sådan tilkaldt, antagelig den kloge mand fra min fars fødeby Hørdum. Han så længe og undersøgende på de grimme tingester på mine hænder og dekreterede derfor følgende:

En nat ved fuldmåne skal vorterne smøres med et stykke fersk flæsk, der bagefter skal graves ned i jorden. Når flæsket er rådnet bort, vil vorterne også være forsvundet. Det er en betin-

gelse for det forventede resultat, at der intet må siges under hele forløbet. Til min overraskelse blev det iværksat. Når der alligevel intet skete inden for en rimelig tid, skyldes det måske, at jeg på vej ned ad køkkentrappen spurgte far, om man heller ikke måtte grine. Vi begyndte forfra, men fortryllesen var hævet. Senere forsøgte vi med en brænding af vorterne på sygehuset. Det gjorde ondt, og det var blodigt, men vorterne blev mindst lige så flotte, da forbrændingen forsvandt.

Endnu langt senere blev der på ny forsøgt med magi. Jeg havde affundet mig med min skæbne. Vi var på dyrskuepladsen for at spille fodbold. Gymnastiklæreren så de første store kredse rundt højt oppe. Det fik ham til at spørge mig, om det ikke snart var min fødselsdag. »Det er det da i dag,« svarede jeg. »Fint,« sagde han, »så er tiden inde til at få fjernet dine vorter. Kom her hen.« Så tog han mine hænder, vendte hånddryggen med alle vorterne op mod sig og »løst' øwer dem«. Så fik jeg et fur og besked om at udvise en smule mindre engagement i fodboldkampen. En måned efter var vorterne væk, og jeg har ikke set noget til dem siden. Magi eller brændingens langtidsvirkning? Who knows, som man siger i dag.

I 1933 var tiderne ikke gunstige, men min far og mor besluttede sig alligevel til at købe et nyopført hus i Elmegade nr. 3. Far havde selv leveret tømmeret til tømrer Kjellerup, som boede på Møllevej, så han vidste, at træet i huset var af bedste kvalitet oregonpine og pitchpine. Prisen var ganske vist meget høj, 20.000 kr., men det skulle jo vise sig, at han fik ret i, at det nok gik alligevel!

Skolegang

Vestre Skoles skolegård var delt mellem pigerne mod syd og drengene mod nord. Ikke fordi jeg er stiv i verdenshjørnerne, men jeg

har lært af min far, at hvis man bare ved, hvor »nar er og hår si madpues«, så er man i salveten. Så det lærte jeg mig, og min madpakke var også i orden. Man kunne købe en »kvalt sød« og sætte sig ned og nyde frikvarteret. Man skulle jo også gerne lære noget, og det lykkedes også ved hjælp af de vedtagne principper om, at læreren var autoriteten, der bestemte alt uden diskussion og med en god del udenadslæren både i historie og bibelhistorie.

Salmever var et kapitel for sig, dem døjede jeg meget med. Der var så mange sære ord i, så det gav én »sjælevåde« (hvor våde?). Jeg kan blive så ked af at være født for tidligt, når jeg forstår på mine egne børn og i endnu højere grad på mine børnebørn, at i dag tilegnes viden i et samarbejde mellem elev og lærer præget af ligeværdighed og opmærksomhed overfor hinanden og en gensidig anerkendelse, med andre ord i en tovejskommunikation i stedet for en envejs. Vi fik besked på, hvad vi skulle lave, og hvad vi skulle mene.

Det var næppe heller noget godt pædagogisk princip at dele eleverne op efter formodet dygtighed i boglige fag og lade de »kloge« sidde for sig selv ovre ved vinduerne og de »mindre kloge« i midten og »de dumme« ovre i mørket. Der kunne de sidde og prøve på at følge med og i øvrigt skotte sig selv. Megen uretfærdighed er blevet begået på den konto.

Trods alt står skolegang på Vestre Skole for mig i de 4 år fra 1933 til 1937 i et lyst skær. Det kan muligvis hænge sammen med, at lærerne ikke tog sig selv alt for højtideligt. Der var også plads til humor og latter, som da lærer Høeg ramte en lysekroner, fordi han med pegepinden løftet højt ville demonstrere, hvorledes kirkeklokkernes lyd kom ud af glughullerne. Skårene drøned ned over den forreste pult i den midterste række hos de »mindre kloge«. Hele klassen med undtagelse

af dem ved den forreste pult i midten brød ud i høj, men kort latter. Der blev stille, og alle sendte betænkelige øjekast hen mod de ramte og lærer Høeg. Da det kunne konstateres, at ingen var kommet noget til, grinede alle, også lærer Høeg. Sikke en dag!

Lærer Høeg glemte altid sin madpakke eller sine briller i sit hjem på Jyllands Allé og sendte mig hjem efter dem. Han sendte mig også efter Signe, når hun ikke var mødt i skolen. Hun boede i Dragsbæk i et hus, man kaldte »Stenhuset«, fordi det var bygget af store cementblokke med forskellige slags sten indstøbt. Jeg var beklemmt ved situationen, især første gang jeg fik hvervet. Hvad for folk

mon boede i sådan et sært hus, og hvorfor sørgede de ikke for, at deres barn kom i skole?

Jeg bankede forsigtigt på døren. Der lød en høj kvindestemme, der bød indenfor. Jeg åbnede døren, og en anden slags beboelse end den, jeg kendte til, åbenbarede sig for mig. Så spartansk var den, at der ingen tapet var på væggene, ingen billeder heller og kun meget få møbler. Var det den fattigdom, som de voksne somme tider talte om, der viste sig her? Signe var ingen steder at se, men den efter påklædningen at dømme for nyligt opståede mor bedyrede, at hun nok skulle sætte fut i hende og sørge for, at hun kom i skole. Et spagfærdigt forslag fra mig om, at Signe og

3. Mellem (B-klassen) på realskolen 1940. Bagest fra venstre: Niels Mortensen, Jørgen Madsen, Anna Grethe Madsen, Gerda Overgaard, Magda Yde, N. Chr. Frost, Ingv. Thomsen, Henning Toftdahl, Erik Nielsen, Mads Odgaard og Hermann Ladegaard.

Midterste række fra venstre: Karen Myrup, Esther Rosenberg, Jørgen Nielsen, Herluf Hansen, Mogens Nielsen, Johs. Thomsen, Jens Nørgaard, Ib Fogh Petersen, Verner Christensen Brogaard og Jørgen Skov.

Forrest fra venstre: Ruth Larsen, Annalise Vestergaard, Lisse Mikkelsen, Inge Christensen, lærer Peter Skov, Harriet Lind, Annalise Nielsen, Edith Olesen og Henny Laugesen.

jeg kunne følges ad, blev afvist kort og konstant. Senere på dagen dukkede Signe op til sin plads i tredje række! At børns vilkår var vidt forskellige, og at jeg var blevet anbragt på solsiden, gik op for mig.

Lærer Nørby, kammersanger Ejner Nørbys far og skuespiller Ghita Nørbys farfar, var vores sløjdlærer. Han havde ikke held med at lære mig meget. Det er ikke hans skyld, men jeg har for evigt fået en uvane med at sætte tungen i siden af munden. Den fik jeg af at prøve at save lige. Lærer Nørby sluttede alle timerne med en højlydt formaning om ikke at smække med savene!

Vi passerede for resten Stenhuset, når vi om sommeren skulle ned og bade i det store badehus, som i min erindring lå sådan cirka over for margarinefabrikken. Vi gik i række og nød, når bommen var nede, og det varede rigtig længe, inden toget kom, og bommen atter tillod passage. Det var ikke, fordi vi ikke kunne lide at bade, i alt fald ikke hvis solen skinnede, men det var det uventede, det at der trods alt var noget, som selv ikke lærerne kunne bestemme.

Badehuset var også kønsopdelt, og vandet var ikke altid lige propert. Alligevel nød vi det, når først vi var i. Der var dog enkelte undtagelser, som måtte overtales meget længe. Og så var der på den anden side dem, der svømmede ud til det store udspringstårn. Nogle af dem sprang i fra 5 meter vippen. Det var ikke mig.

Fritid

Det var Simons Bakker, vi badede fra. Der var renere vand, bedre sand, meget græs til teltslagning og stejle banker med gryder, hvor man kunne ligge og brune sig og forsøge at lokke pigerne op. Det var her, jeg blev dagens helt! En kvinde stod i vand til brystet og så helt forkert og fortabt ud. Omkring hende

stod familien og så ligesådan ud. Hun havde tabt sit overgebis i vandet. De efterhånden mange tilsvømmede forhørte sig om det nærmere sted for dette fatale tab. Det var svært at sige, men »heromkring«. Vi fik lovning på en god belønning, hvis vi fandt gebisset. Vi dykkede. Jeg var den heldige, der fandt det. Med et triumferende råb viste jeg det til konen, som snuppede det med et raskt tag og anbragte det på dets rette plads. Tilskuerne klappede – og jeg havde tjent 2 kr. Dette paradisiske sted forsvandt for altid, da tyskerne, senere flygtninge og senere endnu Civilforsvaret overtog det.

Jeg var kun 7 år gammel, da jeg flyttede til Elmegade, men 16, da jeg flyttede derfra. Det er mindst to forskellige epoker i et barns liv. Før puberteten var legene foruden fodbold på dyrskuepladsen eller på gaden med risiko for smadrede vinduer, rundbold og kuglespil med lerkugler – eller hvis det gik højt: glas-kugler. Det var væddeløb til fods eller på cykel, Elmegade var velegnet til sprint. Det var røvere og soldater, og det var cirkus (jeg var altid klovn).

Murer Andersen i nr. 8 havde 8 børn, så der var ikke mangel på legekammerater. Elmegade stod sig godt i holdkonkurrencer mod både Møllevej, Fayes Allé og J. P. Jacobsensgade! Det var Svend og Leo, jeg havde mest fornøjelse af, men havde et godt øje til Esther. Jeg mindes også, at vi legede mange forskellige slags sanglege, altid arrangeret af de dejlige piger, der beboede den fine vej. Foruden »Munken går i Enge«, »Der kom en mand fra det røde hav« med omkvædet »ej sikkelej sikke ladetus« og »Tornerose var et vakkert barn« var der jo også den om »Fare, fare krigsmand, døden skal du lide«.

Så var det, jeg fik en lillesøster. Til min store fortrydelse. En fortrydelse, der har vendt sig til en stor fryd i stedet. Menneskelivet er mang-

Thisted Stadion 1941. Jeg står yderst til venstre. Til højre er det lærer Poul Bunk.

foldigt. Lad os benytte anledningen til at forlade den første epoke og tage fat på den næste.

På sygehus

Den 9. april 1940 glemmer man ikke. Min mor ringede bestyret fra centralen tidligt om morgenen, og pludselig så verden helt anderledes ud. Da tyskerne kom til Thisted, to dage før jeg fyldte 14 år, mødte jeg dem nede ved jernbaneoverskæringen på Dragsbækvej. De så venlige og civiliserede ud, så til trods for øjeblikkelige påbud om mørklægning så det jo ikke så mørkt ud. Det kom det til, det véd enhver.

En ulykke kommer sjældent alene. Jeg havde fra min far fået glæden ved at spille fodbold, og i en kamp med skolen den 20. maj 1940 blev jeg som venstre back ramt hårdt på mit højre ben, der brasede under

mig så dramatisk, at min fod lå hen ad jorden, selv om knæet vendte mod skyerne. Læreren forsøgte at trøste. Han sagde i en form for forfjamskelse, at min fod var forstuvet! Ambulancen kørte mig på sygehuset, og det ærgrede mig, at der ikke var udrykningshorn på ambulancen, det ville have været så flot. Tværtimod kørte den meget, meget forsigtigt gennem byen for ikke at påføre mig flere smerter end nødvendigt. Overlægen var på ferie, første reservelæge gjorde sit bedste med det splintrede ben, men det var bare ikke godt nok. Han bedøvede med kloroform.

Da overlæge Espersen kom hjem 14 dage senere, prøvede han, om han kunne gøre det bedre; det kunne han ikke! Han bedøvede med æter. Jeg mener at huske, at jeg var meget tapper, men ved et jubilæum fortalte Niels Mortensen, at jeg havde skreget. Det var jo en brat opvågning, og det var det også,

da jeg vågnede af bedøvelsen, før han var færdig med at rode med benet. Så skreg jeg igen. De satte en sølvtråd gennem hælen og satte ved hjælp af lodder og trisser mit ben til at helbrede sig selv. Det lykkedes ikke, så fremtidig måtte jeg friste en tilværelse som en elendig målmand! Jeg kom hjem 1. september og blev konfirmeret 6. oktober.

Et godt tre måneder langt ophold på sygehuset giver også gode oplevelser. En fisker fra Lild Strand fik en flaske portvin af en besøgende. Han ville byde af den til min far og mor, som besøgte mig. Oversygeplejerske frøken Thomsen, som var en myndig dame, gjorde noget striks opmærksom på, at der ikke måtte drikkes spiritus på sygehuset. Fiskerens reaktion herpå var, da far stod med flasken og en oplukker i hånden: »Ja, ja, la' vos nu fø'st få æ told å.« Frøken Thomsen gik klogelig ud af stuen, proppen kom af, og der blev skålet og ønsket god bedring til alle på stuen. Senere besøgte han os i Elmegade med hele sin store og blomstrende familie, der fyldte hele trappeafsatsen. Det var herfra, min far ofte havde vist mig både nordlys og måneformørkelser.

Jeg gik til konfirmationsforberedelse hos provst Nygaard. En dag sad vi alle sammen andægtigt foran provsten. Han havde gjort sig umage for at fange vores opmærksomhed om det teologiske spørgsmål, som han sluttede med at stille på sin lidt salvelsesfulde måde og med hænderne løftet mod himlen: »Og hvem er så Gud?«

Medens vi sad tavse, fuldstændig overvældede af spørgsmålets dybde, lød det ude fra Asylgade i et messende tonefald og med musikledsagelse fra en lirekasse: »Det er Kalle, Kalle, Kalle fra Skåne«. Der var et kort øjeblik overrasket stilhed, og så brød latteren ud, også fra provsten, som lidt halvkvalt dimitterede os med en bemærkning om, at han ville tage spørgsmålet op næste gang. Hvad

der mere kom frem om spørgsmålet, det ved jeg ikke, for da lå jeg på sygehuset.

Ud i det fri

Hvad vi tog os til om sommeren, var at bjergbestige det geologiske underværk, der kaldes Silstrup Klint. Andre var mere adrætte end jeg, og de nåede toppen først, men jeg havde stor glæde af at undersøge de forskellige lag af havaflejringer og vulkansk aske, som klinten er så fuld af. Vi cyklede også til det sted med Vesterhav, som lå nærmest Thisted, nemlig Vangså, før tyskerne spærrede stedet af, eller til Klitmøller, ja sågar til Hanstholm, før der var bygget nogen havn der. Det kunne være sejt på de gearløse cykler og i vestenvind, men det gav, har det vist sig, gode lår- og lægmuskler. Da jeg var blevet ældre, købte jeg et lille fiskerhus for 17.500 kr. i Vangså og fik gode venner dér, først og fremmest naboerne på »Gården«.

Vinteren havde andre fornøjelser. Skiløb foregik på bakkerne i Tingstrup og omegn på et par ski, som Mogens havde lavet til mig af et par brædder fra tømmerhandelen. Han fræsede riller under bunden som på rigtige ski, han lavede et indhak til et stykke krydsfiner, som han bøjede og med et stykke ståltråd fra krog til krog satte fast foran på »skiene«. Det klarede jeg mig med i to vintre. Ofte kom jeg hjem med brækkede skisnuder. Så tog jeg min lækre kælk og kørte med den på »Skovbakken«, som endte nede på engen, og som kunne give kælken så megen fart på, især når den havde passagerer, at der var risiko for at ende i åen. Rigtige ski, lavet af flere lag træ, fik jeg i julegave det år, hvor der ingen kold vinter kom!

Tingstrupvej var ind mod dyrskuepladsen forsynet med en tre meter høj snevold, som var fremkommet ved at sneplovene og deres følgesvende dyngede sneen op lag på lag. I

denne kolossale snedrive gravede Erik, Mogens og jeg (alle med efternavnet Nielsen) gange helt fra Wintersmøllevej til Elmegade. På udvalgte steder lavede vi snehytter (igloer), og i midten havde vi et snebord og nogle sneskamler, som vi kunne sidde på rundt om bordet. Vi havde stearinlys til at lyse og varme, og vi lavede huller til dagslys og som nødudgange, hvis tøvejr skulle sætte ind, hvad det ikke gjorde, mens legen i snegangene endnu var spændende.

Blandt venner

Erik Nielsen var søn af lærer H. P. Nielsen, som virkede på Østre Skole, men som også underviste os drenge fra Vestre i havebrug! Mogens Nielsen var søn af isenkræmmer Alfred Nielsen, hvis forretning lå i Vestergade med lager i gården. Der havde i fordums tid min mor spillet på klaver til stumfilm, som blev vist i den derværende biograf, *Kosmorama*. Nu havde vi både *Palæ*, hvor fru Thomsen regerede, og *Royal*, hvor der også blev vist gode film.

Det eneste biografbesøg tilbage i min erindring er det, hvor min far i mangel af røgtobak var begyndt med små fine skræer, der lignede lakridspinde, men var alt andet, nemlig stærk tobak lige til at få kvalme af. Han ville optage sin konfirmerede og dermed i de voksnes rækker indtrådte søn i voksenlivets glæder og gav mig en skrå og belærte mig om dens rette placering under overlæben. Det var stærk tobak og lige til at få kvalme af for en begynder. Det fik jeg så. Megen glæde af filmen fik jeg til gengæld ikke.

Jeg tror, at vores venskab begyndte, da jeg gerne ville i skole efter det brækkede ben. Mogens og Erik bar mig nærmest hjem fra realskolen på Plantagevej. Det gav samhørighed. Mogens havde en have, der stødte op til onkelens gartneri. Det strakte sig fra Møllevej

Erik (til v.), jeg og Mogens fejrer vores realeksamen i marts 1942. Billedet er taget i haven bag Elmegade 7, hvor Erik H. P. boede.

til Hundborgvej på den ene led og på den anden fra »Kærlighedsstien« til en sti, som nu er blevet til Anne Søes Vej. Det var en tumleplads for os drenge, som siger sparto til de fleste. Da samtidig gartner Andersen var en meget elskværdig mand og holdt meget af sin nevø, havde vi nærmest frit slag både udendørs og indendørs i de mange drivhuse med tomater og vindruer og agurker og alle slags blomster inklusive de mest spændende, mimoser og orkideer. Blot skulle vi afstå fra at øve hærværk på de utallige fristende ruder i drivhusene.

Til at begynde med byggede vi huler i træerne og røg skiftevis af kridtpiber og piber, lavet af hyld. Det var ikke tobak, vi røg, men spændende produkter fra de eksotiske planter

i drivhusene. Senere, da vi også havde lagt bue og pil på hylden og var gået over til luftbøsser og luftpistoler og hjemmelavet krudt i dåser med sejl garn omkring og i svovl dyppede lunter, røg vi »Prince of Egypt« cigaretter. De kostede 4 øre stykket. Og det var jo temmelig mange penge. Dem tjente vi ved forskellige aktiviteter, herunder udkørsel med regninger og andet.

Jeg var den beundrende tilskuer, når Mogens og Erik tumlede med kemi og fysik. De lavede krudt, og de lavede krystalapparater, hvorpå man med lidt held og følsomhed kunne høre musik fra restaurant Wivex over »Danmarks Radio, København-Kalundborg og Danmarks kortbølgesender«. De etablerede sågar elektronisk forbindelse mellem vores værelser med en ledning tværs over Møllevej og bag om Elmegade nr. 1 til nr. 3 og bag om nr. 5 til nr. 7. Det var mageløst! Vi kunne tale med hinanden om lektier og piger til langt ud på natten. Først var det telegraf med morsealfabet, som var svært at lære og endnu sværere at dechifrere, siden var det med hjemmelavede mikrofoner og høretelefoner med kulstøv i.

De var begge to dygtige idrætsmænd. Mogens på de lange distancer, Erik på de kortere og til højdespring og stangspring, hvilket imponerede klumpedumpen, der aldrig kom over en meter i højdespring og aldrig over noget som helst i stangspring. Da det brækkede ben forhindrede mig i at spille fodbold, måtte jeg ty til atletikken. Under lærer Poul Bunks og lærer Marius Jørgensens vejledning lykkedes det at blive så habil i kuglestød og diskoskast, at jeg kom med til de jyske juniormesterskaber i Randers sammen med Erik, Mo-

gens og Henning Hvidtsted Andersen, den før omtalte Busse.

Sammen med andre fik Busse sit navn af en barnepige, som gav alle drengebørn, hun skulle passe, dette navn, så der var adskillige Busser i Thisted dengang. Busse Landmand var intet mindre end en fremragende sprinter. Han spillede også jazz med becifringer, og han havde kæreste! Det foruroligede lærerne på realskolen. Vi andre var bare misundelige. Nu er han landsretssagfører i Ringsted.

Busse var bestemt ikke det eneste øgenavn i Thisted. Hvad mener I om Pip Hans, Kommune Dres, Ilder Kongen og Svende-fatter, som tog sig af farende svende, der kom til bys? For ikke at tale om Ejner Bolværksmattros, Kræn Sparebøss og Karl Svaller, som løb med løse rygter.

Når jeg kom til Hurup på de lange rejser fra Birkerød til Thisted – af og til på over 24 timer – rejste jeg mig op i kupeen, hvis jeg var alene, åbnede vinduet og sugede luften i Thy ind. Når vi nåede Sjørring, begyndte mit hjerte at slå væsentligt hurtigere. Ved passagen over Dragsbækvej var jeg en besvimelse nær af lykke. Jeg var hjemme igen, i landet mellem fjorden og havet, mellem den magre jord mod vest, den fede mod øst og den høje, høje stjernebestrøede himmel og vinden og lyset, som er så enestående klart (undtagen når havgusen kom snigende efter seks).

Jørgen Nielsen

Født 1926. Cand. jur. 1951. Stillinger i Justitsministeriet. Politimester i Helsingør 1970-1996.

En barndom i Thy (fortsat)

af Ove Kjær

Artiklens forfatter er søn af kredslæge Vilhelm Kjær, der praktiserede i Hurup fra 1905 til 1926. Vilhelm Kjær blev i 1908 indvalgt i bestyrelsen for Historisk Samfund og udtrådte først i 1927, efter at han i 1926 var blevet udnævnt til amtslæge i Viborg. Nedenstående artikel omfatter anden halvdel af Ove Kjærs barndomserindringer fra Sydthy. Den første halvdel blev bragt i Historisk Årbog 2004.

Stationsforstander Stoltze (tante Dagnys forældre) var en meget talende bulderbasse – i ét og alt forskellig fra onkel Henrik, hans svigersøn.

Medens onkel Henrik var et stilfærdigt indendørs menneske, der kun kom udenfor, når han skulle på sygebesøg og da tøffede af sted i den lille Renault, var stationsforstanderen et udendørs menneske, der travede meget lange ture gennem Sydthy, bevæbnet med sin knortekæp. Han fortalte gerne om gamle jagtture, især om jagt på sælhunde. Han var meget kortklippet, havde stridt, gråt hår og busket overskæg, der gav ham et martialske udseende og kunne minde både om von Hindenburg og Bismarck.

Fru Stoltze, tante Dagnys mor, var hans udtalte modsætning – en lille grå mus, udslidt efter talrige fødsler og fattige kår. Hun talte kun, når hun blev spurgt og svarede lavmælt og helst med enstavelsesord.

Når jeg som lille en sjælden gang fulgte med tante Dagny op på stationen, iagttog jeg interesseret telegrafene, der stod inde på kontoret og tikkede uafbrudt.

Dette billede genfandt jeg mange år efter i Herman Bangs mesterlige lille roman, »Ved vejen«, hvor Herman Bang beskriver kontoret hos stationsforstander Bai...

»... Døren stod åben ud til Kontoret. Telegrafene prikkede uafsladelig. Kollegerne ønskede

hinanden »Glædelig Jul« langs ad Linjen, Bai gik til og fra og svarede...«

Herman Bang skriver bl.a. om stationsforstander Bai's ungdomstid »i Næstved i gamle Dage ved Kavaleriet...« Som dreng spekulerede jeg tit på, om stationsforstander Stoltze mon havde været soldat engang og måske ligefrem i krig. Hvorfor havde han ellers en skinnende blank sortlakeret hjelm med gylde pikkel stående og en lille bronzestatue af en soldat i fuld udrustning i færd med at kaste en håndgranat henover en lille stump pigtråd?

En dag hørte jeg far ringe over til onkel Henrik og bad ham komme over, uden at far nævnte hvorfor.

Efter at onkel Henrik var kommet, så jeg inde fra en anden stue tante Dagny komme i vinterfrakke ud fra deres hus og gå over gaden over mod os. Men kort efter så jeg, at hun vendte om og gik hjem igen.

Det var, som havde hun frygtet en ulykke og derpå havde besluttet at vente hjemme på at onkel Henrik kom tilbage – far havde fået meddelelse om, at et af stationsforstander Stoltzes elskede børnebørn, Vagn, var fundet druknet nede i Skibsted fjord. Vagn havde været på jagt, måske efter svaner, og var gået gennem isen.

Det var et slag, som længe kastede lange skygger.

Gårdejer Peder Pedersen fortæller

I 1941 døde onkel Henrik, og tante Dagny flyttede til Strib for at bo i nærheden af sin familie. I januar 1967 modtog hun en hilsen fra Thy i form af et langt brev fra gårdejer Peder Pedersen, Korsgård, Refs, der deri mindedes Onkel Henrik, som havde været familiens læge. Han skriver bl.a.: »...Jeg er født i Søndbjerg på Thyholm i 1879... Jeg har ført dagbog i 62 år. Jeg var i skolekommissionen i Hurup i 12 år og var jo altid med til eksaminerne. Jeg husker, den lille Ove Kjær var med første gang. Da var forældrene jo gerne med for at overvære en så stor begivenhed. Hr. og fru V. Kjær var der også. Frk. Nielsen havde en time i religion, og børnene skulle selv fortælle. Jeg kan endnu se den lille Ove, som sad på øverste bænk, blive så ivrig med at fortælle, at han kravlede helt op på bordet. Børnene havde alle foldede hænder. Da så jeg V. Kjær klemme et par tårer, hvor var det kønt... Jeg glemte at fortælle, hvad frk. Nielsen engang har fortalt. Den lille Ove og Anton Yde sad sammen på forreste bænk, da de kom i skole. Og det var til at begynde med hos frk. Andersen. Da siger Ove til frk. Andersen: »Frk. Andersen. Vil De ikke nok hjælpe Anton, for det kniber ham sådan at følge med?« De to lærerinder var betagne af Oves omsorg for Anton. Det var jo et godt sindelag. Nu må jeg holde op, for kommer jeg først til at fortælle om børnene, så er der ingen grænser...«

Længere fremme i det lange brev, der er skrevet med næsten sirlig skrift, omtaler og karakteriserer gårdejer Peder Pedersen de to brødre, Henrik og Vilhelm Kjær på en måde, som efterlader indtrykket af gårdejer Pedersen som en personlighed, der er fast forankret i sin kristentro og samtidig er fuld af jysk lune, tryghed, kærlighed og fortælleglæde. »Det frisker sådan op i tilværelsen, når man

bliver gammel og får tid til at tænke tilbage over, hvad man oplevede i de mange år, der ligger bag. Alle gode minder har man glæde af at leve om igen. Da De nu har berørt emnet Dr. Kjær, som vi jo kaldte »gamle og unge Kjær«, i stedet for Henrik og Vilhelm Kjær, skal jeg prøve at tegne lidt af det gode, vi sikkert er fælles om. Deres mand husker jeg helt tilbage, jeg ved ikke hvor langt... Mens jeg endnu var hjemme i mit hjem, havde min søster ondt i halsen, og vi fik dr. Kjær fra Hurup derud, og han ordinerede at gurgle i kreolinvand, da det var difteri. Efter den tid var det ikke så sjældent, at Deres mand kom til Uglev St. efter tilkaldelse ved et brevkort. Så tog min far imod ham ved stationen og kørte rundt til de forskellige, som havde forlangt lægebesøg. Da tror jeg, min kærlighed og tillid begyndte til Dr. H. Kjær.

Far fortalte, at før hvert husbesøg spurgte lægen: »Hvordan har De det økonomisk?« Nogle slap helt fri. Alt var jo kontant afregning dengang. Dr. H. Kjær kom til at stå højt blandt befolkningen på Thyholm... De skal også have noget om Dr. V. Kjær, meget forskellig fra sin broder, men han var god, når man lærte ham at kende. Og han havde også en god kone. Et minde. Den 26. marts 1926 mødte vi om aftenen 4 mand hos Dr. V. Kjær. Det var sundhedskommissionen, som lige var valgt, selvfølgelig med Dr. Kjær som formand, bogtrykker Andersen og slagter Oxenbøll fra byen og Kr. Hove fra Ettrup og jeg fra Refs, og vi to sidste repræsenterede sognerådet. Vi skulle lave sundhedsvedtægt for Hurup kommune. Så vidt jeg husker, havde doktoren en kladde med fra en anden kommune, så det var der ikke mange ben i. Fru dr. Kjær serverede selvfølgelig kaffe, og så kom snakken i gang om noget, som var af mere interesse. Jeg havde bemærket, at doktoren havde fået et nyt gammelt ur med blylod og havde rejst mig og stod og så på det. Så kom doktoren og fortalte, at han havde været på

sygebesøg hos et par gamle folk i Flarup og opdagede det gamle ur. Så havde han spurgt, om han ikke kunne få det ur, når han gav dem et nyt i stedet for, og det bytte var de meget glade for. Så siger jeg til doktoren: »Hvad er det for streger i den runde blyplade der foroven? Jeg synes, det er som et S og nogle streger som 90.12?« Det havde han ikke tænkt, betød noget. »Jo«, sagde jeg, »se, hvad der står i Davids salme 90. kap 12. vers.« Doktoren læste det om at tælle vore dage, så vi får visdom. Uret fik endnu mere værdi.

Mens vi havde stået og talt sammen om uret, havde de tre mænd sagt God nat, og kredslægen vendte sig imod mig og sagde: »Nu skal jeg fortælle Dem en tildragelse, som jeg husker så tydelig, fordi det gjorde stort indtryk på mig, så jeg ikke har kunnet glemme det siden. Da jeg for mange år siden kom til Hurup, blev jeg en tidlig vintermorgen i et hundevær sammen med min broder kaldt ud på landet. Det var en meget vanskelig fødsel, det drejede sig om. Da fødselen var overstået – barnet var død, og der var stærkt bud efter moderen også – tog vi, min bror og jeg, os god tid og satte os til rette i dagligstuen. Der på bordet lå en bibel, og der stod en lille æske med små numre, som man vist kalder mannakorn. Jeg skulle jo forslå tiden med noget og så tænkte jeg, man kunne jo prøve at tage et nummer i lotteriet. Jeg tog så et og fandt også frem til det ord, som var henvist til, men kan De så gætte, hvad det var for et ord. Det gjorde nemlig særlig indtryk på mig, da det var første gang, jeg var ude at praktisere her i Hurup. Der stod: »Undslå dig ikke for at besøge en syg, thi derved skal du vinde berømmelse«. Lægen så på mig, hvad jeg sagde. Jeg sagde, at det var så udmærket, når vi tog berømmelsen fra og satte i stedet: »for sådanne ting skal du elskes«. Lægen var meget forbavset, at jeg kunne sige det. Han huskede det, som var det i går. Han fik fat på bibelen og ville vise mig, at han hu-

skede rigtig. Jeg så med tilfredshed, at hans bibel var nøjagtig samme udgave, som den, der lå på bordet nævnte dag, så oversættelsen måtte være den samme. Lægen bladede og ledte, men kunne ikke finde ordet. Fru Kjær og jeg sad og talte sammen imens, men pludselig rejser fru Kjær sig og henter en bibelordbog, som hun lægger foran mig, men jeg afslår med den bemærkning: »Nej, lad bare doktoren selv finde, hvor det står. Han har godt af at orientere sig i den bog.« Nu var klokken 11.30. Jeg sagde God nat, og doktoren sagde: »Jeg går ikke i seng, før jeg har fundet det, og vi træffes jo senere.« Og han fandt det. Da jeg kom hjem, så jeg efter, om jeg havde husket forkert. Et par dage derefter kom jeg gående forbi Bette Bach's på fortovet, og doktoren går ned i sin garage. Da han ser mig, siger han, idet han hæver hånden. »De havde selvfølgelig ret«, og jeg svarede: »Så er vi enige igen. Siraks Visdom 7. kap. V. 36...«

Endelig fortæller gårdejer Pedersen om et andet minde: »År 1915 d. 5. februar ventede vi en glædelig begivenhed. Da det trak noget ud, sagde jeg til fru Tandrup: »Er der noget forkert, må du sige det, så skal vi have doktoren.« Ak nej, alt var så godt. Men kort efter kommer hun og siger: »Nu må vi have doktor, ellers kvæles barnet.« Vi havde jo blot hestekøretøj under krigen. Det var kl. 4 om natten. Det varede ikke længe, før jeg ringede på hos dr. H. Kjær. Han slog vinduet op, og da jeg fortalte hvad det drejede sig om, siger han: »Smut op efter min bror.« Jeg fik jo også jaget V. Kjær op, og da han kom i døren, kunne han selvfølgelig forstå, at det hastede. Men da vi så nåede hjem, havde vi fået en dejlig pige. De skal også vide, at mens jeg sad og ventede hos V. Kjær, bad jeg Gud om at tage, hvad han betroede os, i sin gode hånd. Nu har hun i 20 år gjort en missionærs tjeneste i Indien, men det er en historie for sig...«

Første skoleår

Mor havde lært mig bogstaverne, inden jeg kom i skole. Hun skrev bogstaverne på små klodser, og jeg kunne både stave og læse, inden skolen begyndte. For at komme til skolen måtte jeg følge en markvej, der løb langs jernbanen. På sommermorgener flagrede som regel en utrolig mængde forskellige sommerfugle rundt i solen i grøftekanden. Admiraler, blåfugle, citronsommerfugle og de hvide kål-sommerfugle, dagpåfugleøje og de små auro-raer, der lyste som perlemor. Jeg nød at se dem alle boltre sig i luften omkring mig.

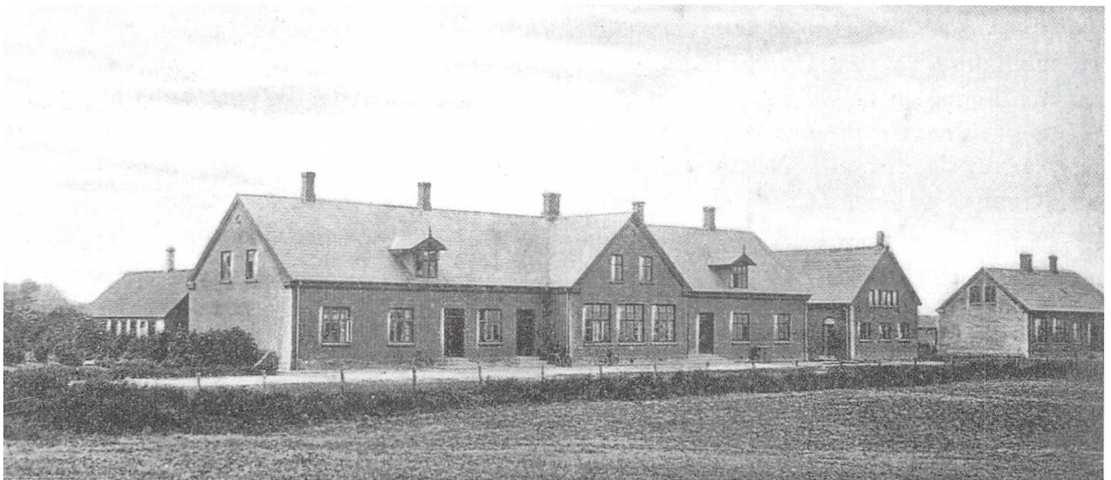
Skolen var en lille lav bygning med kun et klasseværelse. Ved siden af indgangen til klas-seværelset boede lærerinden, den gamle frø-ken Overgård, med sin lille hund.

Da børnene var kommet ind og havde fun-det deres pladser fra den første skoledag, en sommermorgen i august 1924, sagde frøken Overgård: »Ja, jeg ville gerne byde jer nogle jordbær, men de er jo forbi nu. Men jeg tror nu alligevel, at jeg har nogle til jer her i ska-bet.« Og så åbnede hun sit skab og tog en pose frem med røde bolcher, som hun bød os. Det var jo meget venligt af hende, men

det undrede mig, at hun ikke smilede samti-dig med, at hun sagde sådan. Hun var en lille, gammel kone med gråt hår og midterskilning og knude i nakken og gik med en streng og alvorlig mine op og ned mellem pultene, halvt sjokkende, mens hun fortalte bibelhi-storie eller sang salmevers med en lille stem-me. Vi lærte en bunke salmevers ved, at hun gik og sang salmerne, indtil vi kunne dem udenad: Nu titte til hinanden, Dejlig er den himmel blå, Abraham sad i Mamrelund.

Hun havde en lille, bitte, sort hund, som løb rundt mellem benene på os. En dag spar-kede jeg til den inde under min pult. Det gjorde hende meget vred, og hun skældte mig grundigt ud. Jeg fandt, at hun var kedelig og urimeligt belærende. Hun har naturligvis væ-ret træt og alt for gammel til sådan nogle små spilopmagere.

Mogens var søn af provsten, og han og jeg var vist de to i klassen, hvem det faldt lettest at indsuge skolens lærdom. Lige fra den før-ste skoledag mærkedes konkurrencemomen-tet. Vi havde begge hjemmefra et forspring, bl.a. et større ordforråd end de øvrige i klas-sen. Jeg kunne vældig godt lide at gå i skole. Det faldt mig let, hvad vi skulle præstere, og

Hurup Kommuneskole med forskolen yderst til højre. Her begyndte Ove skolegangen i 1924.

jeg kedede mig aldrig i skolen, hvad jeg tit gjorde hjemme.

Hørte jeg fremmedord hjemme, hvad jævnlige skete, fik jeg altid betydningen forklaret, hvis jeg spurgte. Også ganske almindelige dagligdagsudtryk kunne have en speciel betydning, som jeg studsede over og hæftede mig ved. Således da det en dag blev sagt om en mand, at han havde »næse for« et eller andet. Eller da far engang bemærkede, at jeg havde »øre«. Om en anden blev det sagt, at han »havde smag«.

Særprægede personnavne morede mig usigeligt, og jeg gik længe og smagte på dem. Der var således »Doktor Hatt«, som forestod Nationalmuseets udgravninger oppe i Ginnerup. Der var »slagter Oxenbøll«, »Knakkergård«, »Essemann«, »Kruhøffer« og det umulige navn på lægen i Koldby: »Lützhøft-Christensen«. Det kunne jeg vende mange gange i munden. Politimesteren hed »d'Auchamps«. Hvilket barn skulle kunne sige det? En dag blev jeg sendt op med et brev til politimesteren, som boede med sin familie oven på politistationen. Jeg traf hans gamle mor og afleverede brevet til hende. Da jeg kom hjem igen, sagde jeg, at jeg havde givet brevet til »Gamle Sjang«. Efter den tid hed hun altid sådan blandt venner.

Men tilbage til skolen: Om sommeren gik vi kun i skole hver anden dag. Vi stillede vores træsko uden for klasseværelset, før vi gik ind. I rygsækken lå penalhus af træ med et skydelåg, en skifertavle med svamp, en trælineal og læsebogen og regnebogen. I penalhuset havde vi griffel, penneskraft, penne og penneklud. Far havde en mængde penne liggende i en æske i skrivebordet, men det var nogle væmmelige, hårde stålpenne. Meget rarer var en rigtig elastikpen, men en fin, ny griffel var nummer ét.

I klasseværelset hang store, farvelagte billeder på karton af forskellige dyr. Der var en

hugormefamilie, og der var de almindelige husdyr. Disse billeder brugtes ved undervisningen i naturhistorie.

Ved skoleårets afslutning blev børnene hørt i overværelse af deres forældre, der sad langs væggene. Også provsten var til stede. Ved denne overhøring skulle jeg forklare provsten meningen med ordet »kærlighedsasylet« i salmen »Gud ske tak og lov«, hvor et vers slutter med, at »vi har kærlighedsasylet fundet«. Jeg forklarede, at kærlighedsasylet – det var oppe hos de to frøkener Petersen på Gammel Vestervigvej. Bagefter kom provst Dal hjem til far og refererede forfærdet, hvad jeg havde svaret, idet han spurgte far: »Er det virkelig så galt?« Jeg må jo engang have hørt far omtale de to frøkeneres bopæl på den måde.

En af mine kammerater i første klasse var en usædvanlig lille dreng, der hed Niels, en glad lille fyr, der boede på en gård nede bag kirken. Han kom hver dag ridende til skole på en stor hund, der luntede hjem, når den havde afleveret Niels. Efter skoletid spadserede Niels så hjem alene.

Da dette første skoleår var gået til ende, tog frk. Overgård sin afsked, og vi fik en ny lærerinde, frk. Nielsen. Hende kom jeg til at holde vældig meget af. Frisk og munter og glad kom hun os smilende i møde. Dette var hendes første stilling som lærer. Hun legede og spillede bold med os i frikvartererne, og når vi i timen var færdige med vores lektie, læste hun højt for os af »Frændeløs«, en bog som optog mig meget. Hun læste et kapitel af bogen ad gangen og lagde åbenbart mærke til, at hun havde en særlig opmærksom tilhører i mig, for da hun havde læst bogen til ende og havde lukket den i, gik hun ned fra katedret og forærede mig bogen. Jeg blev naturligvis meget glad og var meget taknemmelig.

Da skoleåret var omme, flyttede jeg med mine forældre fra Thy og havde derefter ikke

mere forbindelse med frk. Nielsen. Men fyr-
retyve år efter, da jeg ved en tilfældighed blev
opmærksom på, at hun blev 70, skrev jeg til
hende og ønskede tillykke. Hun svarede mig i
et meget sødt brev, hvori hun bl.a. skrev, at
intet på dagen havde glædet hende så meget
som brevet fra mig. Hendes brev er dateret
Hurup d. 5-7-67, og hun skriver: »... *Nu går
jeg 41 år tilbage i tiden og tænker på den dag,
jeg første gang stod over for min 2. klasse i Hurup.
Ja, det var en dejlig tid, og jeg syntes, det
hele gik som en leg...*« Og hun fortæller om
flere af mine venner fra dengang, som stadig
bor i Hurup og om gårdejer Peder Pedersen,
som netop er død, 87 år gammel. »*Jeg tror,
han kendte hvert barn i sognet...*«

Marked

På vejen til skolen kom jeg forbi markeds-
pladsen, som i almindelighed lå øde hen.
Men det var en virkelig folkefest, når der
holdtes marked med trængsel foran teltene
og masse af heste, køer og får. Engang stod
selve professor Labri, en gammel, tandløs
markedsøgler i kimono foran indgangen til
sit telt og sagde til mig, at jeg skulle gå hjem
og hilse min far fra den verdensberømte pro-
fessor Labri og bede ham om en 10-øre. Og
jeg husker, at far gav mig en hel én-krone-
seddel til at gå på marked for. Derved blev
der også råd til en piv-i-røv-kok og en blik-
fløjte med farvede hønsedun, en vindmølle
med celluloidvinger og et par eventyrlige
papbriller med glas af blå celluloid. Og ud
over tilhørerskaren foran sit telt lød det fra
professor Labri: »*Mine damer og herrer, højt-
ærede publikum! Her har jeg en trækugle, siger
og skriver en trækugle. Den er lavet af ægte fyr-
retræ, grantræ og sygekassetræ... Værsgo og
træd indenfor, mine herskaber! Kun 25 øre for
voksne og 10 øre for børn.*« På en balustrade
truttede et hornorkester og på en karrusel

med hvide, stejle træheste blandede et
mekanisk klaver sig i larmen fra udråberne og
fra brølende og brægende kreaturer.

Cirkus Miehe

Cirkus Miehe lå hvert år i vinterhi i Ydby, en
lille landsby syd for Hurup. Når foråret kom,
brød Cirkus Miehe op for at drage på turné
og besøgte da Hurup som første station.
Oppe på markedspladsen rejstes det vældige
telt, folk sled i lange tove, der gik gennem
store taljer af træ, og langsomt hævede telt-
dugen sig op omkring de to svære cirkusma-
ster, hvis toppe lige kunne ses uden for telt-
dugen. Overalt var der råben og hektisk akti-
vit. Alt skulle være færdigt til forestillingen
samme aften. Mandlige og kvindelige artister
kom ud fra cirkusvogne og gik ind igen, dyr
blev rørt og vandet. Fremmede tungemål og
fremmedartet klædedragt overalt.

Om aftenen, når mørket begyndte at falde
på, blev pladsen forvandlet på det eventyrlig-
ste. Foran billethullet var der nu trængsel, og
indenfor kastede projektører deres blæn-
dende lyskegler ned på det hvide savsmuld og
det store tæppe i manegen. Rundt om den
var logepladser, betrukket med mørkerødt
fløjl. Tjenere i grønt livré med galoner i sølv
og guld havde taget opstilling under en fløjl-
behængt estrade, hvor et stort orkester spil-
lede for fuld udblæsning. Damer anviste med
skingre stemmer plads i logerne og på 1. og
2. plads, der var simple træbænke bag lo-
gerne. Allerbagerst var ståplads. Der blev råbt
»Is og chokolade!« af damer, der bar deres
varer på bakker i en rem om halsen. Rundt
mellem tilskuerpladserne stod fyrbækkener,
som varmede de nærmestsiddende. Alt druk-
nede i råb og musik, indtil endelig forestillin-
gen kunne begynde. Koltzer i kjole og hvidt
viste hestedressur, Alphonse Cosmy i ride-
kjole skoleridt. Skimler og knobstrupper vol-

tigerede, mens de bed i stangbidslerne, elefanter sad på bagdelen, kameler vandrede adstadigt rundt, hunde gik på forbenene, cyklettere, trapezkunstnere og jonglører afløste hinanden i hastigt tempo, badet i lys og til inciterende rytmer.

Men mest af det altsammen betog de to musikalske klovner, den hvide klovn og den dumme August mig. Den slanke, elegante hvide klovn med hvid tophat på snur, kridhvidt ansigt, hals og nakke, glat, sort kortklippet hår, pragtfuld sort dragt, oversået med glimtende pailletter, poseærmer og posebenklæder til lige under knæene, hvide strømper og hvide sko. Lynende intelligent virkede han, mens han hersede med den lige glade August i alt for stor frakke, tjavset paryk under bulehatten, rød næse, store handsker og alt for store støvler. I stedet for at høre på den hvide klovns formaninger snakkede August gemytligt med publikum, indtil han en-

Klovnetrioen Harald Madsen (Bivognen), August Miehe og Christian Rehder.

delig blev bragt til sæde på en stol, for at de to kunne begynde på deres saxofonduo. Og da – oh under! – afslørede sig som store musikalske virtuoser. Bifaldet bragede løs. Jeg klappede henrykt, men gøs alligevel lidt af ærefrygt for den utilnærmelige hvide.

Også på Gudrun gjorde Cirkus Miehe et varigt indtryk. I bogen »I Nielsines fodspor – kvindelige læger gennem 100 år« skriver Gudrun »...Vi havde den i mine øjne store lykke at bo i nærheden af cirkusdynastiet Miehes vinterresidens i Ydby, hvor far var huslæge, og mit hemmelige ønske var at komme til at rejse med cirkus og sælge programmer, idet jeg tidligt var klar over, at akrobatik på hesteryg ikke lå for mig. Duften af savsmuld, de fremmede tunge-mål, de prægtige heste, hele den fascinerende atmosfære skulle også lejre sig i det ubevidste for mange år efter at få indflydelse på den bog, jeg skrev sammen med Erik D. Bartels under titlen »Gipsies in Denmark, a social-biological study«...«

Biler

Den første bil, far anskaffede sig, var en Opel-vogn med kaleche, karbidmessaginglygter, udvendig gearstang og håndbremse og et vældig boldhorn – BÅT! BÅT! Den blev siden udskiftet med en høj, lukket Ford med trinbræt, rullegardiner og pyntevaser ved dørstolperne. Under rattet sad chokeren og håndspederen som to arme eller vinger, én på hver side af ratstammen. Jeg ser for mig den store nummerplade: S 66. Far og onkel Henrik skiftede jævnlig bilerne ud med nye modeller, og så var det altid spændende at prøve, hvor stærk en ny vogns motor var. Bilerne fik stadig flere hestekræfter, og dem fik de lov at vise på den korte, meget stejle bakke, der gik op fra købmand Møllers pakhus nede i Doverodde. De første biler havde meget svært ved at tage den bakke. Det gik opad i sneglefart, og far sad og

vuggede frem og tilbage bag rattet for ligesom at hjælpe motoren med at trække. De senere modeller klarede bakken som en mis.

Når vejret var godt, tog far og mor gerne en lille køretur ned til lyngbakkerne og de fredede høje ved Boddum eller til Ydby og Dover Plantage. Vi samlede kantareller mellem granerne eller plukkede sortebær og tyttebær i lyngen. Bærrene puttede vi i sodavandsflasker med patentlukke. Og vi kørte til Visby Å for at samle champignons på engene, og spiste champignonerne til middag, når vi kom hjem. Men ud til Vesterhavet kørte vi kun sjældent og i så fald aldrig længere bort end til Agger og Lodbjerg Fyr, en lille tur på 1½ mil.

Far var alt for sparsommelig til f.eks. at køre op til Stenbjerg. Og desuden kunne han ikke fordrage at få sand i skoene. Næh, oldtidshøjene i Boddum, de havde hans arkæologiske interesse og derfor valgte han gerne at køre den lille tur derned. Men kom vi endelig en herlig sommerdag ud til Agger, nød jeg i fulde drag at løbe af sted i strandkanten mellem høfderne og hele tiden undgå bølgeslagene, der sendte tunger af vand og skum op over den flade strand. Eller jeg soledede mig i en klit, hvorfra jeg med øjnene fulgte ternerne, der kunne stå næsten stille i luften for derefter pilsnart at dykke lodret ned i havet og et øjeblik efter arbejde sig op igen med en fisk i næbbet. I magsvejr var det spændende at sidde ude for enden af en høfde og se ned på bølgerne, der brødes mod de store kampesten mellem høfdernes svære planker. Var man heldig, kunne man finde et par grønne glaskugler, omsluttet af en stump af et net. De havde revet sig løs i stormvejr fra fiskernes garn, der blev båret oppe af disse kugler.

Fiskerne satte dengang deres kuttere direkte på den flade strand. De blev trukket på land ved hjælp af et spil, mens fiskerne med ryggen mod bådens sider holdt båden på ret

køl. På stranden lå desuden små robåde med en karakteristisk halvrund stævn, der var nødvendig for at undgå at båden tog vand, når den blev roet ud gennem brændingen.

På en klit knejsede en hvid signalmast og ved siden af den lå redningshuset med redningsbåden. Hvis vi var så heldige, at der kom en kutter ind, mens vi var i Agger, fik vi gerne nogle hummere eller nogle krabbekløer, en pighvar eller en torsk med, lige trukket op af havet. På hjemturen holdt vi ind hos bageren i Krik, lige over for købmand Ussings hvidkalkede pakhus, og købte der en pose krikkringler, herlige sprøde og lækre som crackers.

Danse- og violinundervisning

Om vinteren gik jeg til dans på Hotel Hurup. Ved juletid skulle jeg være med i et »tableau«, hvad jeg naturligvis ikke anede, hvad var. Det blev nøje indskærpet mig, at jeg skulle sidde musestille og ikke måtte så meget som glippe med øjenlågene. Jeg sad derfor med tilbageholdt åndedræt i en opstillet gruppe og led, mens et fortæppe blev trukket for igen, så jeg på ny turde trække vejret og kunne kravle ned igen.

Da danseundervisningen og dansesæsonen var endt, blev vi alle sammen inviteret ud på en gård. Der var balfaldera og stor gæstfrihed. Da jeg ud på aftenen kom hjem, var jeg hundesyg. Far og mor kunne ikke forstå, hvad jeg fejlede. Jeg kastede op og havde pivende diarre og var helt elendig. Til sidst løstes gåden, da jeg fortalte, at vi derude på gården havde fået lov at spise, hvad vi ville have og lige så meget, som vi havde lyst til. Jeg havde aldrig før fået sådan et tilbud og havde kastet mig over et fad med appelsiner. Og for at nå så mange som muligt havde jeg spist dem med skræl på. Ja, det var gæstfrihed.

Jeg lærte at cykle på en gammel damecykel. Der blev sat træklodser på pedalerne, så

jeg kunne nå. En af de unge piger gik op og ned ad grusvejen uden for huset, mens hun holdt på mig og cyklen, indtil jeg lærte at holde balancen. Og da det så blev min fødselsdag, fik jeg min første cykel. Nej, hvor var den vidunderlig! Jeg var helt uforberedt på denne gave og husker tydeligt den morgen, jeg kom ud i entreen og der fandt cyklen, som stod uindpakket og funkende ny, lænet op ad væggen lige parat til at køre ud på. Hvor var jeg lykkelig! Aldrig før eller siden har jeg været så lykkelig for en gave.

Da jeg havde gået i skole i et år, bestemte far, at jeg skulle lære at spille violin. Og så begyndte jeg på violinundervisning hos en lærer Holm Andersen på kommuneskolen. Han imponerede mig ved at begynde hver time med at spille et lille stykke udenad, velsagtens for at få lidt smidighed i fingrene. Det var altid det samme lille stykke, en stump fra en børnevis. Efter timen gik jeg så hjem og øvede på min lektie, men jeg husker, at jeg en gang, mens onkel Henrik og tante Dagny var på besøg, kom meget nedslået ind i stuen og sagde: »Jeg lærer aldrig at sløjfe!« Men det gik jo alligevel. Og det blev vældig morsomt, da Gudrun og jeg kunne begynde at spille små stykker sammen, hun på klaver og jeg på violin. Og det glædede tydeligvis far at høre os spille.

I efterårsferien i 1925 var jeg for første gang i København. Jeg fulgtes derover med mor, der rejste over for at besøge Gudrun, der nu gik i 3. g i Karen Kjærs skole. Det blev en meget stor oplevelse for mig. Jeg havde jo ikke før set en storby, men kun været i Thisted under pinefulde besøg hos tandlægen der. Nu oplevede jeg en storstad med mange pladser og høje huse. Gudrun tog rundt med mig i sporvogne. Vi var oppe i Rundetårn, og da vi var kommet ned, foreslog jeg, at vi gik op igen, og Gudrun gik med mig op i tårnet en gang til.

Apotekerfamilien

Så vendte vi tilbage til Hurup igen. Og nu blev jeg inviteret til bal hos apoteker Arden. Man dansede kædedans gennem hele huset, gennem stuerne, entreen, køkkenet og tilbage igen. Musikken blev leveret af en spillemand, der spillede violin. Han spillede bl.a. melodien til »Hvad gør du der med dit knæ, lille Hans?« Den lærte jeg ved den lejlighed og bagefter filede jeg løs på den hjemme.

Apoteker Arden var i mine øjne en sælsom mand. Høj, alvorlig og selvbevidst og med et overskæg som et cykelstyr. Altid gik han inde bag skranken i apoteket og smagte på sig selv og nynnede verdensfjernt, mens han ekspederede. Jeg købte torskelevertran og pebermyntekager af ham. Jeg så ham for mig, da jeg mange år efter læste Jakob Knudsens kostelige forord til hans meget frie oversættelse til jysk af »Den første af de catilinariske taler af Marcus Tullius Cicero«. I dette forord søger Jakob Knudsen at forklare sine læsere, hvad klassisk dannelse vil sige og giver som eksempel herpå apotekeren derhjemme, der solgte ham tran for den skammelige pris af en krone:

»...det war kuns en bitte, ussel Flask', A kjøbt, men den skuld' ly'wal kost' en Kron'. Det war hiel skammelig... A glømmer aaller den Gaang han rakt' mæ denher bitte Flask' og saa'e: »en Kron«, saat lidt tilbaag' med Naken, og saa Owenlaagen' halv nier, og saa: »en Kron« – akkeraat som det war slet ingen Werdens Ting for ham – det war det, som A aaller widst', hwad A skuld' tink om den Gaang – men no er A si'en bløwen øwerbewist om, te det haar wæt klassisk, slet og baar it and't end klassisk...«

Fru Arden var sin mands udprægede modsætning: lille, trivelig og munter med en masse krøller. Hun var søster til Thit Jensen. Apotekerens kom sommetider til l'hombre

hjemme sammen med Thit Jensen. De to søstres yngre broder, der kaldte sig Hans Deus, malede engang mor, siddende i dagligstuen ved empiresofabordet, der er pyntet med en krukke blomster. Maleren Hans Deus døde i 1916, 29 år gammel. Johs. V. Jensen har skrevet om sin broder i årbog 1916.

Tante Anna

Og tiden gik, og det blev jul, og Gudrun kom hjem fra København. Og hvem der også kom til jul år efter år, var vores elskede tante Anna. Hun, der var ugift, forgydede Gudrun og mig, hendes eneste søskendebørn. Hun var meget lattermild og meget talende, og da hun tillige var særdeles velbegavet, var det altid en glæde at være sammen med hende og få besøg af hende. Hun havde samme brune øjne som onkel Henrik, men slægtede nok mest far på. Hun talte let jysk, mest nok af kærlighed til sin hjemstavn. Herregården Aunsbjerg kaldte hun således »Ansber«, som den også hed på Blichers tid i folkemunde, f.eks. i »E Bindstouw«. Hun var meget hårdfør og lå med åbne vinduer højt op i årene. Hun havde protese, og en morgen, da hun vågnede, var protesen frosset fast i det vandglas, hvori den havde ligget om natten. Selv om hun havde meget små midler at råde over, var der ikke grænser for, hvad hun gerne ville glæde Gudrun og mig med af gaver. Hun læste meget, bl.a. fransk. Til sin 80 års fødselsdag ønskede hun sig et nyt fransk leksikon af mig, da hun fandt, at hendes eget ikke var tidssvarende mere.

Hun var livet igennem plaget af en rystesyge i hænderne, til sidst kunne hun dårligt skrive og vanskeligt styre sine hænder, når hun skulle spise, sådan at hun næsten altid kom til at grise duge og sit tøj til, hvad hun altid var frygtelig ulykkelig over. Men trods alt var hun altid i et perlehumør og kunne

fortælle et utal af historier. En af dem lød omtrent sådan: »Der var en sommeraften bestyrelsesmøde i sparekassen hjemme på Hørupholm, og efter mødet skulle de jo spise. Og som dessert skulle vi have is. Det var noget helt nyt dengang. Og da så fadet med is var gået rundt, og de alle kunne begynde, var der en sognefoged, der tog en ordentlig skefuld og puttede i munden. Og I sku' ha' set ham! Han stirrede forvildet rundt, og så udbrød han: »Hvis it' (slubre, slubre) te Én vidst' (slubre, slubre), te' det war sommer (slubre, slubre), sku Én ski tro (slubre, slubre), te' det war frosen, det mogværk!«

Tante Anna var vokset op på gården Hørupholm ved Kjellerup. Bedstefar, der var prokurator i Kjellerup, havde i 1866 stiftet Lysgård m.fl. Herreders Spare- og Lånekasse, som holdt en ugentlig kontordag hjemme på Hørupholm, og her fik tante Anna ansættelse som eneste kontorhjælp. I 1894 besluttedes det at flytte sparekassens kontor til Kjellerup og at holde kontordag tre gange om ugen. Det blev nu nødvendigt at udvide kontorpersonalet, og da det ikke var passende, at en ugift kvinde sad på kontor sammen med mandlige kontorister, måtte tante Anna opgive den stilling. Hun tog ophold et års tid i en pension i Svejts, fik ikke siden selverhverv, men passede sine gamle forældre på Hørupholm, hvor bedstefar døde i 1914, 83 år gammel, og bedstemor i 1922, 81 år gammel. Tante Anna flyttede efter bedstemors død til Kjellerup, og Hørupholm blev solgt. Men minderne om Hørupholm levede længe: »Vi havde engang stort middagselskab hjemme. Og under middagen havde »Bamse« sneget sig ind under bordet. Og pludselig havde den givet sig til at pusle ved kjolen hos doktor Schierups borddame, og hun blev ude af sig selv af rædsel og udbrød i sin forvirring: »Ned med sig, doktor Schierup!« Ingen havde set den skikkelige »Bamse« inde under bordet, og alle – ikke

mindst doktor Schierup – undrede sig«, fortalte den leende tante Anna.

Far

Far var først og fremmest lægen, den praktiserende læge, senere tillige embedslægen. Han kunne tale jovialt med alle og forstod at sætte humør i sine patienter, når det var påkrævet. »Ukrudt foregår ikke så let«, trøstede han, og som en patient engang sagde om far: han kunne få en død mand til at grine. Far var respekteret som en dygtig læge og også derfor afholdt af mange. Var der en særlig vanskelig operation på sygehuset i Vestervig, 1 mils vej fra Hurup, var det far og ikke sygehuslægen, der tilkaldtes og foretog operationen.

Far passede altid på ikke at tage for store honorarer, når han kunne se, at det kneb økonomisk for en patient. Engang kom Søren Floulev, som harpede grus nede ved Draget, ind for at få sin regning. Han fik den og betalte, og da det var til side, sagde han til far: »Nå, er du nu tilfreds?« Jo, det var far da. »Ja, men er du veltilfreds?« Jo, det var far da også. »Ja, for det ska du fanden lyne mig også være«, sagde han, og så gik Søren Floulev ud i entreen og kom tilbage med en stor kurv hummer til far. Det fandt far var et meget fint træk, sådan først at spørge om, hvad han skyldte og så, efter at have betalt, at forære far hummere.

Når konsultationen var overstået og sygebesøgene aflagt, kastede far sig med iver og stor udholdenhed over sine interesser. Han var meget historisk interesseret, og da Thy er rig på fortidsminder som gravhøje, runddysser, langdysser, jernalderboplads og enkeltgrave, var der rig lejlighed for far til at dyrke sin interesse for arkæologi. Han fandt pilespidser og flintestenskrabere i pløjemarken og flintøkser på patienternes kommoder. »Den tager jeg som betaling«, kunne han

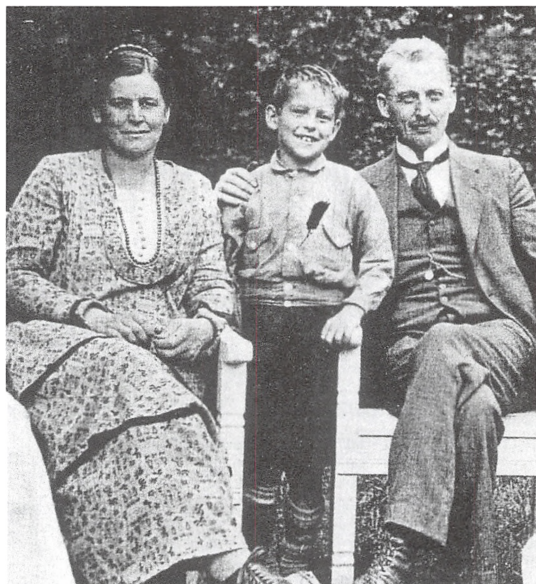
sige. Da far i 1926 forlod Thy, skænkede han hele sin store samling af oldsager til Thisted Museum, deriblandt store urner, som far omhyggeligt limede sammen af potteskår fra udgravninger, far opnåede endogså at redde en runesten fra at blive brugt ved hofdebyggeri i Agger. Den står nu nær findestedet ved Hurup kirke.

Også møbelkunstens historie stod hans hjerte nær. Far blev efterhånden selv en habil møbelsnedker. Han anskaffede sig en solid høvlebænk og de nødvendige redskaber og indrettede et værksted oppe på loftet. Han begyndte i det små med stærekasser og enkle møbler som en tremmesofa og et spejl til Gudruns værelse ovenpå, men efterhånden blev han dygtigere. Han lavede smukke rokokostole, både med og uden arme og kopierede Chippendale og Hepplewhite stole fra engelske bogværker. Disse møbler kom til at præge stuerne hjemme. Mor syede sæder til stolene i korssting efter mønstre, affotograferet på Nationalmuseet til dette formål. Far lavede et Louis XVI kakkelbord og et pragtfuldt stort udskåret rokokobord med lyseblå kakler med bibelske motiver. Bordene blev smukt malet og dekoreret af konservator Lind fra Nationalmuseet.

Far elskede at bruge sine hænder. Jeg trak slibestenen, når han sleb sine redskaber inde i konsultationsstuen, og der lærte han mig at save med løvsav. Han tegnede mønstre af med kalkerpapir på krydsfiner af garnvindler og lignende småting til julegaver fra mig til mor og tante Dagny. Jeg husker særlig en lille træbrik til tante Dagny at stille varme ting på. Den forestillede Eva med slangen og æblet. Først mange år efter, da jeg genkendte den, bemærkede jeg, at far med et lille, fint snit havde angivet Evas køn, noget jeg bestemt ikke havde været mester for.

Jeg nød at være genstand for fars opmærksomhed. Jeg var stolt, når han lod mig stå

mellem sine lange ben og styre bilen. Engang styrede jeg den hele vejen fra Hurup til Thisted, en strækning på 4 mil. Og jeg nød bevidstheden om at far iagttog mig med tilfredshed, når jeg, liggende på maven på gulvtæppet i dagligstuen, gang på gang kunne skyde et egerm ned, der vippede frem og tilbage på en stålfjeder. Og jeg husker, som var det i går, den jublende fryd, der fik mig til at le højt, mens jeg lå på knæ på bagsædet af bilen og så ud af bagruden, hvordan far kørte gennem de allerstørste vandpytter, så vandet sprøjtede til alle sider. Og jeg vidste med jubel, at far gjorde det bare for at more mig. Men bortset fra sådanne spredte episoder mindes jeg ikke nogen egentlig interesse fra fars side for min person. Børn interesserede ikke far meget. Jeg husker formaninger som »tænk dig om«, »ret ryggen«, »luk skuffen«, »du går og sover, Ove«, »løft fødderne« o.l. Var der noget i vejen, fik jeg at vide, at jeg ikke skulle »hænge med næbbet«. Så var mor anderledes trøstende med sit: »Frisk mod, Antonius, du haver intet ondt bedrevet«.

Ove sammen med mor og far i lægeboligens have.

Far var højt begavet, uhyre flittig, grundig og ordentlig. »Ikke lede, men lægge på plads«. Han hadede diletanteri, og han kunne ikke udstå at gå ture uden et mål. Han røg fra morgen til aften – kun usorterede cigarer, gennemført sparsommelig som han var. I reglen gnavede han på sine cigarer uden at have ild i dem. Onkel Henrik kom engang hjem efter at være kaldt ud i sygebesøg, men han vendte om uden at gå ind og bad far køre derud i stedet. »Jeg så en af dine afgnavede cigarer ligge ude på trappen, så jeg var klar over, at det var dig, de skulle have haft fat i!«, sagde han til far. Engang, jeg var med far på sygebesøg, tændte far en cigar, da vi kørte hjemad efter besøget. Et øjeblik efter rullede far vinduet ned og smed cigaren ud med ordene: »Det var en af dem, det er saligere at give end at tage!« Far var komplet irreligiøs, men beherskede sig på det punkt hjemme af hensyn til mor.

Mor

En aften, da jeg var kommet i seng, en lille hvidmalet tremmeseng, satte mor sig ved siden af sengen og lærte mig at folde hænderne og bede. »Nu lukker sig mit øje. Gud Fader i det høje – i varetægt mig tag. Fra synd og sorg og fare, din engel mig bevare, som ledet har min fod i dag! Tak for i dag! Amen!« Og den bøn bad vi derefter hver aften sammen i mange år.

Og vi sang sammen dette salmevers, hvis enkle melodi mor lærte mig, selv om mor var umusikalsk og kun havde en meget tynd, sprød sangstemme. Mange år senere erfarede jeg, at melodien, vi sang salmen på, var komponeret af barokmesteren Johann Sebastian Bach, der fattig og lidet påagtet komponerede den til Johannespassionen: »Ich habe schön geschlafen« og ligeledes Mathæuspassionens coral:

»Ich bin's, ich sollte bussen (gøre bod)
 an Händen und an Füßen
 gebunden in der Höll!
 Die Geizeln (svøberne) und die Banden
 und was du ausgestanden,
 das hat verdienet meine Seel«

Hvor ville mor være blevet dybt grebet af religiøs fortvivelse, anger og medlidenhed, om hun havde hørt om og oplevet dette musikalske storværk! Mor havde ikke haft nogen lykkelig barndom, så vidt jeg kan skønne. Hendes mor døde, da mor var 16 år gammel, og det var et stort slag for mor. Mors far var en hidsig underofficer, der måtte forlade hæren og derefter ernærede sig som skrive lærer. Han tog flere gange mor ud af den skole, han havde anbragt hende i, når han blev uenig med skolens leder, og mors skolekundskaber var derfor små. Hun evnede heller ikke siden at tilegne sig større viden. Hun kunne være bekymret, usikker, urolig og søgte vel derfor trøst i religionen. Til andre tider kunne hun være uhyre fornøjelig, munter, selskabelig og i besiddelse af stor intuition. Denne sidste var nok en væsentlig grund til, at hun spillede udmærket kort.

Som helt lille følte jeg en meget udpræget samhørighed med mor. Jeg elskede hende, og jeg mindes, hvor vi legede sammen. Jeg ser os for mig en morgen, hvor mor leende i natkjole sprang hen over sengene i soveværelset, skarpt forfulgt af mig, der var ved at omkomme af grin og netop derfor ikke kunne fange hende. Og jeg følte solidaritet med mor, når jeg fandt far utilnærmelig og indtrængende spurgte mor: »Hvorfor har du giftet dig med far?«

Mor var – velsagtens under påvirkning af far – meget sparsommelig. Hun var ligesom han meget virksom. Altid var hun optaget i køkken eller vaskekælder eller beskæftiget med at sy stramaj eller filere. Måltagning var

Oves mor. Årstal ukendt.

bestemt ikke mors sag. Tit passede de strømper, vanter, sweaters, løststrikkede, lange undertrøjer eller hvad hun ellers strikkede, ikke, og mor gjorde heller ikke noget ud af, at tøjet klædte mig. Jeg så meget lidt fiks ud med bændler og strømpebånd og livstykke til at holde de lange strømper oppe med. Lange bukser kunne der absolut ikke være tale om. Når jeg skulle have nyt tøj, blev det tilvirket af postbud Sørensens kone. Hos hende blev jeg stillet op på et spisestuebord og fik hæftet store stykker papir rundt om mig med knappenåle, når der skulle tages mål. Mine røde seler med sorte skorstensfejere og matrostøjet med fløjtesnor og flad hue med rød og hvid roset bødede dog ikke så lidt på det.

Mor tilberedte det vildt, far kom hjem med fra jagt: harer, vildænder, agerhøns m.m., og mor lavede dejlig katrineblommekage, kræmmerhuse med flødeskum og syltetøj. Men i det daglige levede de uhyre spartansk. Om

morgenen hver dag året rundt: havregrød. Til middag altid to retter, først en mættende forret og derefter fisk eller en kødret. Forretten kunne være fløjlsgrød, øllebrød, kærnemælkssuppe, sødsuppe af sagogryn med vesker i, frugtsuppe med ristede franskbrødstykker til, sagesuppe, sagovælling med kanel på – og skind! Efterretterne var kogt torsk, stegt sild, skrubber, helleflynder, pighvar, rødspætter, fiskefrikadeller, medisterpølse, boller i karry, boller med selleri, kødrand, frikadeller, stegt flæsk med løgsovs eller panelet fersk flæsk, bankekød, benløse fugle eller blodpølse med sirup eller æblemos. Sjældent grøntsager, men en del mælk. Og altid stod der en kande vand på bordet. Aldrig øl. Og husk altid at spise brød til!

Ret beset er flere af disse retter, specielt efterretterne, jo udmærkede, sunde og nærende. Måske har det været tilberedningen, der kunne have været morsommere. Og hvad med bygvandgrød eller risvandgrød – det er bestemt ikke opløftende at begynde middagen med. Men en dag fik vi noget, jeg syntes smagte dejligt. Jeg husker ikke hvad. Og da tillod jeg mig at sige, at jeg syntes, det smagte godt. Og som et lyn fra en klar himmel kom fars irettesættelse af mig: »Mors mad smager altid godt!« Så skulle jeg nok dy mig for en anden gang at udtale mig. Det må have været ved en helt anden lejlighed, længe før eller længe efter, at far en dag, da mors mad var ganske særlig kedelig, sagde henvendt til mig: »Næste gang mor serverer det her, går vi to på kroen«. Jeg havde aldrig før været på kroen – eller Missionshotellet, som det hed – og jeg troede virkelig på, at far mente det alvorligt og glædede mig allerede.

Engang kom en kedsommelig arkæolog fra Nationalmuseet på besøg. Det skete ikke så sjældent, fordi far som ivrig amatørarkæolog tilkaldte den højeste sagkundskab, når en ny udgravning eller et nyt fund gjorde dette på-

krævet. Og så måtte arkæologen naturligvis inviteres med til middag. Og da vi nu var gået til bords, trådte mor ind fra anretteværelset med suppeterrinen på det store terrinfad og ville nu fortælle, at hun i dag desværre kun kunne byde på sagesuppe. Men da mor var et bevægeligt gemyt, slog hun samtidig beklagende ud med begge hænder med det resultat, at hendes ord druknede i larm og klirren, da terrinen af københavnsk porcelæn med låg og terrinfad i næste øjeblik lå knust på gulvet sammen med sagesuppen.

Mor var ikke blot meget ængstelig for, at jeg skulle blive smittet. Hun vågede også over, at jeg hver dag kom på WC. Hvis ikke det skete, tvang hun for et godt ord amerikansk olie i mig. Hun serverede den i et glas med madeira. Mor foldede et stykke papir sammen i læg til en lille rørepind, som hun vedblev at køre rundt i glasset for at blande olien med madeiraen, mens jeg gysende trak mig bort baglæns. Hun blev ved at røre i glasset, lige til jeg havde fået det ind i munden, og hævdede hårdnakket, at det smagte dejligt med madeira i, og at jeg slet ikke ville kunne smage olien, og det til trods for at jeg vidste af lang erfaring, at det smagte rædselsfuldt. Jeg kan nu heller ikke fordrage madeira. Havde jeg derimod diarré, fik jeg saftsuppe...

Gennem hele barndommen suttede jeg på fingeren. Jeg suttede og suttede på min højre tommeltot, så den var ganske ophovnet, bleg-rød og rynket. Far og mor gjorde alt muligt for at få mig til at høre op med sutteriet. De smurte sennep på eller bandt tommeltotten ind, men ingenting hjalp. Der har været dybere liggende årsager til sutteriet. Selv når der var andre til stede, suttede jeg, men dækkede da den højre hånd med den venstre og troede vel så, at det ikke kunne ses, at jeg suttede. Først da jeg var kommet i skole, ophørte sutteriet.

Jeg ved ikke, hvad grunden kunne være, men somme tider så mors store mørke øjne vrede ud, og jeg sagde undrende: »Du ser så vred ud, mor«. Mor har vel slået det hen og forsikret mig, at hun ikke var spor vred. Jeg husker, at jeg engang satte mig for mig selv nede på kældertrappen og tænkte: »Hvorfor er du ikke glad?« Det må have undret mig selv meget, fordi jeg ellers altid var i godt humør. Da jeg som voksen besøgte min gamle veninde på alderdomshjemmet i Hurup, sagde hun af sig selv: »Du havde det ikke altid godt, Ove. Det kunne jeg se, men jeg turde ikke sige eller gøre noget«. Mor og fru Yde talte meget lidt sammen trods naboskabet, dertil var de alt for forskellige. Jeg anede intet om, at der var problemer hjemme. Først efter at både far og mor var døde, forstod jeg noget af det, jeg havde været forskånet for at få indblik i. Gudrun fortalte mig derom i et brev dateret 23-8-76: *»Mor rejste med dig og mig til Slettestrand, da du var 4 år gammel. Mor tænkte på at lade sig skille. Du og jeg havde det vidunderligt. Vejret var pragtfuldt og menneskene søde. Far skrev omgående og lovede bod og bedring, så fornøjelsen varede kun nogle få dage. Mor vendte hjem, og alt var omgående som før...«* Jeg var lykkeligt uvidende om, hvad der rørte sig. Som Gudrun skriver *»Menneskene var søde«* – alle bar mig på hænder, og jeg levede en virkelig privilegeret tilværelse, som jeg tænker tilbage på med glæde og taknemmelighed.«

Her vil jeg forlade far i en stilling, jeg husker ham så tydeligt i: hver morgen stod han foran spejlet i soveværelset og sæbede sig ind, strøg så barberkniven på strygeremmen og begyndte derefter barberingen, mens han samtidig stod og sang. Derefter tog han fra kommodeskuffen stivede, løse manchetter og en stivet høj flip. I juni 1926 blev far udnævnt til amtslæge i Viborg. Da han havde modtaget denne udnævnelse, tog han mig

Ove og mor på stranden omkring 1922.

med udenfor, og vi gik lidt op ad bakken op til jernbaneoverskæringen og så derfra ned gennem Hurup by. Langt borte i horisonten, vidste jeg, lå først Næssund og så på den anden side af sundet Mors. Og far fortalte, at vi skulle fortsætte længere sydpå ned til Viborg, hvor vi for fremtiden skulle bo. Og så spurgte far mig: »Hvor gammel er det, du er?« »Ni år« svarede jeg. »Du er noget grøn endnu«, sagde far. Det gjorde alt sammen et dybt indtryk på mig. Jeg kendte ikke det udtryk at være grøn og undrede mig. Men samtidig glædede jeg mig. Det var jo eventyret, der vinkede. Ud til oplevelser, som jeg slet ingen forestillinger havde om. Intet skulle holde mig tilbage. »Der står Viborg, Viborg inde i mig«, sagde jeg til tante Dagny. Men tante Dagny og onkel Henrik var bedrøvede. De følte, at de ville komme til at føle sig alene. De tænkte på, hvor de ville komme til at savne far og mor. Børn havde de ikke. Og onkel Henrik købte en splinterny Ford, som han forærede tante Dagny til trøst.

Afskedsdeputation i haven i Hurup, juni 1926. Gudrun, købmand Møller fra Doverodde, købmand Ussing fra Vestervig, pastor Wolff, Visbyå, politimester d'Auchamps, mor, proprietær Ifversen, Lyngholm, assistent Henriksen, købmand Klitgård, far, Ove samt tre ukendte.

Et gensyn i tankerne

Ove genser nu for en sidste gang det Thy, som han aldrig har kunnet glemme. I tankerne er han ude i Agger og sludrer med den rare fisker, Peter Winge. Ove ser med undren, at Peter Winge mangler enkelte fingre og fingerled på begge hænder. Dem har han mistet under sit arbejde med maskinerne i de lave værkstedshuse inde bag klitterne. Fra værkstederne fører et enkelt jernbanespor, lagt oven på klitterne, fra Agger til Thyborøn. Herpå foregik al transport af materialer på små lette, enmandsbetjente draisiner, hvis fører stod oppe på draisinen, som han holdt i gang ved at trække op og ned i en stang, der var fastgjort på siden af et af hjulene.

I en højtliggende villa på en klit i Agger, hvor blæsten bestandigt suste, boede lederen af Kystsikrings- og Vandbygningsvæsenet, ingeniør Bundesen. Heroppe fra var der en storslået udsigt – mod nord til Lodbjerg Fyr og Flade Sø, mod øst til den hvide Vestervig Kirke, mod syd til den lille Krik Havn og mod vest til det umådelige Vesterhav. Under-

tiden var havet blikstille, men oftest var det i oprør – gennem årene tog det mange sømænd og fiskere med sig.

I et lille fiskerhus bag klitrækken boede Poulina. Hun var altid klædt helt i sort. Når hun skulle et ærinde ind til Agger, havde hun altid et strikketøj med, som hun strikkede på, mens hun vandrede af sted.

Ove så en dag ind til Poulina. Hun sad i sit køkken med ryggen til Ove og læste sagte for sig selv af bibelen. Hun så ikke Ove, der stod og hørte hende læse. Poulina var enke. Hun havde mistet sin mand og flere af deres sønner ved drukneulykker på havet.

Uden ophør kommer bølgerne væltende ind mod kysten. Bølge efter bølge kammer over, vandet slikker op over sandet, vender og siver hastigt tilbage igen, uden ophør, år ud og år ind.

Ove Kjær

Født i 1917. Cand. jur. 1944.

Dommerfuldmægtig. Fra 1963 til 1987 civildommer i Roskilde.

Der stander et ur

af Svend Sørensen

Nye oplysninger er kommet frem om et ur fra Sydthy, som kort blev omtalt i årbogen i 1977.

Et standur er et stueur, der står op. Det er en urkasse, anbragt på en stander med lodder i. I dag er ordet »stander« ikke brugt så meget, men bruges dog i f.eks. standerlampe og benzinstander. Nu om stunder får driftige folk ting op at stå, men her i Thy kan man endnu høre folk sige, at »*det skal vi nok få standet*«.

Et sådant standur ejer Klaus Holt fra Heltborg. Udover at vise tiden har det også udvist standhaftighed ved at modstå tidens omsiggribende flytteri. Det har simpelthen stået i skødet, at uret ikke måtte bortsælges fra gården. Det spændende ved uret er, at det har skive med viser til to sider, altså et standur beregnet til indbygning i en væg.

Klaus Holt blev ejer af uret, da han i december 2003 overtog Enggaard efter sine forældre, og det kunne ikke falde ham ind at flytte uret. Det er et familiekenodie. Gennem tiden er uret blevet tilset af urmager Poul Lauridsen, Hurup. Urværket går upåklageligt, oplyser Klaus Holt, »*men klokkeværket trænger til hjælp*.«

Standuret kom i familiens eje, da Klaus Holts morfar, Søren Gade, købte Enggaard i 1927. Dengang stod uret i det nye stuehus, der var blevet opført 1916. Det har uden tvivl også stået i det gamle stuehus, for i skødet mellem Søren Gade og Anders Chr. Enggaard var der indføjet, at uret ikke måtte bortsælges fra ejendommen. I midten af 1940'erne blev uret flyttet under en ombygning, og det blev malet af maler Pedersen i Heltborg.

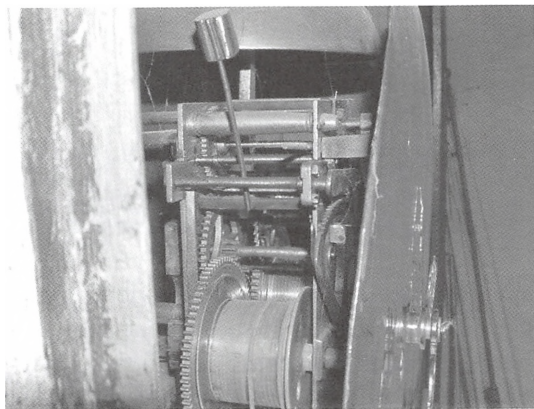
I 1969 blev gården overtaget af Klaus Holts forældre, Elisabet og Arne Holt, og ved den

lejlighed blev der ændret på skødet, så uret igen måtte sælges. Ti år senere blev uret igen flyttet under en ombygning og fik sin nuværende placering. Igen blev det genopfrisket med en gang maling, denne gang af kunstmaler Torben Laurent, Heltborg. Forsiden er begge gange holdt i de oprindelige farver, som de har været kendt af familien siden 1927.

Standuret blev kort omtalt her i årbogen 1977 i en artikel, hvor Jens Lampe og Holger Hertzum skrev om urmagere i Thy og på Mors. Her hedder det om uret i al sin kort-hed: »*Hurup, Anders Jensen, data ukendt. Standur sign. Anders Jensen Hurup i privat eje i Heltborg v. Hurup.*«

Senere er uret blev nærmere dateret. Via Thisted Museum har Klaus Holt haft forbindelse til museumsinspektør Jens Ingvordsen, Den Gamle By i Århus. Han oplyser, at museet omkring 1981 købte en stor samling fotografier af Holger Hertzum-Larsen, medforfatter til førnævnte artikel. Det drejede sig primært om standure stående i det vestjyske.

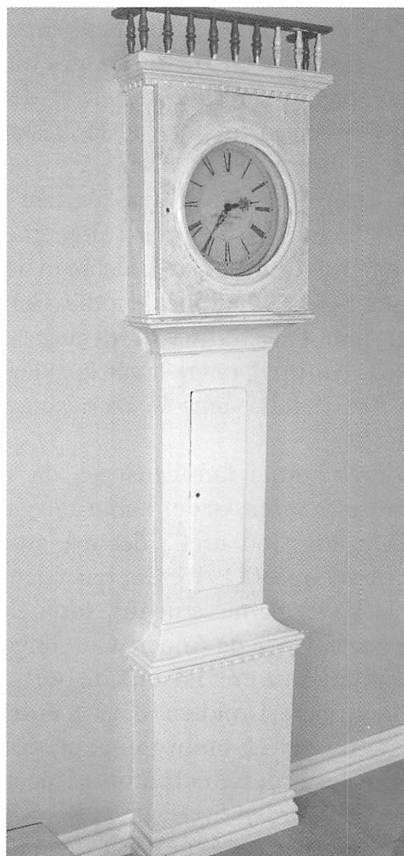

»Den mørklakerede forside i udpræget barokform peger tidsmæssigt i retning af sidste fjerdedel af 1700-tallet. Bagsidens hvidlakerede skive derimod kan dårligt være ældre end ca. 1795/1800. De meget sindrigt udskårne visere tyder på ca. 1780-1800. Et gæt herfra ville således alt i alt ende på ca. år 1800.«

I forbindelse med et projekt om danske urmagere før år 1900 har Jens Ingvordsen ihærdigt forsøgt at identificere denne Anders Jensen, men hidtil forgæves. Urmageren kan meget vel være identisk med bonde og gårdbeboer Anders Jensen, født ca. 1760 og nævnt i Hurup by 1787 (ugift) og den samme Anders Jensen Lodahl, født ca. 1759, nævnt sammesteds 1801 som gift. Beviser det kan Jens Ingvordsen dog ikke.

Heriblandt var også et standur af Anders Jensen, Hurup. Det selvsamme standur! Derfor havde Jens Ingvordsen kendskab til uret, da han fik henvendelsen fra Thy. Om date- ringen siger han:

Lokalhistorisk litteratur om Thy og Vester Hanherred 2004-2005 – et udvalg

af Anne Frandsen

Bøger, pjecer og specialer

Anderson, Christian

En landskabelig strategi for Thisted Havn.
Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole,
2004, 105 sider, illustreret + 4 kort i lomme.
Speciale i landskabsplanlægning.

Haack Olsen, Anne-Louise

Gravhøje.
Kulturmiljørådet i Viborg Amt, 2004,
12 sider, illustreret.

Hammer, Chr. Houmark

En thybo søger i gamle spor – tilbage til årene
1939-1945 – en beretning om en tid der var
anderledes.
Yde Sørensen, 2005, 121 sider, illustreret.
ISBN: 87-85137-37-5.

Kristensen, Kaj

Folkevalgt i Thy. Erindringer.
Forlaget Knakken, 2005, 299 sider, illustreret.
ISBN: 87-88797-84-8.

Den lille brogede and – folkeeventyr fortalt i
Thy / redigering: Bodil Nørgaard Skoust og
Jytte Nielsen, illustrationer: Elever fra Hurup
Skole, Spor 10.

Museet for Thy og Vester Hanherred, 2005,
66 sider, illustreret i farver.
ISBN: 87-88945-15-4.

Madsen, Klaus

Mennesker og Thy – de fire årstider.
Sparekassen Thy, 2004, 152 sider, illustreret.
ISBN 87-90018-06-0.
*Udgivet i forbindelse med Sparekassen Thys
175 års jubilæum.*

Madsen Nielsen, Knud

Westen for Leibak – en Lyngbydrengs erin-
dringer om livet i det lille fiskerleje i Sydthy.
Yde Sørensen, 2004, 160 sider, illustreret.
ISBN: 87-85137-36-7.

Paulsen, Verner

Kaptajn J. C. H. C. Jagd – manden der
udtørrede Sjørring sø, biografi.
Eget forlag, 2005, 120 sider, illustreret.
ISBN 87-983947-3-8.

Sasser Jensen, Poul

Min oldefar Laurits Duun – om snedker
Laurits (Johansen) Duun født i Nibe 1839,
død i Aalborg 1919.
Eget Forlag, 2004, 134 sider, illustreret.
ISBN 87-983801-2-5.

Østergaard, Winni

Helvig - roman.
Hovedland, 2005, 478 sider.
ISBN 87-7739-780-0.
*Med Helvig, født uden for ægteskabet, som den
centrale person fortæller bogen om livet i land-
byen Refs i Hurup sogn i årene 1816 til 1838.*

Formandsberetningen 2004-2005

af Kristian Visby

Historisk Samfunds ordinære generalforsamling afholdtes den 14. juni 2005 på Thisted Museum med 29 deltagere. Efter generalforsamlingen og kaffebord fortalte museumsleder Jytte Nielsen om museumsvæsenet i Thy før og nu. Derefter fortalte museumspædagog Svend Sørensen om baggrunden for museets oprettelse og tegnede et portræt af nogle af de lokale ildsjæle, der stod bag. Deltagerne havde derefter lejlighed til at bese museets spændende og fint opbyggede jubilæumsudstilling.

Foreningsåret 2004-2005 indledtes med generalforsamlingen på museet den 25. maj 2004. 26 medlemmer deltog i generalforsamlingen, der efterfulgtes af museumsleder Jytte Niensens rundvisning på museets særudstilling om maleren Marius Hammann, som kunne være fyldt 125 år netop den 25. maj.

Sommerudflugten søndag den 5. september var endnu en gang begunstiget af et smukt sensommervejr, selvom tåge generede lidt først på dagen. Med 44 deltagere gik turen til tre afdelinger af Skjern-Egvad Museum, nemlig Bundsbæk Mølle, Dejbjerg Jernalder og Fahl Kro. Det blev en oplevelsesrig dag for deltagerne, der måske især vil huske opholdet ved Hestholm Sø i Skjern Ådal, hvor to medarbejdere fra museet meget engageret fortalte om det kæmpemæssige naturgenopretningsprojekt.

Af to planlagte arrangementer i efteråret blev kun det ene gennemført. Det var lokalhistorikeren Verner Paulsen, der den 14. september på museet levende og engageret fortalte om kaptajn Jagd og hans eventyrlige liv. Foredraget, der trods dårligt vejr samlede 25 tilhørere, var arrangeret af museet og Historisk Samfund.

Det andet arrangement, universitetslektor Claus Bjørns foredrag om »Den nye kommunalreform i historisk perspektiv« var planlagt

til den 19. oktober og med museet, VUC Thy-Mors, Egnshistorisk Forening for Sydthy og Sydthy Erhvervs- og Uddannelsescenter som medarrangører. Desværre måtte foredraget aflyses med kort varsel på grund af alvorlig sygdom i foredragsholderens nærmeste familie. Foredraget blev så udsat til den 7. april i år, men måtte beklageligvis igen aflyses som følge af foredragsholderens hospitalsindlæggelse. Senere modtog vi så den triste meddelelse, at Claus Bjørn var afgang ved døden, kun 60 år gammel.

Traditionen tro blev udgivelsen af Historisk Årbog markeret ved en reception, denne gang på Heltborg Museum den 12. november, hvor de ca. 35 deltagere først overværede redaktionsmedlem Knud Holch Andersens kyndige præsentation af årbogen 2004 og derefter nød museets flotte kaffebord, efterfulgt af hyggeligt samvær. Mange artikelforfattere deltog i receptionen. Imponerende og glædeligt var det, at forfattere helt fra Roskilde, Aarhus og Ringkøbing-egnen havde fundet vej til Thy den dag.

Vi forsøgte i perioden indtil jul at stimulere løssalget af årbogen ved at bringe fire annoncer i Thisted Dagblad. Umiddelbart synes annonceringen ikke at have medført et større løssalg, og vi vælger sikkert i år at spare denne ikke ubetydelige udgift.

Vort bestyrelsesmedlem Mogens Kristensen påtog sig det store arbejde at distribuere de fleste årbøger i Thy og på Hannæs mod et beskedent beløb til dækning af benzinudgifter m.v. Der skal lyde en stor tak til Mogens for det store arbejde, der har givet foreningen en betydelig portobesparelse. Af forskellige årsager blev udbringningen desværre lidt forsinket. Fremover vil vi tilstræbe, at de årbøger, vi selv distribuerer, kan være medlemmerne i hænde senest en uge efter de postomdelte årbøger.

Historisk Samfund deltog igen i Heltborg Museums traditionsrige julemarked den første weekend i advent. Der blev tegnet seks nye medlemmer samt solgt en del årbøger og CD-rom'er. Af uforklarlige grunde var resultatet noget dårligere end i de to foregående år, men vi fortsætter ufortrødent bestræbelserne for at udbrede kendskabet til Historisk Samfund.

Sammen med museet arrangerede vi den 24. februar et foredrag med fhv. direktør i folketinget, Helge Hjortdal, der levende og veloplagt fortalte om sine »40 år blandt politikere«. Det blev en meget vellykket aften, hvor hele 64 tilhørere fandt vej til museet, trods vintervej med kraftig snefygning.

Ved foreningsårets begyndelse havde Historisk Samfund 732 medlemmer. Der har i årets løb været et frafald på 33 medlemmer, helt overvejende af naturlige grunde. Heldigvis har vi i løbet af året kunnet byde velkommen til 38 nye medlemmer, således at der ved årets slutning var 737 medlemmer – et resultat bestyrelsen finder tilfredsstillende, når henses til, at der er adskillige andre lokalhistoriske foreninger inden for vort geografiske område. Også foreningens økonomi er tilfredsstillende. Det vil vor kasserer senere fortælle mere om. Her vil jeg blot nævne, at Historisk Samfund sidste år var i stand til at give et tilskud på 10.000 kr. til museets er-

hvervelse af det gamle fiskerhus i Agger, og alligevel kommer vi ud af året med et pænt overskud.

Vort meget store oplag af ældre årbøger har gennem mange år optaget al for megen plads på museet. Der blev efterhånden så godt som ingen solgt af de ældre bøger, og bestyrelsen har derfor besluttet at afhænde hele oplaget af bøger før 1992, knap 3.000 stk., til Thisted Antikvariat. Fremover er foreningen derfor kun lagerførende i årbøger fra og med årgang 1992.

Sidste år appellerede jeg i min beretning til medlemmerne om at betale kontingentet rettidigt, d.v.s. inden den 1. januar, så kassereren kan undgå besværet med at udsende ryk-kere og foreningen de dermed forbundne portoudgifter. Desværre har opfordringen ikke hjulpet – i al fald ikke ret meget. Der er stadig mange medlemmer, der trækker betalingen urimeligt længe og først betaler efter et eller flere rykkerbreve. Jeg kan derfor kun gentage opfordringen i håbet om, at budskabet efterhånden vil trænge igennem.

Der har i årets løb været afholdt fire bestyrelsesmøder, hvortil kommer, at en hel del ting er klarert ved e-mails, der sparer både tid og porto.

Knud Holch Andersen, der har været den ledende kraft i årbogsredaktionen siden 1992, valgte at stoppe med årbogen 2004. Jeg vil gerne bringe Knud en tak for hans store indsats for hele 13 årgange af Historisk Årbog. Redaktionen har besluttet indtil videre at fortsætte med de øvrige fire medlemmer, og arbejdet med årbogen 2005 er for længst gået i gang. Årbogen forventes at udkomme medio november. – Flere medlemmer har i øvrigt påpeget, at de seneste årbøger helt overvejende omhandler emner fra 1900-tallet. Der savnes artikler med stof fra tidligere perioder. Redaktionen er opmærksom på dette og vil bestræbe sig for, at årbogens

artikler kan spænde over en længere periode. I øvrigt ser redaktionen gerne, at medlemmerne bidrager med flere artikler til årbogen. Redaktionen bistår gerne med råd og dåd ved den endelige udformning af en artikel, såfremt dette ønskes.

Endelig vil jeg nævne, at Museet for Thy og Vester Hanherred den 7. juni kunne fejre sit 100 års jubilæum. Fra Historisk Samfund ønsker vi hjertelig tillykke med jubilæet, der også vil blive markeret med en artikel af Svend Sørensen i den kommende årbog.

Jeg vil slutte beretningen med en tak til årbogsredaktionen, årets artikelforfattere og Wadmann Grafisk for en vellykket årbog 2004. Også tak til pressen for positiv omtale af årets arrangementer og sidst, men ikke mindst, en tak til museet og mine bestyrelseskolleger for et godt samarbejde i årets løb.

Hurup Thy, den 14. juni 2005

Kristian Visby

Efter formandens beretning, som generalforsamlingen godkendte, gennemgik foreningens kasserer, Niels H. Eriksen, regnskabet, der viste et overskud på godt 18.000 kr. og en likvid beholdning på godt 120.000 kr. Regnskabet godkendtes eenstemmigt.

Bestyrelsens forslag om uændret kontingent på 125 kr. vedtoges. Revisorerne Aksel Thinggaard og J. V. Præstgaard blev genvalgt.

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Bestyrelsen

Formand	Kristian Visby, Grurupvej 3 B, 7760 Hurup	97 95 14 65
Næstformand	Knud Søgaard, Joh. Skjoldborgs Vej 2, 7700 Thisted	97 92 34 18
Kasserer	Niels H. Eriksen, P. L. Halds Vej 60, 7700 Thisted	97 92 25 18
Bestyr.medl.	Ingvard Jakobsen, Landbæk 10, 7742 Vesløs	97 99 35 08
Bestyr.medl.	Jytte Nielsen, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Bestyr.medl.	Knud Møller Madsen, Gormsvej 6, 7760 Hurup	97 95 21 10
Bestyr.medl.	Mogens Kristensen, Islandsvej 33, 7700 Thisted	97 92 28 36

E-mail-adresser

Kristian Visby	visby.hurup@mail.tele.dk
Knud Søgaard	knud@thisted-gymnasium.dk
Niels H. Eriksen	nielseriksen@mail.dk
Jytte Nielsen	jytte@thistedmuseum.dk
Ingvard Jakobsen	jakobsen@thisted-bibliotek.dk
Knud Møller Madsen	knud.moeller.madsen@hurup-skole.sydney.dk
Mogens Kristensen	mogens.kristensen5@skolekom.dk

Historisk Samfunds hjemmeside

www.thistedmuseum.dk

(herfra er der links til såvel Historisk Samfund som til Historisk Årbog).

Redaktionen

E-mail : visby.hurup@mail.tele.dk

Jytte Nielsen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Flemming Skipper	Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Kristian Visby	Grurupvej 3 B, 7760 Hurup	97 95 14 65

Forfatterfortegnelse

Jens Andersen	Akelejevænget 25, 7730 Hanstholm	97 96 06 66
Mie Buus	Højstrupvej 9, 7741 Frøstrup	97 99 15 39
Herdis Fisker	Tilstedvej 59, 7700 Thisted	97 92 00 15
Anne Frandsen	Østermøllevej 11, 7700 Thisted	97 92 62 04
Mette Roesgaard Hansen	Hjardemålvej 99, 7700 Thisted	97 99 53 28
Ove Kjær	Dronning Emmas Vej 19, 4000 Roskilde	46 35 25 30
Aksel Kristensen	Skyumvej 83, 7752 Snedsted	97 93 12 25
Oskar Kaaløy	Tregdeveien 711, 4516 Mandal, Norge	(0047) 38 26 85 60
Jørgen Nielsen	Bergmanskalsvej 1 B, 3000 Helsingør	49 21 08 60
Anne-Louise Haack Olsen	Todbølvej 13, 7752 Snedsted	97 93 46 06
Orla Poulsen	Gyvelvej 32, 7700 Thisted	97 92 28 38
Kaj Sekkelund	Ellidsbølvej 39, 9690 Fjerritslev	98 22 51 73
Svend Sørensen	Skovstedvej 33, Skovsted, 7700 Thisted	97 98 55 96
Asger Thomsen	Labyrinten 5, 7700 Thisted	97 91 20 26
Michael Vandet	Ringvej 20, 7700 Thisted	97 92 61 16

Redaktionen

Ved trykningen af årbogen 2004 skete der en fejl, og derfor måtte der indlægges et rettel-
sesblad, som nåede at komme med i hovedparten af oplaget. Da sådanne blade har det
med at forsvinde, skal vi af hensyn til eftertiden gentage teksten her:

På side 77, i første spalte nederst, er der desværre faldet nogle linier ud. Nedenfor kan
læses den manglende tekst:

»...efter en større Maalestok, havde givet Folk lyst til at deltage talrigt i disse Forlystelser«. Jo, der herskede liv og munterhed overalt.

Det har der sikkert også været på havnen i Thisted. Livligt og muntert. Tilsat en pas-
sende portion ærbødighed. Digteren – og professoren – H. C. Andersens ry var på det hø-
jeste både herhjemme og ude i Europa. Helt til Amerika var hans digtning nået. Professor-
titlen var en hædersbevisning, han havde fået i 1851, han var blevet etatsråd i 1851, og
konferensråd-titlen fulgte i 1874, ligesom han på sit livs sidste fødselsdag i 1875 fik over-
rakt Dannebrogordenens kommandørkors af 1. grad af Chr. IX.

Det var en fin gæst, Thisted havde fået besøg af. For J. P. Jacobsen blev han »etatsrå-
den«. Det var sådan, han senere omtalte digteren i breve hjem fra hovedstaden til familien
i Thisted.

Hvordan var det så med omstændighederne ved dét besøg – sådan historisk set? Det
dampskib, digteren rejste med fra Lemvig til Aalborg...«

Redaktionen beklager fejlen, der er opstået på trykkeriet

Heltborg Museum

Fiskerhuset, Agger

Vorupør Museum

Johan Skjoldborgs Hus, Øsløs

